

HUSITSKÝ TÁBOR

22

ČASOPIS HUSITSKÉHO MUZEA V TÁBOŘE
JOURNAL OF THE HUSSITE MUSEUM IN TÁBOR

TÁBOR 2018

HUSITSKÉ
MUZEUM
V TÁBOŘE

HUSITSKÝ TÁBOR

22

ČASOPIS HUSITSKÉHO MUZEA V TÁBOŘE
JOURNAL OF THE HUSSITE MUSEUM IN TÁBOR
TÁBOR 2018

MINISTERSTVO
KULTURY

PUBLIKACE VZNIKLA ZA FINANČNÍ PODPORY
MINISTERSTVA KULTURY V RÁMCI INSTITUCIÁLNÍHO
FINANCOVÁNÍ NA DLOUHODOBÝ KONCEPČNÍ ROZVOJ
VÝZKUMNÉ ORGANIZACE HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE.
(DKRVO, MK000072486)

© HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE, 2018
ISBN 978-80-87516-51-5
ISSN 0231-6080

Husitský Tábor 22/2018 Contents of the Volume 22/2018 Obsah

I. Studie historické (Historical studies)

Biblické výklady a biblická paměť v táborském apokalyptickém myšlení

PAVLÍNA CERMANOVÁ /9

Business as usual?

Sigismund's trade privileges
for the royal towns of Bohemia

ALEXANDRA KAAR /34

„penes nobilem Vřicium de Rozemberg“

Rožmberští klienti v síti Zikmundovy strany

LUKÁŠ REITINGER /54

Zikmund Lucemburský a Hradec Králové

Proměny jednoho mocenského vztahu

MARTIN ŠANDERA /90

II. Archeologie (Archeology)

Středověké mlýny u Veselí nad Lužnicí

MILOŠ DRDA /108

III. Diskuse a recenze (Discussions and Reviews)

BOUKAL, Jan: Jakoubek z Vřesovic († 1462)

Cesta chudého moravského rytíře k vládě
nad severozápadními Čechami

ZDENĚK ŽALUD /199

I. STUDIE HISTORICKÉ
(HISTORICAL STUDIES)

Biblické výklady a biblická paměť v tábořském apokalyptickém myšlení

PAVLÍNA CERMANOVÁ

Abstract:

The paper focuses on specific features of the Hussite, or Tábor, apocalyptic thinking in connection with the issue of the authority of Bible interpreters and preachers in relation to interpretation of Biblical texts. The paper states that conformity with the Biblical memory played a great role in confirmation of the legitimacy of Biblical interpretation, especially the topic of the arrangement of original Church.

Key words:

Hussite Movement, Tábor, Apocalyptic texts, Bible interpretation, Church authorities, chiliasm

---

* Tato studie vznikla v rámci projektu GA ČR P405/12/G148 „Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období“.

„*Christus enim, cum regnum suum ampliare et dilatare voluerit, demonia eiecit et spiritus immundos turbavit; quod fecit in primo suo adventu. Sic erit in reformatione et reparacione ecclesie: immundos spiritus per suos ministros eiecit et falsos religiosos conturbabit, sicut patet intuentibus, quid fecerit in istis terris monachis et ceteris spiritualibus, qui per aerem significantur.*“¹

Apokalyptické myšlení napomáhalo věřícím v různě nábožensky a sociálně definovaných společenstvích pochopit a vysvětlit, proč se dějiny odvíjejí směrem, jakým se odvíjely a proč čas od času upadají do krizí a krvavých bojů. Zároveň v sobě zahrnovalo apel k reformě, k zdokonalení jedince i okolního světa v očekávání apokalyptického předělu či přímo Posledního soudu. Proroctví a jejich výklady jednak vysvětlovaly, jednak inspirovaly k jednání. Byl to prostředek, v němž se vymezovala a prezentovala moc uvnitř církve a společnosti. V apokalyptických obrazech nacházely sebevyjádření uzavřené náboženské skupiny, jež často, i když ne nutně, stály na hranici hereze, husitství v tomto smyslu nevyjímaje. Apokalyptická proroctví jim poskytla četné obrazy a strategie k vyjádření aktuálního rozložení sil v daném okamžiku, stejně tak byla prostředkem vystavění a vyjádření identity.²

Úvodní citace tohoto pojednání pochází z pera teologa tábořských husitů Mikuláše Biskupec z Pelhřimova, a to z jeho latinského výkladu na Zjevení svatého Jana, sepsaného kolem roku 1430.³ Přivádí nás přímo k jádru tábořského apokalyptického myšlení, a to do chvíle, kdy již opadla jeho nejradikálnější vlna z počátku 20. let, která do velké míry určovala dynamiku husitských událostí. Biskupec se zde přesto v mnohém vracel k myšlenkám radikálních husitských chiliastů, ač ne k těm nejkontroverznějším, když načrtl zřetelnou paralelu mezi první příchod Krista na zem a soudobé dění. Obraz své přítomnosti konstruoval jako bod, kdy stejně jako při Kristově prvním příchodu docházelo k nápravě a reformě v církvi, Kristovi služebníci zasahovali, aby vyhnali v jeho jménu nečisté

1 *Expositio super Apocalypsim* (dále jako *Super Apocalypsim*), ÖNB Wien, MS 4520, fol. 260^r.

2 K charakteru středověkého apokalyptického myšlení přináší trefné úvahy např. James T. PALMER, *The Apocalypse in the Early Middle Ages*, Cambridge 2014, s. 1-24.

3 František Michálek BARTOŠ, *Kdy vznikl Biskupcův Výklad na Zjevení Janovo?*, Časopis SPSČ 67/1959/1, s. 11-13.

duchy a potrestali falešné duchovní. Skrytá vize Kristova druhého příchodu, kdy bude působit na zemi stejnými činy, jakými se vyznamenal při svém příchodu prvním, se podle Biskupcových slov odehrávala v českých zemích „právě teď“.

Apokalyptická rétorika konce dvacátých let, kdy Mikuláš Biskupec psal svůj výklad, již nemluvila o konkrétním datu naplnění proroctví ani o osobním zásahu Krista na hříšné zemi, jak tomu bylo o několik let dříve. Tábořská společnost měla za sebou výraznou zkušenost, kdy se ve své radikálnosti upnula ke konkrétním datům a chiliastickým vizím Kristova příchodu, resp. nastolení Kristovy (skryté) vlády na zemi v utopisticky definovaném společenství. Přes všechnu flexibilitu prorockého žánru a jeho výkladů museli tábořité svůj přístup k apokalyptickému proroctví jako k interpretačnímu a zároveň mobilizačnímu nástroji oproti počátkům přehodnotit. Biskupec se v mnohém od raného tábořského apokalypticismu oprostil, obrousil hrany dravosti a konkrétnosti, zachoval si ale jeho nekompromisnost. V rámci interakce náboženské imaginace a politické reality četl svět (Čechy) jako místo, kde se odehrává takřka metafyzický střet dobra a zla, vojska Kristova a Antikristova. Apokalyptické obrazy otevřené vlády Antikrista a nutnosti boje vyvolených za pravou víru využil jako základní interpretační kategorii, účinnou součást reformního diskurzu, vyzýval k mravnému životu každého konkrétního věřícího, stejně jako zaštiťoval ozbrojená vystoupení proti nepřátelským katolickým silám. Hlavním poselstvím Biskupcova textu, ostatně stejně jako většiny středověkých eschatologických a apokalyptických spisů, je nutnost radikální změny, jež musí proběhnout a v zásadě již probíhá ještě před konečným naplněním dějin. Apokalyptický text a jeho výklady dávaly středověkým kazatelům do ruky mocný prostředek k přesvědčování věřících. Zaštitění hledali nejen v Písmu samotném, jež představovalo nejvyšší autoritu, ale i ve slovech pozdějších výkladů. Středověcí autoři a kazatelé si byli vědomi záludností biblické hermeneutiky i nebezpečí, která se skrývají v příliš přímočarých výkladech.⁴ Otázku, jakým způsobem se k autoritě biblického textu a jeho výkladů stavěl Biskupec, si

4 K diskusím na téma biblické hermeneutiky počátkem 15. století přináší podněty Karlfried FROEHLICH, „*Always to Keep the Literal Sense in Holy Scripture Means to Kill One's Soul*“: *The State of Biblical Hermeneutics at the Beginning of the Fifteenth Century*, in: *Literary Uses of Typology: From the Late Middle Ages to the Present*, (ed.) Earl Miner, Princeton University Press 1977, s. 20-48, zejm. s. 44-48. K autoritě biblického

položí následující studie. Druhou otázkou, kterou se pokusíme zodpovědět je, jakou roli v Biskupově apokalyptickém uvažování hrála přenesená paměť na biblické události a uspořádání.

Dynamika porážky tábořských radikálů

Apokalyptické myšlení Mikuláše Biskupce mělo své limity a v žádném případě bychom ho neoznačili na „prorocké“. Nenárokuje si charisma Boží inspirace při výkladu biblického textu, nevytváří na základě osvětlení Duchem svatým nová proroctví. V tomto smyslu se dalece posunul nejen od středověkých apokalyptiků, jakými byli Jáchym z Fiore, Hildegarda z Bingeny nebo Jan Rupescissa, ale i od chiliastů raného táborství. Ti v mnoha ohledech načrtli v komplexu husitského myšlení nejradikálnější linie, náhled na autoritu biblických výkladů, dokonce Bible samotné, nebyl v tomto smyslu výjimkou.

Vavřinec z Březové ve své *Kronice husitů*, v níž se obsírně věnoval výčtu pomýlení, kterých se dopouštějí táborští bratři, mimo jiné uvedl, že odmítají výklady církevních otců a vykládají Starý i Nový zákon dle vlastního rozumu, v čemž tkví příčina mnohého špatného. Útočí na ně takto: „*A tak přemnoží táborští kněží, když se k nim scházelo a jich se přidržovalo mnoho lidu, opustili výroky svatých učitelů Ambrože, Jeronýma, Augustina, Řehoře a ostatních učitelů církví uznaných, a vypracovavše si podle vlastních rozumů výklady, vykládali Starý a Nový zákon, přiměřujícíce k pravdě mnoho falešného a bludného, čím se mohla velmi snadno nakloniti srdce prostých lidí k jejich názorům. Ale základem všech potomních pohrom bylo bludné chápání Písem. Neboť jejich správcové a učitelé říkali, že není třeba řídit se názory ve výkladech učitelů, kteří byli pouhými lidmi, protože Kristus, Bůh a člověk, dostatečně vyložil v Novém zákoně všechno, co je každému člověku potřebné na cestu ke spáse.*“⁵ Ze slov husitského kronikáře i z dalších pramenů vyplývá, že husitští radikálové počátku 20. let dovedli otázku biblické hermeneutiky a platnosti pozdějších

textu v českém husitském prostředí Amedeo MOLNÁR, *Zur hermeneutischen Problematik des Glaubensdisputes im Hussitentum*, in: Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern, (ed.) Hans-Bernd Harder, Köln 1988, s. 93-110.

⁵ Vavřinec z Březové *Kronika husitská*, FRB V., (ed.) Jaroslav Goll, Praha 1893, s. 403.

výkladů do krajnosti. Musíme dodat, že pro ty nejradikálnější z chiliastických kazatelů autorita výkladů biblického textu již nebyla problémem, neboť, jak se dozvídáme ze záznamu chiliastických článků, měla součástí jejich učení být víze, že v opravené říši Kristovy církve nebude zapotřebí písmem zapsaného Božího zákona. Ten bude vepsán přímo do srdcí věřících bez jakéhokoli zprostředkování.⁶ Jeden z hlavních tvůrců chiliastických vizí, Martin Húska, měl hlásat, že nastal věk Ducha svatého, že „Kristus je Duch svatý“ a že prostřednictvím Ducha svatého je Kristus duchovně přítomen na světě. Postava Krista byla tak postupně vytlačena do pozadí a plně nahrazena Duchem svatým.⁷ Proto přirozeně nemělo být zapotřebí žádného psaného Zákona, neboť Duch svatý měl naplnit všechny moudrosti a poznáním. Húskovy víze v tomto bodě odkazují, zřejmě nevědomky, na již notně přetavené učení Jáchyma z Fiore, které počítalo s tím, že věk Nového zákona skončí, aby byl nahrazen dokonalejším věkem Ducha svatého.⁸ Táborští chiliasté spojovali obnovené království s návratem stavu prvotní nevinnosti. Jen stav nevinnosti poskytoval takovou dokonalost, která by vylučovala jakýkoli hřích. Jak dále uvidíme, byl život odpovídající co nejvíce evangelijním kategoriím pro některé z husitských teologů základním předpokladem správného nahlédnutí významu biblických slov. Pokud sami sebe husitští chiliasté vnímali jako směřující k bezhříšnosti a k naplnění Duchem svatým, v zásadě se těmto

⁶ Např. zápis v Vavřince z Březové *Kronika husitská*, s. 458.

⁷ Vavřince z Březové *Kronika husitská*, s. 518, „Item pána Ježíše Krista bratrem svým jsů nazývali, ale nedověřilým, protože jest umřel, a praviec, že duch svatý nikdy neumře a z ducha svatého má býti syn boží.“

⁸ K učení a osudu Jáchyma z Fiore, stejně jako k jeho následnému vlivu je věnována rozsáhlá literatura. Cituji z ní pouze tituly nejvíce relevantní k zde zpracovávanému tématu. Nejnovějším shrnutím je *A Companion to Joachim of Fiore*, (ed.) Mathias Ried, Leiden 2017. K Jáchymově teologii dějin Bernard McGinn, *The Calabrian Abbot. Joachim of Fiore in the History of Western Thought*, New York-London 1985; Gian Luca Potestà, *Il tempo dell' Apocalisse. Vita di Gioacchino da Fiore*, Bari 2004; Daniel E. Randolph, *Joachim of Fiore: Patterns of History in the Apocalypse*, in: The Apocalypse in the Middle Ages, (edd.) Richard K. Emmerson, Bernard McGinn, Ithaca-London 1992, s. 72-88; Daniel E. Randolph, *Joachim's Unnoticed Pattern of History: The Second Diffinitio*, in: Joachim of Fiore and the Influence of Inspiration. Essays in Memory of Marjorie E. Reeves (1905-2003), (ed.) Julia Eva Wannemacher, Farnham 2013, s. 3-14. Tradiční práci o vlivu Jáchymova učení na další generace zůstává Marjorie Reeves, *The Influence of Prophecy in the Later Middle Ages*, Oxford 1969.

umírněnějším husitským premisám nevymykali, naopak je dovedli do naprosté krajnosti.

Vraťme se ale k Vavřincově výtce vůči tomu, jak táborští kazatelé zacházejí s výklady církevních otců. Vztah mezi autoritou Písma svatého a autoritou pozdějších výkladů byl již v počátcích husitského hnutí důležitým tématem. Jakoubek ze Strážnice, jak ukázal Dušan Coufal, vedl v roce 1417 písemnou polemiku s předním teologem své doby Janem Gersonem právě v otázce platnosti a nutnosti biblických výkladů.⁹ Zde se Jakoubek vyjádřil v tom smyslu, že čtenář-vykladač má pravý smysl biblických slov odvíjet primárně z Písma. Jako hlavní interpretační princip rozpoznává konformitu s životní praxí Krista a apoštolů.¹⁰ Písmo samo je pro Jakoubka hodnotícím kritériem autenticity post-biblické tradice, jež je posuzována na základě života jejích tvůrců. Jak ukázal Coufal, přisuzoval Jakoubek post-biblické tradici nižší postavení a nižší autoritu než Bibli samotné. Pokud ale život jejích pretendentů stál v souladu s životem Krista a apoštolů, neodmítal ji a naopak jí přiznával hodnotu.¹¹ O několik let později se Jakoubek ve svém českém *Výkladu na Zjevení* právě v polemice s tábořskými chiliasty exegetů jednoznačně zastával: „*Co sau ti Havel, Michal, Pavel? Co Jeroným, Jan Zlatoústý? Z potupy mluviece takové věci a na hory chtieze vstupovati bez pomoci svatých a písmuom rozuměti chtějice bez výkladu věrného jich. Opět pokládají, že v těle Kristově nebylo božství, ani v svátosti oltářní.*“¹² Slova svatých jako argument proti nebezpečí šíření bludů, a to zejména v otázce svátosti oltářní, se proti chiliastům dovolával častěji: „*Ukázal ť jest zajisté nám Pán cestu skrz svaté své; ale včasové (tj. falešní proroci) taková zamietajú všechny téměř svaté, ano i Kristuov zákon, říekajúce: 'Což ti svatí' etc. 'Takto má se rozuměti zákon Kristuov: nenie ť tu těla Kristova, nenie tu božství, aniž Kristus je Buoh.'*

9 Dušan COUFAL, *Výklad a autorita Bible v polemice mezi Janem Gersonem a Jakoubkem ze Strážnice z roku 1417*, LF 131, 1-2, 2008, s. 45-72.

10 D. COUFAL, *Výklad a autorita*, s. 70.

11 Více k tomu D. COUFAL, *Výklad a autorita*, s. 58.

12 JAKOUBEK ZE STRÁŽNICE, *Výklad na Zjevení sv. Jana*, (ed.) František Šimek, díl I, Praha 1932, s. 527-528.

[...] *Nebo jako had zklamal Evu chytrostí a svedl, tak i skrz včasové takové svodí mnohé a chytře náramně slovy lahodnými etc.*“¹³

Jakoubek ve *Výkladu na Zjevení* opakuje teze, které známe z jeho dalších spisů. V jedné z latinských postil (KNM XIV E 4) říká, že výklad biblických slov považuje tehdy za správný, pokud vznikl působením Ducha svatého, jehož přítomnost v člověku se projevuje právě způsoby jeho života. Tím se uzavírá argumentační kruh. A byli to právě apoštolové, kdo byli naplněni Duchem svatým nejhojněji, ti pak svá učení šířili na další generaci, a ti pak na další atd.¹⁴ Ve výkladu verše Zj 8, 10 argumentoval Jakoubek velice podobně, když z podobnosti pramenů a řek vykreslil obraz poslušnosti působení Ducha svatého a tím i duchovního náhledu smyslu Písma. Prameny (u Jakoubka „studnice“) znamenají Svatou Trojici, od níž pocházejí (vytékají) základy víry, přenášené řeckami, tedy proroky, apoštolové a evangelisté. Řeky jsou zároveň ustanoveními prvotních svatých, na kterých stojí řád církve, na prvním místě podoba mše a podávání lidu pod obojí způsobou. Řekami rovněž rozumí svaté, jmenovitě Dionýsia Areopagitu a Cypriána, v jejichž učení lid nachází moudrost potřebnou ke spasení. A do tohoto fungujícího systému pramenů a řek sdílené boží moudrosti Jakoubek nechává spadnout v souhlasu se slovy Janovy Apokalypsy po zatroubení třetího anděla velkou hvězdu, tj. bludy, které svádějí lid z cesty správného porozumění Písmu.¹⁵ Hvězda je mu obrazem tábořských radikálů, kteří odmítali učení svatých, poukazující na jejich lidství: „*Nebo výkladuov svatých od nich plynutých nechťi přijímati ani jim věřiti, ale ve všem zamietajú je praviece, že sau jako i oni byli lidé.*“¹⁶ Jak jsme viděli, podobně si stěžoval i Vavřinec z Březové, tito dva muži si ostatně názorově stáli v mnohém velice blízko.¹⁷ Nazíráno

13 JAKOUBEK ZE STRÁŽNICE, *Výklad na Zjevení*, díl I, s. 369-370.

14 Cituje Vlastimil KYBAL, *M. Jan Hus*, Praha 1923, s. 144. K tomu širěji D. COUFAL, *Výklad a autorita*, s. 57-58.

15 JAKOUBEK ZE STRÁŽNICE, *Výklad na Zjevení*, díl I, s. 327, „Ne, aby pravda a pravý smysl měl zkažen býti, ale pod tajmíř slovy bludní smyslové vtroušují se, takže svůj smysl vtroušuje, svůj vtíp, že tak vrtkání posobí.“

16 JAKOUBEK ZE STRÁŽNICE, *Výklad na Zjevení*, díl I, s. 328.

17 Pavlína CERMANOVÁ, *True Christian Community: Religious and Political Identity in the Hussite Chronicle of Laurentius of Březová*, in: *Historiographies of Identity VI: Historiography in Central and Eastern Europe 13th-16th ct.*, (edd.) David Kalhous – Christina Lutter – Pavlína Rychterová, Turnhout: Brepols 2019 (v tisku).

z Jakoubkovy optiky, Táborité narušili posloupnost, v jaké mělo plynout pochopení biblických slov, podmíněné přítomností Ducha svatého. Tím, že zavrhlí onu zprostředkující „řeku“ svatých výkladů a chtěli pít přímo u pramene, způsobili, že do hry vstoupil ďábel svými svody a kontaminoval prvotní pochopení Písma svými bludy, jak se tomu v očích Jakoubka na Táboře nepochybně dělo.¹⁸ Jakoubek tak obrousil částečně hrany svým stanoviskům, prezentovaným například ve zmiňované polemice s Janem Gersonem. Tábořským radikálům upřel právo, aby studovali výhradně slova Bible bez vysvětlujících výkladů, neboť z aktuálního dění chiliastické vlny naznal, že tato cesta může vést i tam, kam on by ji sám nikdy nevedl.

Radikální skupina tábořských chiliastů měla možnost hlásat své vize pouze omezenou dobu, jejich konec byl spektakulární a krutý.¹⁹ Poté, co byli přívrženci nejkrajnější podoby chiliastického učení upáleni na hranicích, nedošlo bezprostředně k přetavení jejich vizí do jinak koncipovaného apokalyptického čtení světa. Přívrženci radikálního, chiliastickým učením formovaného a mobilizovaného proudu byli ve většině mrtví; jednotlivé myšlenky a vize naplněných prococtví byly zřejmě považovány za natolik nebezpečnou materii, že i v prostředí husitského Tábora trvalo několik let, než se znovu výrazněji objevilo komplexně pojaté apokalyptické myšlení, ovšem tentokrát v jiné, co do formy tradičnější podobě.

Tábořský návrat k tradiční exegesi

Necelých deset let po pádu chiliastických nadějí sepsal Mikuláš Biskupec výše uvedený spis *Expositio super Apocalypsim*. Shrnuje zde svůj historiograficko-teleologický koncept dějin církve, tvarovaný strukturou a náplní Zjevení sv. Jana. Interpretoval aktuální dění a tábořskou komunitu na základě apokalyptického schématu, které korespondovalo s dějinami spásy. Spis je tvořen souborem kázání, jež byla určena tábořským věřícím, je tedy psán v žánru pastorační exegese, nalezneme zde

18 JAKOUBEK ZE STRÍBRA, *Výklad na Zjevení*, díl I, s. 328, „Nebo, když tato hvězda řek nenakazila, tehdy by po nich k studnicem přišla; ale když svatých výklady a učení zavrhl, jenž sau od Ducha svatého plynula, takéž pak i studnic Starého a Nového zákona šatan svoji vmitá smysl a blud.“

19 Howard KAMINSKY, *The History of Hussite Revolution*, Berkeley-Los Angeles 1967, s. 418-433.

formulace, jimiž se obrací na své posluchače, popřípadě se vrací k tomu, co kázal v jiný den. Text je psaný latinsky s občasnými českými pasážemi, a to vsunutými přímo do textu (suplují latinský výraz nebo ho variují), popř. ve formě interlineárních a marginálních glos. Pokud se jedná o delší českou pasáž, zapsanou jako kontinuální součást textu, jde nejčastěji o zápis biblických citací. Tyto české vsuvky můžeme chápat jako nástroj, jenž kazateli, kázajícím v češtině, měl usnadnit přesnou citaci biblického textu.²⁰

Biskupec v textu zaznamenal zajímavá svědectví o myšlenkovém kvasu a interpretačních strategiích platných v tábořském společenství. Husitské události a tábořskou obec pojal jako součást příběhu opakujících se útoků proti pravé církvi, jež ale nakonec vyústí v její vítězství. Použil staletými osvědčenou exegetickou metodu, jejíž základy položil ve čtvrtém století africký příznivec donatismu Tychonius. K přenosu Tychoniových výkladů a zásad do středověké exegese došlo díky dvěma autorům, a to svatému Augustinovi a později Bedovi Ctihodnému. Augustin začlenil sedm Tychoniových pravidel pro porozumění Písmu do spisu *De Doctrina Christiana*,²¹ odkud je pravděpodobně převzal Beda, jenž je zařadil do svého výkladu na Janovu Apokalypsu.²² Biskupec z této tradice pramenící původně u Tychonia převzal výklad Janovy Apokalypsy a obrazů v ní obsažených jako vyjádření ustavičného boje mezi pravou církví, tj. obcí Boží, a obcí ďábovou, zahrnující všechny nepřátele pravé víry.²³ Inspiroval se rovněž konceptem „opakování“ (*recapitulatio*), který

20 Tomuto problému v Biskupcově textu se věnuji více ve studii P. CERMANOVÁ, *Jakoubek of Stříbro's Czech "Výklad na Zjevení" and its Latin Reception in the Radical Hussite Exegetical Texts*, LF CXLI, 2018, 1-2, s. 45-73. Obecně k tomuto problému Carmen Maria KÄMMERER, *Codeswitching in Predigten des 15. Jahrhunderts*, Berlin 2016.

21 AUGUSTINUS AURELIUS, *De Doctrina Christiana*, III, XXXI, 44-XXXVII, 55, CSEL LXXX, s. 106-107.

22 BEDAE PRESBYTERI, *Expositio Apocalypseos*, (ed.) Roger Bryson, Turnhout 2001, CCSL LXXI A, s. 223-231.

23 K Tychoniovu pojetí církve srov. Elisabeth MÉGIER, *Die Historisierung der Apokalypse oder von der globalen zur geschichtlichen Zeit der Kirche in lateinischen Apokalypsenkommentaren, von Tychonius bis Rupert von Deutz*, in: *Abendländische Apokalypstik. Kompendium zur Genealogie der Endzeit*, (edd.) Veronika Wieser, Christian Zolles, Catherine Feik, Martin Zolles, Leopold Schlöndorff, Berlin 2013, s. 588. Rovněž Paula FREDRIKSEN, *Tychonius and Augustine on the Apocalypse*, in: *The Apocalypse in the Middle Ages*, (edd.) Richard K. Emmerson, Bernard McGinn, Ithaca-London 1992, s. 20-37.

se v dějinách středověkých apokalyptických výkladů neustále reprodukoval. Spočívala v předpokladu, že text Zjevení je nutné vykládat jako opakující se sekvence. Podle tohoto principu jednotlivá vidění popsaná v Apokalypse, zejména sedm pečeti, sedm polnic a sedm nádob hněvu, opakují stejná dění, vyjádřená však vždy prostřednictvím nových obrazů. Tak mohla pouze jedna část Apokalypsy, řekněme otevírání sedmi pečeti, zahrnout a postihnout celé dějiny církve. Mění se sice okolnosti a jednotliví aktéři, základ příběhů a hlavní poselství je ale stále totéž.²⁴ Důsledkem toho dochází rovněž k mísení časů, tedy minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Vyplývá z toho exegetické východisko, podle kterého „je církev každým dnem zabíjena pro Krista, aby s ním mohla na věky žít. Nikdo nemá věřit, že to byli pouze apoštolové, kdo zemřel pro Krista, že mučednictví bylo ukončeno a nebude mít v církvi žádné následování. Syn člověka musí stále znovu kráčet do Jeruzaléma.“²⁵

Již úvodní citace, konstruuující paralelu mezi první příchod Krista na zem a reformní zásah husitů v českých zemích, naznačuje, jakým způsobem Biskupce pracoval s myšlenkou neustále se opakujících příběhů, v nichž se mění pouze vnější okolnosti a aktéři. Stejný postup lze vidět i například v jeho výkladu jedenácté kapitoly Zjevení (Zj 11, 7–8), kde ve smrti Jana Hus, Jeronýma Pražského a Jana Želivského viděl opakování smrti Krista a apoštolů Petra a Pavla: „*Tales ergo bellabunt adversus testes fideles et occident illos, scilicet corporaliter, sicut Cristum et apostolos in Ierusalem et in Roma, que Babilon dicitur, ubi principales apostoli Petrus et Paulus sunt occisi. Sic etiam in novissimis temporibus specialiter in magnis civitatibus nostris fratres Sodomorum et Egipciorum occiderunt fideles testes et socios Helie, magistrum Iohannem Hus et Ieronimum in Constancia, Iohannem in Praga predicatorem etc.*“²⁶ Nejen velké postavy husitského hnutí, ale obecně celá tábořská obec se v Biskupcově výkladu stali součástí opakujících se příběhů pronásledování církve, vepsaných do obrazů Janova Zjevení. Husitští, respektive tábořští bojovníci ducha i meče tu vystupují jako zástupci Boží v konečné bitvě. Je to z Boží vůle, když vystupují jako trestající síla proti zástupcům zla,

24 E. MÉGIER, *Die Historisierung der Apokalypse*, s. 582-583.

25 TYCONIUS AFER, *Expositio apocalypseos*, (ed.) Roger Gryson, CCSL107A, Turnhout 2011, II, 22, s. 135.

26 *Super Apocalypsim*, fol. 142^r. Zdůraznění v textu PC.

bránícím v naslouchání slova Božího, ve svatém přijímání (rozumějme pod obojí) atd.²⁷

Středověcí teologové, například Řehoř Veliký, mluvili o proroctvích jako o zjeveních Božího plánu a jeho rozpoznání v dějinách.²⁸ Prorok byl charakterizován jako jedinec, který ve svých slovech propojuje minulost, přítomnost a budoucnost, což umožňovalo vnímat obrazy biblických proroctví jako bezčasé, a tedy vždy aktuální a otevřené k stále novým interpretacím. Apokalyptické výklady, jež ve středověku, a husitství je tomu příkladem, vysvětlovaly dobové dění pomocí matrice biblických výjevů a figur, nutně vedle bezčasovosti pracovaly s konceptem diskontinuity, aktuálního předělu, v němž je zničen starý (hříšný) svět, aby byl nahrazen novým. V tomto vyznění lze chápat i Biskupcův text, v němž nacházíme vizi přelomové doby mezi epochou Antikrista a následným věkem dokonalosti. Husitské události přitom autor vysvětluje jako součást eschatologicky definovaného vývoje událostí a tábořskou komunitu jako k obnovenému ideálu prvotní církve směřující společenství „svatých bojovníků“, kteří nesli v poslední etapě dějin tíhu boje s Antikristem.²⁹

Biskupce *Expositio super Apocalypsim* vystavěl jednak jako soubor kázání, jednak jako postupný komentář k jednotlivým veršům Zjevení. Autoritu svého textu opíral na prvním místě o slova Písma, jež doplňuje hojnými citacemi z děl svých předchůdců-exegetů. Reprodukuje tak v zásadě styl, jakým se výklady poslední biblické knihy psaly po staletí: výklad Haima z Auxerre, například, byl založen na výkladu Bedy Ctihodného, Bedův na Primasiově a Primasiův na Augustýnovi atd. Ani Biskupce se oproti raným tábořským radikálům nezříká zaštitění církevními otci a jeho výklad je sáhodlouhými citacemi z děl předešlých církevních autorů, na něž explicitně odkazuje, doslova přesycen.

27 *Super Apocalypsim*, fol. 261r, „Factum est, scilicet iustum iudicium tuum, quia sic fuit et est tua voluntas, ut phiale effunderentur super omnes reprobos, qui impediunt sanctos in conversacione, devocione, in verbi Dei audicione, in sancta communione etc.“

28 Gian Luca POTESTÀ, *L'ultimo messia. Prophezia e sovranità nel Medioevo*, Bologna 2014, s. 9. V českém překladu TÝŽ, *Poslední mesiáš. Proroctví a panovnická svrchovanost ve středověku*, Praha 2017, s. 9-10.

29 K tomu podrobně P. CERMANOVÁ, *Čechy na konci věků. Apokalyptické myšlení a vize husitských Čech*, Praha 2013; Howard KAMINSKY, *Nicholas of Pelhřimov's Tabor: an Adventure into the Eschaton*, in: *Eschatologie und Hussitismus*, (edd.) František Šmahel, Alexander Patschovsky, Praha 1996, s. 139-167.

Od svých předchůdců Biskupec převzal ostatně i celkové rozčlenění textu Zjevení a tím i celého svého výkladu. V tomto smyslu zcela následoval ve středověku zažitou tradici, jejíž základy položil v 8. století Beda Ctihodný. Beda vnesl do výkladů Apokalypsy nové impulzy, z nichž nejvlivnější bylo rozdělení textu Zjevení do sedmi částí, jež z husitských textů dalo nejprve základní strukturu výkladu Jakoubkovu a posléze i Biskupcovu. Kombinovalo se zde několik periodizačních principů. Beda znal a přijal patristické dělení pozemských dějin do šesti věků, které vytvořil svatý Augustin. Dějiny lidstva tak rozdělil do šesti následných úseků: od Adama k Noemovi, od Noa k Abrahamovi, od Abrahama k Davidovi, od Davida k exodu, od exodu k inkarnaci Krista, od Kristovy inkarnace do konce světa. Sedmý věk byl počáteční fází věčného sabatu. Zjevení pojal Beda také jako rozdělené na sedm vidění: 1. dopisy sedmi církvím (1, 1–3, 22), 2. Beránek a sedm pečeti (4, 1–8, 1), 3. sedm andělů s polnicemi (8, 2–11, 18), 4. žena v poušti a drak (11, 19–14, 20), 5. sedm nádob hněvu (15, 1–17, 18), 6. zavržení Velké nevěstky (18, 1–20, 15), 7. Nový Jeruzalém (21, 1–22, 21). Beda přitom postupoval v intencích Tychoniova výkladu na Zjevení a aplikoval jeho zásady, mimo jiné již zmíněné *recapitulatio*, v němž viděl jeden z klíčů k odhalení skrytého významu Písma.³⁰ Husitští autoři výkladů na Zjevení převzali prostřednictvím následné tradice jak princip opakování, tak i rozčlenění textu a tím i strukturu výkladu. Každé ze sedmi vidění bylo vykládáno jako tematický celek. V tomto smyslu tedy stál Biskupec zcela ukotven v tradici středověké exegese. Aplikace výkladové strategie založené na opakování mu umožnilo přecházet ze symbolického prostoru Zjevení do prostoru aktuálních událostí husitského světa.

Z církevních autorit ve svém výkladu přiznaně citoval především několik autorů a jejich děl: Haima z Auxerre (v textu uváděn jako Haymo, či jako Remigius), Bedu, Augustýna, Řehoře, Jeronýma, Ambrože, Alkuina či Dionýsia; z „modernějších“ autorů cituje Bernarda z Clairvaux, Petra Comestora a Mikuláše z Lyry, odvolává se rovněž na ustanovení zapsaná

30 BEDAE PRESBYTERII *Expositio Apocalypseos* (jako v pozn. 22). K Bedově čtení Janova Zjevení a jeho propojení s dějinami církve Claude CAROZZI, *Apocalypse et le temps de l'église selon Bède le Vénérable*, in: *L'Apocalisse nel Medioevo*, (ed.) Rossana E. Guglielmetti, Firenze 2011, s. 115-132, především s. 116-121. K Bedově chronologii rovněž Peter DARBY, *Bede's Time Shift of 703 in Context*, in: *Abendländische Apokalypstik. Compendium zur Genealogie*, s. 620-632.

v Gratiánově dekretu. U některých z citovaných autorů ale vyvstává otázka, zda jejich díla měl doopravdy v danou chvíli k dispozici, či zda citace přebíral ze svých dalších zdrojů, jež ale explicitně neuváděl. Velkou část svého textu Biskupec adaptoval z výše zmíněného českého *Výkladu na Zjevení* Jakoubka ze Stříbra. Přebíral od něj v rámci celých pasáží i odkazy na autority, konkrétně například na uvedeného Dionýsia Areopagitu.³¹ Biskupec jen velmi zřídka komentoval slova citovaných autorů, neuváděl je za účelem polemiky, nýbrž aby podložil svá tvrzení jejich autoritou. Do dialogu se dostával pouze zřídka. Jednou z mála výjimek je jeho polemika s Mikulášem z Lyry, vložená do výkladu veršů Zj 14, 15–16. Uvádí zde rozsáhlou pasáž z Lyrova komentáře k Matoušovu evangeliu Mt 13, 30, kde se Lyra vyjadřuje jednoznačně pro fyzickou likvidaci heretiků. Biskupec, věrný svým myšlenkám, vyjádřeným již ve spise *De homicidio* z roku 1419, mu v následném textu oponuje s tím, že se již několikrát veřejně vyjádřil proti trestu smrti, neboť každý věřící může být ve svých pochybeních napraven.³²

Čekali bychom, že se bude hojně odvolávat rovněž na autoritu Jana Viklefa. Konkrétní, přímá odvolání na anglického teologa ale nalezneme jen velmi zřídka. Ve výkladu třinácté kapitoly Zjevení Biskupec například explicitně citoval Viklefovo *De potestate papae*, což natolik upoutalo pozornost toho, jenž si spis opisoval, že si k dané pasáži připsal marginální poznámku „wicleff“.³³

31 Ke vztahu obou textů viz P. CERMANOVÁ, *Jakoubek of Stříbro's Czech "Výklad na Zjevení" and its Latin Reception*.

32 *Super Apocalypsim*, fol. 227r, „Ex cuius verbis habetur, quod heretici sunt de ecclesia extirpandi, si bene cognoscuntur, quia heretici sunt, et si non timetur periculum, quod imminere possit ex parte scismaticorum et eorum defensorum. Ergo autem, ut sepe publice confiteor et confessus sum, ad nullius hominis mortem consentio, quia quocumque modo potest reformari; sicut nec arbor statim de vinea cicitur, si non uno vel tribus annis fructus ab agricola capitur, Luce XIII°, sed fimo circumponit eam, ut convalescat et fructus producat, ut patet de ficu Luce.“ K Biskupcovu náhledu na trest smrti na základě jeho spisu *De homicidio* i pozdějších nálezů tábořských synod Jiří KEJŘ, *Trest smrti v husitské revoluci*, *Právněhistorické studie* 37, 2005, s. 71-87, zejm. s. 74-75, 79-80. Srov. rovněž Thomas A. FUDGE, *Crime, Punishment and Pacifism in the Thought of Bishop Mikuláš of Pelhřimov, 1420-1452*, *BRRP* 3, 2000, s. 69-103. Fudge Biskupcův postoj k trestu smrti dokládá zejména na základě jeho řeči na Basilejském koncilu. Spis *De homicidio* je vydán v *Etjudy o Petre Chelčickom i jeho vremeni*, (ed.) Nikolaj Vladimirovič Jastrebov, S. Peterburg 1908, s. 111-115. Diskusi o autorství shrnuje J. KEJŘ, *Trest smrti*, s. 83, pozn. 28.

33 *Super Apocalypsim*, fol. 180v, „Nam omnis lex vel ritus hominis, que non habet ab

Viklefská, resp. lollardská produkce pro Biskupce ale v žádném případě nebyla cizí. Textem, v němž našel mnohou inspiraci, mimo jiné i pro otázku oprávněnosti vykládat Písmo, byl lollardský apokalyptický výklad známý jako *Opus arduum valde*. Tento komentář na Zjevení, jenž byl sepsaný v Anglii v roce 1390 přívržencem učení Jana Viklefa, se dodnes uchoval ve 14 rukopisech, přičemž všechny jsou bohemikálního původu. V některých nalezneme i české přípisky.³⁴ Známy je rovněž fragment českého překladu.³⁵ Biskupec měl s velkou mírou určitosti opis *Opus arduum* k dispozici, snad mohl být i autorem zkrácené a mírně upravené varianty tohoto textu, jež je zapsána v rukopise NK ČR VI D 21, jenž měl zřejmě původ v univerzitním prostředí. Přebírané pasáže z *Opus arduum*, které nalezneme v *Expositio super Apocalypsim*, ve velké většině mají svou předlohu právě v zápise v rukopise VI D 21. Nejdelší citace pojednává kvality, nutné ke kazatelskému a kněžskému poslání, pokud má být naplněno správně, v duchu prvotní církve.³⁶ Pro naznačenou tezi, že Biskupec měl k dispozici právě rukopis VI D 21, snad byl i autorem zapsaných textů, svědčí i to, že sem byl zařazen i opis Gilbertova prologu, jež Biskupec citoval v úvodu svého *Expositio*. V Biskupcově apokalyptickém výkladu nicméně nalezneme i citace, jež pocházejí z původní, dlouhé verze lollardského výkladu a do verze v rukopise VI D 21 zahrnuty nejsou. Lze tedy předpokládat, že Biskupec pracoval nejen s upraveným textem z rukopisu VI D 21, ale i s jeho původní dlouhou variantou. Třetí cestou, jak se výňatky z *Opus arduum* dostaly do Biskupcova výkladu, byl *Výklad* Jakoubkův, jenž tento spis rovněž používal. Když Biskupec přebíral dlouhé

ipso principio, est heretica et fugibilis ut venenum. Hec doctor evangelicus in De potestate pape capitulo 1° et XI°. Odkazuje zde na Johanins WYCLIF, *De potestate papae*, cap. XI, s. 296, ř. 15-16, (ed.) Johannes Loserth, London 1907.

34 Např. ruk. BN Napoli VII A 34, fol. 81^r; NK ČR V E 3, fol. 84^v.

35 *Strahovské Zjevení*, (ed.) Bohumil Ryba, in: Strahovská knihovna 1, 1966, s. 14-25.

36 *Super Apocalypsim*, fol. 156^v, „Tanguntur ergo hic quinque, que sunt necessaria predicatori et prelato. Primum est concipere per fidem et scientiam. Secundum est parturire per zelum et fervorem. Tertium est clamare per devotam orationem. Quartum cruciari per carnis afflictionem. I^o Corinthiorum IX°: Castigo corpus meum et in servitutum redigo, ne etc.; et superium dictum est Et cruciatur ut pariat. Quintum est parere per boni operis ostensionem. Aliter enim non est partus, sed abortus.“ Srov. Stejnou pasáž v rukopise NK ČR Praha, VI D 21, fol. 609^v.

pasáže z Jakoubkova *Výkladu na Zjevení*, přebíral s ním zároveň i citace z *Opus arduum*.³⁷

Autorita tábořského kazatele-vykladače

Biskupec na rozdíl od radikálních kazatelů tábořských počátků uznával autoritu tradice biblických výkladů, k církevním otcům se explicitně hlásil a používal jejich spisy. Otázku, kterou si ale nutně musel položit a jež byla pro tábořské prostředí zásadní, bylo, kdo aktuálně může a má vykládat slovo Boží, kdo jeho poselství je schopen správně pochopit a má autoritu ho šířit. Zkušenosti z počátku 20. let 15. století tábořské teology přivedly k tomu, že artikulu o svobodném kázání slova Božího je nutné postavit (nepřesné) limity. Že vše musí mít nějaká pravidla a ne každý může vykládat Písmo dle vlastního rozumu, si Biskupec uvědomoval velmi dobře. V mnoha případech opakoval výtky, jež směřoval proti tábořským radikálům Jakoubek, totiž že si vykládají Písmo podle „*propriis capitibus et fantasiis*“, čímž svádějí lid k bludům.³⁸

Ve výkladu deváté kapitoly Zjevení Jakoubek a doslovně stejně i Biskupec mluví o počátku pátého věku, jenž je ovládán kacíři a těmi, kdo šíří bludy a připravují tak cestu Antikristovi.³⁹ Jakoubek vysvětluje jak příčiny, tak i důsledky neřízeného výkladu Písma: „*A mají klíč, totiž moc vykládání Písem, jak se jim líbí. A tehdy ti, kteří se tajili v bludích, slyšíc, že jich bludy někteří drží a vyhlásují, také ti, kteří se tajili, jako šachta propasti otevřou se [...]. Skrz kteréž rozumové duchovní skrytí a svatí se znamenají, takže takových svatých výkladuov duchovních o bojích, o horách nechtěli držeti, ale všechno podlé litery, tělesně pravice, že nemají v rozumu*

37 K rozšíření *Opus arduum* ve středověkých Čechách Pavlína CERMANOVÁ, *Constructing the Apocalypse: Connections between English and Bohemian Apocalyptic Thinking*, in: *Europe after Wyclif*, (edd.) J. Patrick Hornbeck II, Michael Van Dussen, Fordham University Press, New York 2017, s. 66-88. Základní studii o tomto spise sepsala Anne HUDSON, *A Neglected Wycliffite Text*, in: *TÁŽ, Lollards and their Books*, London-Ronceverte 1985, s. 43-67, (JEH, 29, 1978, s. 257-279).

38 Jakoubek ze Stříbra, *Iesus Christus Dominus et Salvator*, in: Paul De Vooght, *Jacobellus de Stříbro († 1429) premier théologien du hussitisme*, Louvain, s. 406. Viz Pavel Spunar, *Repertorium auctorum Bohemorum pro vectum idearum post universitatem Pragensem conditum illustrans, I.*, Wratislaviae – Varsoviae, s. 235, č. 630.

39 JAKOUBEK ZE STŘÍBRA, *Výklad na Zjevení*, díl I, s. 336, *Super Apocalypsim*, fol. 97^v.

*duchovním takové věci rozuměny býti.*⁴⁰ Jakoubek zde jasně říká, že daná doba je naplněna bludnými výklady Písma, jejichž původ tkví v odvrhnutí jiných výkladů v rámci biblické hermeneutiky než toho doslovného. Ulpění na nejnižším, doslovném výkladu vedlo k pomýleným myšlenkám i jednání, a to včetně ozbrojeného boje a odchodu věřících na hory. Biskupec ve svém výkladu část Jakoubkových slov zopakoval: „*Habentque clavem, id est potestatem interpretandi Scripturas, sicut placet. Et tunc, qui latitabant in erroribus, audientes, quia eorum errores aliqui tenent et pronunciant, propalantur, qui tamen prius propter potestatem secularem se propalare non audebant.*“⁴¹ Část o důsledcích doslovného výkladu Biskupec od Jakoubka nepřebíral. Vzhledem k tomu, že i založení Tábora bylo produktem chiliastické rozjitřenosti a symbolického odchodu na hory, zpochybnil by tím samotné základy tábořské obce.

Biskupec se otázkou povolání kazatelů k výkladu Písma zabýval při výkladu verše Zj 5, 2 (Tu jsem viděl mocného anděla, který vyhlásil velikým hlasem: „Kdo je hoden otevřít tu knihu a rozlomit její pečeti?“). Andělem je pro Biskupce kazatel, ale pouze takový, který se vyznačuje nevinností srdce a čistotou těla („*propter innocenciam cordis et castitatem corporis*“).⁴² Výkladová metoda založená na „*recapitulatio*“ mu umožnila, aby v kazatelích, pokud naplňují základní předpoklad čistoty a nevinnosti, viděl ty, kdo aktuálně reprodukují roli proroků a v dané chvíli znovu obnovují a zároveň naplňují slova proroctví. Svou činností tak aktivně ničí Antikrista, čímž dosahují stejné autority, jakou měli kdysi Henoch a Eliáš: „*Et prophetabunt, id est prophecias renovabunt hoc tempore Antichristi et interpretabuntur et compleri affirmabunt, et sic erunt magne auctoritatis, instantes contra ydolatrias, sicut Helias, et contra Antichristi omnem nequiciam.*“⁴³ K tomu, aby kazatel mohl dosáhnout této role, byla zcela zásadní podmínkou pokora a odhadnutí vlastních sil. V tomto bodě Biskupec opět opakuje slova Jakoubkova, jenž říká, že je pro každého lepší, když kazatel přizná svou neznalost či nedostatečnost,

40 JAKOUBEK ZE STŘÍBRA, *Výklad na Zjevení*, díl I, s. 338, zvýraznění v textu PC. K problematice literárního výkladu v chiliastické vlně husitství Pavel SOUKUP, *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*, Praha 2011, s. 314-354.

41 *Super Apocalypsim*, fol. 98^r. Zvýraznění v textu PC.

42 *Super Apocalypsim*, fol. 50^r.

43 *Super Apocalypsim*, fol. 136^v.

než aby připisoval slovům Písma poblouzněný smysl. Bohužel se to tak často neděje a, jak píše oba autoři v doslovné shodě, „*mnozí nebrzo vyznávají své hlauposti, ve všem chtějí se ukázat uměly, a takoví častokrát poblouzuji.*“⁴⁴ Dále nám Biskupec, již nezávisle na předloze Jakoubkova spisu, nechává nahlédnout problémy s arogancí tábořských bratří a samozvaných teologů. Mluví znovu o nutnosti pokory při vykládání Božího slova lidu, neboť jsou, jak říká, i tací, kteří sotva umí číst, nicméně naplněni velkým sebevědomím odmítají jakoukoli radu. Stejně tak i posluchači, sotva zaslechnou něco z Božího zákona, věří, že již všechno vědí a že zcela rozumí Božímu zákonu. K tomuto lamentování v latině autor česky dodává, že takoví si myslí „*Již já vím, co mám činiti, netřeba mě jest učiti.*“⁴⁵

Biskupec polemizoval na více úrovních, nepotýkal se jen s nebezpečím „amatérských“ výkladů v tábořském prostředí. Byl nucen obhájit tábořskou cestu, a to proti dlouhé církevní tradici i proti jiným liniím husitského přístupu k liturgii a teologii. Tím spíše nabádá tábořské kazatele /vykladače/ teology k opatrnosti, aby nebyli příliš domýšliví ve víře v své schopnosti, neboť by mohli neuváženě rozšířit mezi lid zavádějící pochybení tak, jak to učinili jejich předchůdci „*probantes aspersorium, ornamenta per Scripturam legis veteris, et alia omnia ceremonialia. Item predicantes tantum septem sacramenta, item contra communionem calicis sine omni timore.*“⁴⁶ Z tohoto výčtu je patrné, že nevede dialog pouze s aktuálními odpůrci z řad katolické církve, jež se stavěla proti přijímání pod obojí, ale také s předchůdci z řad církevních otců a doktorů.

Otázkou zůstává, co bylo onou mírou, která předurčovala kazatele ke správnému porozumění a výkladu Bible? Již jsme viděli, že pro Jakoubka byla rozřazující kategorií konformita s životem Krista a apoštolů, tedy jednoznačně morální měřítko a zároveň apel. Tohoto uvažování se Jakoubek držel i ve *Výkladu na Zjevení*, kde říká, že Boží moudrost a knihy Starého a Nového zákona jsou zavřeny, neboť lid ještě není hoden, je v něm

44 JAKOUBEK ZE STŘÍBRA, *Výklad na Zjevení*, díl I, s. 228. Viz tuto pasáž u Biskupce, *Super Apocalypsim*, fol. 50^r, „*Humilis enim predicator et sacerdos melius fecit, humiliter suam ignoranciam confitendo quam presumptuose illam exponendo [...]* Unde et nunc cuilibet in istis difficultatibus melius est fateri suam ignoranciam quam aliquid contra voluntatem Dei confirmare, aliquem sensum extorsum in suam Scripturam infundendo.“

45 *Super Apocalypsim*, fol. 50^r.

46 *Super Apocalypsim*, fol. 51^r.

„*temností drahně*“, řada svárů a hříchů.⁴⁷ Biskupec se, když tuto otázku řešil ve svém *Expositio*, přidržoval, jako v tolika jiných případech, konceptů a slov Jakoubkových. Ve výkladu šesté kapitoly Zjevení, když dojde na obraz černého koně s váhami (Zj 6, 5), spojují ho oba autoři s heretiky a falešnými vykladači Písma, kteří, jak píše Biskupec, se „*v těchto posledních časech tak strašlivě projevují činy i slovy*.“ Jsou na zemi, aby kazili a Písmo („*Scripturas corrumpunt et falsificant*“).⁴⁸ Omylům v pochopení Písma se dá vyhnout pouze jediným způsobem, a to přijetím zásad života Kristova a svatých prvotní církve: „*A ta ť jest váha, kterauž všech bluduov vystřéhati se mají*“ / „*et hec est libra, qua omnes errores [evitare debent]*.“⁴⁹

U obou autorů do uvažování o správném porozumění biblickým slovům vstupuje výrazně eucharistický motiv Kristovy krve. Věřící se nemohou vystríhat omylu pouze svou vlastní zásluhou, nýbrž zásluhou Krista a jeho krve („*meritum Christi Agni et sanguinis eius*“). Krev Kristova vymezila okruh jeho vyvolených, které nenechá upadnout do bludu.⁵⁰ Eucharistický motiv Biskupec rozvíjí ještě dále, a to v pasáži, v níž již nemá oporu v Jakoubkově předloze. Uvádí, že nejhorší z bludů se týkají právě svátosti oltářní, a to explicitně těla i krve, již nikdo nesmí poškozovat, hanět ani o ní špatně smýšlet: „*[...] sacramentum divinissimum, et vinum sanguinis Christi, de vite viva procedens. Quod vinum et triticum, id est sacramentum, nullus debet ledere, nullus blasphemare, nullus male de illo debet sentire*.“⁵¹ Vzhledem k výběru použitých sloves, tedy *ledere*, *blasphemare* a *male sentire* můžeme předpokládat, že Biskupcova slova byla primárně namířena proti raně tábořskému učení radikálních chiliastů, jež zjevně mělo stále své místo jako nezapomenutá hrozba.⁵² V Biskupcově pojetí bylo největším pochybením chiliastických kazatelů znevážení oltářní svátosti, k němuž je dovedl právě nesprávný výklad Písma.

47 JAKOUBEK ZE STŘÍBRA, *Výklad na Zjevení*, díl I, s. 227.

48 *Super Apocalypsim*, fol. 60^r.

49 JAKOUBEK ZE STŘÍBRA, *Výklad na Zjevení*, díl I, s. 258; *Super Apocalypsim*, fol. 61^r. K této linii se oba texty několikrát vrací, např. *Super Apocalypsim*, fol. 61^v: „*unam scilicet vitam Christi et sanctorum suorum, quomodo illi vixerunt*.“ *Secundo sapiencia Christi. Quibus duabus preservantur a mala statera dyaboli*.“ Viz rovněž JAKOUBEK ZE STŘÍBRA, *Výklad na Zjevení*, díl I, s. 259.

50 *Super Apocalypsim*, fol. 61^v.

51 *Tamtéž*.

52 K tomu Jan SEDLÁK, *Táborské traktáty eucharistické*, Brno 1918.

Táborští chiliasté jako „falšieři“ biblického výkladu

Jakoubek ve svém *Výkladu na Zjevení* explicitně mluví o nebezpečném posunu ve výkladu biblických slov, k němuž docházelo v jeho současnosti: „*A ac sú jednostajná slova, ale jiný smysl svatých prvotnie cirkve nežli nynějšiech falšieřuov*.“⁵³ Někteří, jak píše, přikládají biblickým slovům „*hrozné, neslýchané a vymyšlené smysly*“, v Biskupcově textu podobně čteme, že „*erronei homines ponunt sensus eis, qui placent, sensus horrendos, inauditos et excogitados ponentes*“).⁵⁴ Jakoubkova slova byla zaměřena jednoznačně proti tábořským chiliastům, kteří nectili tradiční exegetické metody a tím snižovali autoritu biblického textu. Pro Jakoubka byl chiliastický proud v době sepisování *Výkladu na Zjevení* nadmíru aktuální; nepochybně svůj text psal částečně jako reakci na tábořské radikály. Jakoubek tak byl velice konkrétní ve výčtu pomýlení tábořských radikálů. Stavěl se proti adventistické/chiliastické vizi bezprostředním příchodu Krista nebo proti myšlence, že věřící budou žít ve stavu nevinnosti: „*Nevěřte tomu prorocťví, že by již všichni padnouti měli nepřátel a že by již Kristus přijíti měl na horu Tábor a vidien býti slavný obličej jeho, že již hojně a dostatečně Duch boží má vyliť býti. Nemá přijato býti to prorocťvie!*“⁵⁵ Jinde uvádí: „*Proti tomu bludu, kteříž pravili, že již podobní budeme apoštolóm a jako apoštolé dokonali, a všickni že přijdau k témuž stavu a nevinnosti a k umění a k svatosti jako apoštolé. Veliká pajcha a bláznovstvie!*“⁵⁶ Ve výkladu verše Zj 7, 13 Jakoubek shrnuje své postoje vůči chiliastické utopii věku bez bolesti a sociální nerovnosti: „*Nedomnievajme se, by ť rozprávka ta byla pravá, kterauž někteří praví, že nastane věk dobrý, v němž žádný nebude zlý, a že nic trpěti nebudau, ale radostí nevýmlyvnau že budou naplněni*.“⁵⁷ Tento poslední úryvek nás přivádí opět k Biskupcovi, který ho prakticky doslova převzal do svého *Expositio*.⁵⁸ I v jeho textu pak ožívá nedávná minulost v konkrétních výtkách, například když mluví

53 JAKOUBEK ZE STŘÍBRA, *Výklad na Zjevení*, díl I, s. 258.

54 JAKOUBEK ZE STŘÍBRA, *Výklad na Zjevení*, díl I, s. 257; *Super Apocalypsim*, fol. 60^r.

55 JAKOUBEK ZE STŘÍBRA, *Výklad na Zjevení*, díl II, s. 104.

56 JAKOUBEK ZE STŘÍBRA, *Výklad na Zjevení*, díl II, s. 319.

57 JAKOUBEK ZE STŘÍBRA, *Výklad na Zjevení*, díl I, s. 295-296.

58 *Super Apocalypsim*, fol. 80^r.

o popírání biblických knih, jak je známe z učení chiliastických kazatelů: „*Aliqui insani sunt, Christi et apostolorum contrario, negantes legem novam, et alii sunt, qui libros Moysi et prophetas derident et spernunt.*“⁵⁹

Pro Biskupce tábořská chiliastická vlna nebyla zcela zapomenutou záležitostí. Vzpomínka na nejradikálnější z kazatelů, jejichž učení se přetavilo do tzv. adamitství, byla i po několika letech stále živá. Vzhledem k jejich dramatickému a krutému konci je to přirozené. O hlavních myšlenkových liniích husitského chiliasmu, resp. adamitství, a o událostech s nimi spojenými, bylo řečeno již mnohé.⁶⁰ Tento fenomén představuje pro badatele nejen problém, které vedly dokonce ke zpochybnění historicity adamitské skupiny a charakteristik, jež jim prameny přisoudily. Nedisponujeme ani jedním pramenem, jenž by pocházel přímo od přesvědčeného chiliasty, nýbrž pouze souhrnem učení zapsaných těmi, kdo s ním zjevně nesouhlasili. Nabízí se také otázka hledání inspirací v dřívějších či paralelních náboženských hnutích. V popisech nejkřiklavějších výstřelků husitských adamitů, včetně nebývalé krutosti a libertinských praktik, Alexander Patschovsky v návaznosti na Roberta Lerneru rozpoznal řadu hereziologických klíšé a zpochybnil tak samou existenci husitského adamitství.⁶¹

59 *Super Apocalypsim*, fol. 11^v. K tomu srov. Výčet chiliastických článků, např. Vavřince z Březové *Kronika husitská*, s. 458.

60 Howard KAMINSKY, *The History of Hussite Revolution*; TÝŽ, *Chiliasm and the Hussite Revolution*, Church History 26, 1957, s. 43-71. K obecným rysům chiliastických hnutí jako projevům ideologie nově definovaných spirituálních elit Stanisław BYLINA, *Dwa nurty proroctw chiliastycznych*, in: TÝŽ, *Hussitica. Studia*, Warszawa 2007, s. 65-85, zde s. 69-70; František ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, Praha 1993, s. 25-30.

61 Alexander PATSCHOVSKY, *Der taboritische Chiliasmus. Seine Idee, sein Bild bei den Zeitgenossen und die Interpretation der Geschichtswissenschaft*, in: Häresie und vorzeitige Reformation im Spätmittelalter, (ed.) František Šmahel, München 1998 (= Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien 39), s. 169-197, zejm. s. 178. Patschovsky mluví o umělých obviněních na základě hereziologických stereotypů, která měla ospravedlnit likvidaci husitských pikartů. Tím navázal na starší úvahy Lernerovy, který obraz tábořských „naháčů“ považuje za Žižkův konstrukt. Viz Robert E. LERNER, *The Heresy of the Free Spirit in the Later Middle Ages*, Berkley – Los Angeles – London 1972, s. 123. V diskusi s Patschovským srov. Stanisław BYLINA, *Na skraju lewicy husyckiej*, Warszawa 2005, s. 165-197, který považuje adamitství (pikartství) za historicky nesporné a analyzuje tento jev v návaznosti na milenaristické předpovědi kolující po Evropě a na herezi svobodného ducha. Debatu shrnuje Petr ČORNEJ, *Ráj je na ostrově aneb prostor pro adamity*, Tábořský archiv 13, 2007, s. 37-46, zde s. 37-38, pozn. 3 a 4.

To, co bylo pro současníky (včetně Jakoubka a Biskupce) na chiliastických kazatelích nepřijatelné, bylo především jejich pohrdání tělem a krví Páně. My nyní můžeme k této nekončící debatě doplnit, že ani nařčení z eucharistické hereze, která směřovala vůči radikálním kazatelům, se takřka klasickým obrazům připisovaným středověkým heretikům nevyhnula. Jako příklad si uveďme již výše citovaný traktát *Ihesus Christus Dominus et Salvator*, v němž Jakoubek ze Stříbra vyvrací eucharistické bludy Martina Húsky. Pokud Jakoubek nařkl tábořského kazatele z hlásání toho, že tělo a krev Kristova jsou v každé krmi a každý laik může přijímat Kristovo tělo v chlebu, který si doma upekl, nebylo to nic nového: podobný výjev vykreslil například Cæsarius z Heisterbachu v *Dialogu miraculorum*.⁶² Slavný inkviziční protokol Jacquese Fournieho uvádí frapantní příklad výpovědi, podle které kněz při mši pozvedává pouze kus tuřínu či řepy. Jakoubek Martinovi Húskovi rovněž připisuje výrok zpochybňující přítomnost Krista ve svátosti, totiž, že „i kdyby tělo Kristovo bylo jako největší hora, dávno by bylo snědno.“⁶³ Velice podobný směr argumentace nalezneme ale již ve 13. století ve spisu *Historia Albigensium*: „A oni učí, že svátost Kristova těla se nijak neliší od obyčejného chleba; zasívají toto rouhání do uší prostého lidu, když tvrdí, že i kdyby Kristovo tělo bylo velké jako alpská hora, již dávno by bylo snědno těmi, kdo přijímají a tak by již zcela zmizelo.“⁶⁴ Takové výroky nalezneme pak v inkvizičních protokolech i následně, mimo jiné i u již zmíněného Jacquese Fournieho.⁶⁵

62 V českém překladu CÆSARIUS Z HEISTERBACHU, *Vyprávění o zázracích. Středověký život v zrcadle exempel*, (přel.) Jana Nechutová, Praha 2009, V, 19, s. 131. Problematiku shrnuje podle Miri RUBIN, *Corpus Christi. The Eucharist in Late Medieval Culture*, Cambridge 1991, s. 320-321.

63 JAKOUBEK ZE STŘÍBRA, *Ihesus Christus Dominus et Salvator*, s. 397, „Si corpus Christi esset tante quantitatis veluti mons maximus, Christus inter ceteros montes iam consumaretur et devoraretur, dum qualibet die sumitur et communicatur.“

64 PETRUS VALLIUM CERNARII *Historia Albigensium*, PL 213, col. 546-547, „Sacrosancti corporis Christi hostiam, a pane laico non differre publice dogmatizarent; simplicium auribus hanc instillantes blasphemiam, quod Christi corpus, etsi magnitudinem Alpium se contineret, jamdudum consumptum a comedentibus et annihilatum fuisset.“

65 *Le Registre d'inquisition de Jacques Fournier évêque de Pamiers (1318-1325)*, (ed.) J. Duvernoy, Toulouse 1965, I, s. 215, citováno podle M. RUBIN, *Corpus Christi*, s. 320.

Pro chiliastické kazatele byla velmi důležitou komponentou jejich vizí idealizovaná minulost přenesená do přítomnosti a blízké budoucnosti. Na přelomu druhého a třetího decennia 15. století kazatelé šířili „vypůjčenou či přenesenou“ vzpomínku na biblické události a na uspořádání apoštolské církve, popřípadě věku nevinnosti. Vize biblické minulosti se na omezený čas stala důležitou součástí kolektivní paměti společenství.⁶⁶ Biblická paměť se stala nejen sdílenou minulostí, ale, v symbolické rovině, žitou přítomností.⁶⁷ Biskupec ve svém *Expositio* pracoval s velice podobnými koncepty, jen je nepojímal tak radikálně, aby mluvil o obnovené dokonalosti věku nevinnosti, jak to činili chiliasté.

Biskupcovým ideálem, jenž se obnovoval v tábořské komunitě, byla prvotní církev. Propojení biblické minulosti a apokalypticky definované přítomnosti je zřejmě jednou z příčin, proč se přes vnější ohrazení nebyl nikdy ochoten zcela vzdát chiliastických konceptů. Ve výkladu na 12. kapitulu se nepřímou postavil na obranu vizí, které zaznívaly v chiliastických letech, a použil obdobného slovníku, jaký známe z tehdejších pramenů, když říkal, že „mezi tábořskými se najdou posměváčci a lichotníci, kteří odporují svatým a nebeským hlasům, když se mluví o nápravě církve, o Boží pomstě, o tajném příchodu Krista, zvycích prvotní církve; neboť se nenapájeli božím duchem, ale hořkostí, a vínem rozmařilosti napájeli lid až k zvracení“.⁶⁸ Myšlenku reformy, víru v tajný zásah Krista a v Boží pomstu Biskupec kladl na roveň idejím, na nichž spočívala pravá církev. Podobně, avšak ještě explicitněji, se vyjádřil při výkladu verše Zj 10,1, kde mluvil o útěše pro věrné věřící, která měla odlehčit v jejich osudu a tak zabránit, aby klopýtli na cestě ke spáse. Tato útěcha spočívala právě v tajném příchodu Krista, který přijde na zem, aby zahubil

66 Viz Christian Hoffarth, *Urkirche als Utopie. Die Idee der Gütergemeinschaft im späteren Mittelalter von Olivi bis Wyclif*, Stuttgart, 2016.

67 K tomu obecně Oliver DIMBATH – Michael HEINLEIN, *Gedächtnissoziologie*, Paderborn 2016, s. 189-190.

68 *Super Apocalypsim*, fol. 245^r, „Ex nostris inveniuntur derisores et adulescentes, qui sanctis vocibus et celestibus adversantur, dum de reparacione ecclesie locuntur, de vindicta Dei et de adventu occulto Christi, de ritibus primitive ecclesie; quia non sunt spiritu Dei potati, sed felle amaritudinis et vino luxurie et adulterii potaverunt populum usque ad vomitum. Talibus dicit Dominus Jeremie XXIII°: „Ecce ego cibabo eos absyntio et potabo eos felle.“

Antikrista.⁶⁹ Vypovídající je srovnání s textem Jakoubkovým, který místo Krista posílal na zem dobré, osvětlené správce, kteří vynikají příkladným životem, „kteřížto podlé Ducha božieho těchto časuov nebezpečných vystríhají věrné, aby svedeni nebyli.“⁷⁰

Jak jsme ale výše viděli, Biskupec se s chiliastickým proudem v tábořském husitství přes některé společné body v přemýšlení o tábořské komunitě nemohl smířit. Vyčítal jim, zpravidla ve shodě s Jakoubkem, že mylně vykládají Písmo a šíří bludy o svátosti oltářní. Je to opět ve výkladu dvanácté kapitoly Zjevení, kde obrátil znovu svou pozornost vůči chiliastům. Vyčítá jim, že se odklonili od zásad prvotní církve, došli na své cestě až k sodomskému životu a rozštěpili původní jednotu: „*Trahuntur hoc flumine a predicacione veritatis, a statu virtuoso ecclesie primitive usque ad vitam Sodomorum, ut qui erant optimi, nunc pessimi existant. Trahuntur ab unitate cordis unius et anime unius in sectas nimis multas, a se divisas in heresim erroris.*“⁷¹ Tuto zmínku můžeme považovat nejen za drobný příspěvek do debaty o tábořském adamitství, jenž by potvrzoval jejich historicitu, ale také za svědectví o Biskupcově uvažování a argumentaci. Již jsme konstatovali, že i pro něj byla, stejně jako pro Jakoubka, zárukou správného výkladu Písma konformita s životem Krista, apoštolů, resp. prvotní církve. Tím, že se tábořští chiliasté vzdali mravů prvotní církve a oddali se hříšnému, sodomskému životu, potvrdili zároveň pomýlenost svých výkladů. Správného výkladu nebyli schopni, neboť jim v tom bránil hřích. A hříchy, v nichž žili, byly zároveň znamením nesprávnosti jejich výkladů.

69 *Super Apocalypsim*, fol. 121^r, „hic describitur divina consolacio, que dabitur fidelibus, ne omnino seducantur. Et hec consolacio fiet ex adventu Christi occulto, qui veniet, ut Antichristum interficiat spiritu oris sui. De cuius adventu temporibus novissimis supra dicitur.“

70 JAKOUBEK ZE STRŽEBRA, *Výklad na Zjevení, díl I*, s. 374.

71 *Super Apocalypsim*, fol. 175^v.

Bible Interpretation and Biblical Memory in Tábor Apocalyptic Thinking

PAVLÍNA CERMANOVÁ

Interpretation and unrestricted preaching of the gospel were a significant topic for both the Hussite movement and its theologians. It was necessary to define clearly both the relationship to post-biblical tradition and also the authority of contemporary interpretation. This issue also affected pretenders of the apocalyptic line in Hussite thinking. While Tábor chiliasts rejected not only the exegetic post-biblical tradition, but in the most extreme thoughts they considered even the Bible itself useless, authors of great representations of Revelation, written in the style of Bible presentation respected the authority of biblical interpretation under certain conditions, or more precisely, quoted from it frequently. This also applied to Tábor theologian Mikuláš Biskupec of Pelhřimov who used religious authors as a source of his inspiration and formally shaped his Latin interpretation of Revelation fully within the intent of the so far exegetic traditions. The fulfilment of biblical memory was an important indicator for both the described positions, however, their approach differed in their opinion on which of biblical archetypes is to be achieved and what consequences it would cause. For chiliastic preachers the age of innocence was the basic category which they related to. Its evocation included the fulfilment with the Holy Ghost and at the same time with the proclaimed impeccability, which was to guarantee the correct and immediate glimpse of the Law of God.

Hussite theologians who argued with chiliasm, in our case Jakoubek of Stříbro and later on Mikuláš Biskupec also searched for an assessment criterion of authenticity of interpretation in the fulfilment of Biblical models, however, this time the conformity with the life of Christ and apostles or with the tradition of the original Church. Purity, humbleness and mercy were the basic imperatives in both thinking about the correctness or incorrectness of interpretation of the Gospel, and in consideration of the authority of a preacher/interpreter of the Bible. If just a shadow of sinful, inadmissible behavior which was in contradiction with ideals of Gospel arrangement, it meant and at the same time confirmed that his interpretation went in a wrong and dangerous direction. Biskupec thought that Sodomitic behavior by which radical chiliasts/Adamites

betrayed the moral code of the original Church caused that they had lost their way. Biskupec had to condemn them even though he could find common speech with them even after many years in some unguarded moments.

Business as usual?

Sigismund's trade privileges for the royal towns of Bohemia

ALEXANDRA KAAR

Abstract:

This study analyses a corpus of approx. 50 charters issued by Sigismund of Luxemburg as King of Bohemia for the royal towns of Bohemia and Moravia that contain stipulations on trade. It argues that these economic stipulations were of considerable significance for the recipients who actively sought the confirmation of old rights or tried to acquire new privileges. Trade privileges therefore constituted a convenient instrument for the king to either reward loyal Catholic followers or to “buy” the recognition of formerly oppositional Hussite towns. Furthermore, the author uses Sigismund's trade privileges to illustrate the practical limitations of the Catholic embargo on trade and commerce with the Hussite “heretics”. The evidence shows that the granting of these trade privileges was overwhelmingly driven by short-term needs rather than by long-term strategy; at times the king even outright counteracted his own embargo. The author therefore concludes that the studied trade privileges indirectly attest to the continuation of international trade within and without the kingdom, even though the circumstances in Hussite Bohemia were theoretically quite unfavourable to such trade.

Key words:

Sigismund, trade privileges, Bohemia, Hussites, international trade, salt trade, embargo

I. Sigismund and the royal towns of Bohemia

A scholar going through the editions of charters relating to the history of the royal towns of the Kingdom of Bohemia and the Margraviate of Moravia in the Hussite age and trying to assemble all the charters issued by Sigismund of Luxembourg as King of Bohemia, which contain stipulations on trade, will find that his or her list will be rather short¹. This hardly comes as a surprise. Due to the Hussite Revolution, Sigismund's Bohemian rule was a rather turbulent affair². Resistance to his succession to the Bohemian throne was especially fierce in the royal towns, and foremost of all in Prague. During the Revolution, the royal towns under Hussite sway operated practically independently of the royal administration and only submitted to the king after the Jihlava compacts were concluded in the summer of 1436³. Although the towns that had remained Catholic

1 For the purpose of this study I scrutinized the classic reference editions *Codex iuris municipalis regni Bohemiae*, t. I–IV/1, Jaromír Čelakovský – Gustav Friedrich – Antonín Haas (eds), Praha 1886–1954 (hereafter CIM) and J. F. Böhmer, *Regesta Imperii XI: Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410–1437)*, t. 1–2, Wilhelm Altmann (ed.), Innsbruck 1896–1900 (hereafter RI XI), together with the recently published volumes of the reedition of RI XI, i. e. *Regesten Kaiser Sigismunds (1410–1437) nach Archiven und Bibliotheken geordnet*, t. 1: *Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken Mährens und Tschechisch-Schlesiens*, Petr Elbel (ed.), Wien–Köln–Weimar 2012 (hereafter RI XI NB 1); J. F. Böhmer, *Regesta Imperii XI: Regesten Kaiser Sigismunds (1410–1437) nach Archiven und Bibliotheken geordnet*, t. 2: *Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken West-, Nord- und Ostböhmens*, Petr Elbel – Stanislav Bárta – Přemysl Bar – Lukáš Reitinger (eds), Wien–Köln–Weimar 2015 (hereafter RI XI NB 2); J. F. Böhmer, *Regesta Imperii XI: Regesten Kaiser Sigismunds (1410–1437) nach Archiven und Bibliotheken geordnet*, t. 3: *Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken Südböhmens*, Petr Elbel – Stanislav Bárta – Přemysl Bar – Lukáš Reitinger (eds), Wien–Köln–Weimar 2016 (hereafter RI XI NB 3). Three more volumes of abstracts of charters from the archives of Prague and Central Bohemia are forthcoming in 2019. I am grateful to Petr Elbel and the team of the project GA15-14758S for granting me access to yet unpublished material and for their invaluable professional opinion.

2 Virtually every work on either Sigismund's life or the Hussite Revolution deals with his Bohemian rule. For practical reasons I allow myself to refer the reader to only one recent and compact account: Petr Čornej, *Zikmundův boj o otcovu korunu*, in: František Šmahel – Lenka Bobková (eds), *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, pp. 732–746.

3 The classic study on this topic is Jiří Kejř, *Zur Entstehung des städtischen Standes im hussitischen Böhmen*, in: Bernhard Töpfer (ed.), *Städte und Ständestaat. Zur Rolle der*

acknowledged Sigismund as their sovereign in 1419/20, some of them were soon seized by Hussite forces; others were handed over as pawns to Sigismund's son-in-law, Albert V of Habsburg, who from that point on became their sole legitimate source for granting privileges⁴.

The activities of the royal chancery directly reflect the story of Sigismund's conflictual relationship with the Bohemian towns. A statistical analysis of the charters issued by Sigismund pertaining to the royal towns of Bohemia clearly shows how the king's political and military (mis-)fortunes and his presence in – or his absence from – the Kingdom directly affected the number of charters which were issued for the royal towns⁵. As can be seen from Table 1 below, Sigismund was at first in regular contact with the towns that acknowledged his rule. During his initial struggle to establish himself as King of Bohemia between 1420 and 1422 he visited a number of royal towns in person and repeatedly tried to enlist their support against the Hussite "rebellion" through letters and mandates. After his Bohemian dream disintegrated violently, Sigismund left the Kingdom for over a decade, resulting in a marked decline in the issuing of charters that pertained to the royal towns⁶. Only after the summer

---

Städte bei der Entwicklung der Ständeversammlung in europäischen Staaten vom 13. bis zum 15. Jahrhundert (= Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte, vol. 26), Berlin 1980, pp. 195–213.

4 In 1421, Albert received several important Moravian towns and the most important town in southern Bohemia, České Budějovice, in pledge. In 1423, Sigismund donated the entire Margraviate of Moravia to his daughter Elizabeth and her husband Albert, which made Albert the overlord of all the royal towns of Moravia. On these events cf. recently Petr ELBEL – Stanislav BÁRTA – Wolfram ZIEGLER, *Die Heirat zwischen Elisabeth von Luxemburg und Herzog Albrecht V. von Österreich. Rechtliche, finanzielle und machtpolitische Zusammenhänge (mit einem Quellenanhang)*, in: Paweł Kras – Martin Nodl (eds), *Manželství v pozdním středověku. Rituály a obyčej* (= Colloquia mediaevalia Pragensia, vol. 14), Praha 2014, pp. 79–152.

5 Cf. Table 1 below at p. 51 together with the original German version of this table and its detailed analysis in Alexandra Kaar, *Die Stadt (...) viel privilegiert, aber wenig ergötzt. Sigismunds Herrschaftspraxis und seine Urkunden für die „katholischen“ königlichen Städte Böhmens*, in: Karel Hruza – Ead. (eds), *Kaiser Sigismund (1368–1437). Zur Herrschaftspraxis eines europäischen Monarchen* (= Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii, vol. 31), Wien–Köln–Weimar 2012, pp. 267–300, here p. 269. The data is based on RI XI; since then a considerable amount of new material has been published in RI XI NB 1–6.

6 Many of the items listed in bars 2 and 3 of Table 1 are in fact charters concerning

of 1436 did the number of charters suddenly increase dramatically, when the Hussite towns eventually started flocking to Sigismund's court to acquire the customary confirmation of their traditional privileges and/or sought royal sanction for the new rights they had appropriated during the Revolution. However, the difficulties of Sigismund's reign in Bohemia are not the only factor that accounts for the relative scarcity of charters containing stipulations on trade. During the Hussite Wars, trade in and around Bohemia in general was considerably hampered by the obstacle of a trade embargo imposed by the Catholic side on all trade and commerce with the Hussite "heretics"⁷. If one considers this embargo together with the political situation outlined above, one can hardly expect to find many royal privileges for Bohemian towns that deal with trade. Nonetheless, during his reign as King of Bohemia Sigismund issued roughly 50 charters that contained stipulations on trade in one form or another. This corpus forms the basis of the following analysis.

II. Types of trade privileges

Regarding content, the selected charters can be divided into four subjects: 1) charters that impose staple rights or allow the recipients to levy tolls and other comparable taxes; 2) charters that exempt merchants from comparable obligations; 3) charters that privilege certain trade routes, and finally 4) charters that grant fairs and market rights. On a more formal level, one can further distinguish between 1) charters in which Sigismund confirmed older rights, and 2) charters in which he granted new privileges with regard to trade. The latter, at first glance a seemingly purely

---

the pledging of towns or royal rights over towns to Sigismund's supporters. Cf. on this subject Stanislav Bártá's contribution in the present volume.

7 On this anti-Hussite trade embargo cf. soon Alexandra Kaar, *Wirtschaft, Krieg und Seelenheil. Papst Martin V., Kaiser Sigismund und das Handelsverbot gegen die Hussiten in Böhmen* (= Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii [forthcoming], based upon the author's PhD dissertation, University of Vienna 2017). First results have been published in Ead., *Neue Mittel der Kriegsführung? König/Kaiser Sigismund und das Handelsverbot gegen die Hussiten in Böhmen*, in: Martin Bauch – Julia Burkhardt – Tomáš Gaudek – Paul Töbelmann – Václav Žurek (eds), *Heilige – Helden – Wüteriche. Herrschaftsstile der Luxemburger (1308–1437)* (= Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii, vol. 41), Köln–Weimar–Wien 2017, pp. 223–242.

formal distinction, serves as the backbone for the following discussion on the privileges' content, because these two types reflect different degrees of royal agency and therefore allow for different insights into Sigismund's policy towards the royal towns of Bohemia.

II.1 Letters of confirmation

If we look at first at charters confirming older rights, it is not surprising to find that the references to trade in these charters are predominantly generic. They often simply renew existing tolls or the exemption of a particular town's merchants from such tolls. However, these rights could at times be quite extensive; their confirmation therefore was no mere trifle. One could think, for instance, of Sigismund's so-called "Golden Bull" for the border town of Cheb from January 1437⁸. This extensive confirmation of the town's traditional privileges was meant to express the king's appreciation of the burghers' efforts and expense during the preceding Hussite Wars in the form of a solemn privilege⁹. Alongside other economic rights – for instance the town's traditional staple right on tin – the charter contains a confirmation of Charles IV's exemption of the merchants of Cheb from all tolls in Prague and in the entire Kingdom of Bohemia, and of charters issued by Louis the Great of Hungary and Sigismund himself, granting the burghers of Cheb exemption from all tolls in the Kingdom of Hungary¹⁰.

8 CIM III, pp. 163–167, no. 101; RI XI NB 2, Nr. 154, 1437, January 25, Prague. Interestingly enough, the "Golden Bull" for Cheb dates from the same day as the "Golden Bull" for Tábor, cf. below.

9 Cf. Kaar, *Stadt*, passim, esp. pp. 286f., 293–295.

10 The latter was issued by Sigismund as King of Hungary no less than 41 years prior to his "Golden Bull" for the same town, cf. CIM II, pp. 877–879, no. 684, 1396, April 5, Prague. On the political significance of the economic connections between the Cheb patricians and Hungary cf. for instance Peter Johanek, *Eberhard Windecke und Kaiser Sigismund*, in: Michel Pauly – François Reinert (eds), *Sigismund von Luxemburg. Ein Kaiser in Europa* (= Tagungsband des internationalen historischen und kunsthistorischen Kongresses in Luxemburg, 8.–10. Juni 2005), Mainz 2006, pp. 143–156, here pp. 146–151.

The considerable economic significance which such traditional rights could provide comes even more to the fore in Sigismund's solemn confirmation of the privileges of the Old Town of Prague from 26 August 1436 as analysed in Table 2 below¹¹. As part of his thoroughly prepared and highly anticipated ceremonial entry into the Bohemian capital and the following rites of homage, Sigismund issued four sumptuous charters that confirmed the Old Town's traditional liberties and rights¹². The communicative and symbolic character of this highly charged act is beyond doubt¹³. However, in the context of the present study it is not without interest to look at the content of the charters Sigismund confirmed while sitting enthroned in majesty on Old Town Square.

When broken down into thematic subjects, of the 47 different subject matters treated in the Old Town's privileges, 36% are directly related to trade, either as the confirmation of rights concerning the Prague staple, the rights and obligations of foreign merchants or exemptions from tolls for the burghers of Prague¹⁴. As can be seen from Table 2, these subjects form by far the largest thematic block and would even amount to 51 % of the total if one also included subjects that deal with the municipal budget and the policing of the local markets. These figures show the prominence

11 Cf. Table 2 below at p. 51, based on CIM I, pp. 221–229, nos 137–140, 1436, August 26, Prague. Cf. also RI XI NB 6.

12 None of these privileges has survived in the original form, but CIM I, nos 138 and 140 were issued as *libelli*, sealed with the imperial majestic seal, cf. the respective numbers in RI XI NB 6.

13 Cf. for instance Petr Čornej, *Skrytý význam politické podívané. Zikmundův příjezd do Prahy 23. srpna 1436*, in: Idem, *Světla a stíny husitství. (Události – osobnosti – texty – tradice). Výběr z úvah a studií*, Praha 2011, pp. 186–197; Tomáš Borovský, *Adventus Regis in unruhigen Zeiten. Sigismund und die Städte in Böhmen und Mähren*, in: Hruza – Kaar (eds), *Kaiser Sigismund*, pp. 367–384, here pp. 378–380; On the communicative dimension of Sigismund's acts after his establishment in Prague in general (including the granting of many of the charters discussed in the present study) cf. Marie Bláhová, *Ceremoniály a rituály restituce královské moci v pohusitských Čechách. Pobyt Zikmunda Lucemburského v Praze v letech 1436–1437 v soudobé historiografii*, in: Sławomir Gawlas – Katarzyna Gołąbek – Marek A. Janicki – Roman Michałowski – Marta Piber-Zbieranowska – Piotr Węcowski (eds), *Ecclesia – Regnum – Fontes. Studia z dziejów średniowiecza*, Warszawa 2015, pp. 217–227, here pp. 223–227.

14 For an extensive discussion of pre-1419 Prague trade privileges cf. Miloš Dvořák, *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod*, *Pražský sborník historický* 34, 2006, pp. 7–91 and 35, 2007, pp. 7–61.

which subjects related to trade and other aspects of the municipal economy enjoyed in the letters of confirmation for the Old Town of Prague – certainly as much as in other comparable cases¹⁵.

Among these cases, there is one last example to be discussed here. On 18 December 1436, Sigismund took the Hussite town of Prachatice under his protection and elevated it to the status of royal town¹⁶. This act embodies the settlement of the resistance of this Taborite stronghold to Sigismund's succession and the official acknowledgement of his reign¹⁷.

With regard to this study's subject, it is interesting to note that the royal protection guaranteed by this charter explicitly included the town's traditional rights concerning the salt trade with Bavaria, especially the local salt staple and the privileged trade route between Prachatice and Passau, known as *Zlatá stezka* or the "Golden Trail"¹⁸. During the upheavals of the revolutionary years the traditional patterns of the salt trade in southern Bohemia must have been at least temporarily disturbed by the repeated shifts in the regional power structures. Making use of the unclear situation following the Hussite Revolution, a number of competing political players tried to extend their respective spheres of influence in southern Bohemia. One particularly fervent struggle erupted between Prachatice, the Taborite captain John Smil of Křemže, and the Catholic lord Ulrich of

15 Cf. here especially a number of charters confirming older trade privileges for Hussite towns: Mělník, CIM III, pp. 123–125, no. 79, 1436, September 30, Prague (cf. also RI XI NB 6); New Town of Prague, CIM I, pp. 230–232, no. 141, 1436, October 1, Prague (cf. also RI XI NB 6); Louny, CIM III, pp. 131–133, no. 84; RI XI NB 2, no. 144, 1436, November 9, Prague; Vysoké Mýto, CIM III, pp. 158–163, no. 100, RI XI, no. 11641, 1437, January 22, Prague.

16 CIM III, pp. 144–147, no. 93; RI XI NB 3, no. 196, 1436, December 18, Prague. Originally, Prachatice was property of the Vyšehrad chapter, but in winter 1420 was seized by the Taborites.

17 On the political context cf. only František Šmahel, *Die Hussitische Revolution* (= Schriften der MGH 43), Hannover 2002, vol. 3, p. 1680.

18 On the "Golden Trail" see for instance Paul Praxl, *Der Goldene Steig*, Grafenau 1983; Richard Loibl, *Korn um Salz. Der Passauer Salzhandel im 15. und 16. Jahrhundert*, in: Herbert Wurster – Max Brunner – Idem – Alois Brunner (eds), *Weißes Gold. Passau. Vom Reichtum einer europäischen Stadt*, Passau 1995, pp. 191–208; František Kubů – Petr Zavřel, *Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty*, vol. 1–4, České Budějovice 2007–2015.

Rosenberg¹⁹. The latter used the weakening of the central power not only to consolidate his family's extensive territories and to extend his political influence, but also to secure a share in regional trade. Ulrich's policy was opposed by more or less all of his neighbours. For example, the most important trade hub in southern Bohemia – the equally Catholic České Budějovice – seems to have greatly feared for its position in this struggle, and fiercely fought any attempts by Ulrich's subjects to circumvent its privileged roads and its staple rights²⁰. The inhabitants of Prachatice must have been even more sensitive to the danger of losing ground to Ulrich *inter alia* in terms of privileged trade routes. Being a Hussite town, Prachatice was naturally a prime object of the anti-Hussite trade embargo²¹. Even though the embargo on salt never seems to have been seriously executed on the ground²², its legal basis could provide Ulrich with yet another argument for his determined expansion at the expense of Prachatice's rights²³. At the

19 Cf. for instance the quarrel between Prachatice and Ulrich over certain domains formerly belonging to the monastery of Zlatá Koruna, see RI XI NB 3, nos 193f. (1436, November 7, Prague) or the prominent role that alleged spies and saboteurs from Prachatice play in the Rosenberg Book of Sentences, cf. the examples in Václav Starý, *Prachatice městem husitským*, Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 11, 1974, pp. 225–229, here pp. 227f. and in Jiří Jáněský, *Kronika česko-bavorské hranice*, vol. 1: 1400–1426. *Od války Václava IV. s Ruprechtem Falckým k počátkům husitské ofenzivy*, Domažlice 2001, pp. 132–139. On John's role cf. for instance Robert Šimůnek, *Jan Smil z Křemže. K postavení nižší šlechty v jižních Čechách v první polovině 15. století*, Jihočeský sborník historický 61–62, 1997–1998, pp. 3–12, here 6–10.

20 Cf. Zdeněk Šimeček, *Monopolní obchod s vínem v Českých Budějovicích 1424–1434*, Sborník historický 11, 1963, pp. 7–65, here pp. 11, 47f.; Adolf Wagner, *Beiträge zu einer Geschichte des Salzhandels von Linz nach Böhmen*, Historisches Jahrbuch der Stadt Linz, 1963, pp. 11–423, here pp. 19–25; Kaar, *Stadt*, pp. 271f., 279f.; cf. Kaar, *Wirtschaft*.

21 Cf. a charter issued by Sigismund in September 1434 for Prachatice's traditional trade partner Passau, Orig. Stadtarchiv Passau, Urkunden, I. Nr. 496; RI XI, Nr. 10785, 1434, September 14, Regensburg. In this charter Sigismund orders the addressees to ensure that his Hussite enemies receive no help via the "Golden Trail" connecting Passau to Prachatice. For a detailed discussion of this case cf. Kaar, *Wirtschaft*. I am grateful to Lukáš Reitingner for bringing this document to my attention.

22 Cf. Kaar, *Wirtschaft*. For the time being I refer the reader to the examples attesting to the circumvention of the embargo in Miloslav Volf, *Příspěvky k historii obchodních styků s cizinou ve středověku. Obchod solí*, Časopis Společnosti přátel starožitností československých v Praze 44, 1936, pp. 30–38, 69–78, 125–131, here p. 37.

23 Cf. the continuous establishment of new salt staples on Rosenberg territory, which diminished the rights of Prachatice, listed in Valentin Schmidt, *Handelswege und*

same time, and as a fierce rival to Ulrich, John Smil of Křemže also tried to become involved in trade on the “Golden Trail”²⁴. Even after the political settlement and the practical suspension of the embargo, which was manifested in Sigismund’s privilege from December 1436, these bitter economic and political rivalries continued to exist²⁵. Given these circumstances, the inhabitants of Prachatice in late 1436 most probably had a very tangible interest in mobilizing the king’s authority to protect their political and economic interests through a confirmation of their traditional rights, once they had come to an understanding with him²⁶.

II.2 Granting new rights

The case of Prachatice illustrates how important the interests of the recipients were for the issuing of any charter. However, it is beyond question that the privilege for Prachatice was, as in most other cases involving Hussite towns, first and foremost the price Sigismund had to pay for the recognition of his rule. Most of the charters examined in this study are the result of comparable political bargaining. However, the granting of new rights could also at times reflect a genuine wish on the part of the sovereign to award important followers. Such is the case with the

---

Handelscentren in Südböhmen, Programm der deutschen k. k. Staats-Realschule in Budweis, Budweis 1901, pp. 1–29, here pp. 13–15. See also below at note no. 25.

24 Cf. Šimůnek, *Jan Smil z Křemže*, pp. 6–10, together with CIM IV/1, pp. 254f., no. 175, 1400, October 30, Prague, which allows the owner of Hus castle – during the Hussite Wars under John’s ownership – to tie in with the “Golden Trail”.

25 In summer 1437 Sigismund pledged Prachatice to John, CIM III, pp. 209–212, no. 119; RI XI NB 3, no. 213, 1437, June 1, Prague, much to the annoyance of Ulrich of Rosenberg, who in turn forged a charter about the alleged pledging of Prachatice to himself, see RI XI NB 3, no. 233, 1421, December 21, Kutná Hora (probably fabricated some time between 1439 and 1444). These struggles suggest that there was probably quite a lot left of Prachatice’s involvement in the profitable salt trade, even though research assumes that at least part of the trade on the route Passau–Prachatice was redirected to Rosenberg territory during the war, cf. Schmidt, *Handelswege*, pp. 7, 9, 15; Šimeček, *Monopolní obchod*, pp. 10f., 46; Praxl, *Goldener Steig*, pp. 13–16.

26 Note the curious disparity between the promise of royal protection in Sigismund’s privilege from December 1436 and the pledging of Prachatice to John Smil of Křemže only half a year later. The timing suggests that Prachatice already felt under pressure from its ambitious neighbours at the time it sought Sigismund’s grace.

first charter to be discussed in the present section, Sigismund’s so-called “Golden Bull” for the town of Plzeň²⁷. This extraordinary document was the result of quite extraordinary political circumstances. In 1433/34 Plzeň, the most important Catholic stronghold in Western Bohemia, successfully withstood a 10-month siege by the Hussite brotherhoods. The failure to conquer this town severely damaged the radicals’ military and political position, thus preparing the ground for the battle of Lipany²⁸. Sigismund, therefore, had good reason to reward the burghers of Plzeň for their fidelity and endurance. He did so by ameliorating the town’s coat of arms and by issuing the said “Golden Bull”²⁹. This extraordinary document contains an elaborate *narratio*, which praises the burghers’ loyalty and their heroic fight against the Hussite heretics and provides a fascinating example of Sigismund’s anti-Hussite propaganda. However, this study prefers to direct the reader’s attention to the charter’s dispositive section, which is usually ignored in studies dealing with the document’s communicative and symbolic dimension³⁰. In this section, one finds three enactments that all pertain to economic issues: 1) A perpetual exemption from the royal tax, 2) a confirmation of the local toll, and 3) a perpetual exemption of all the town’s inhabitants from tolls and customs in the Empire and in the Kingdom of Bohemia. The latter paragraph in particular is remarkable for its exhaustiveness and sweeping rhetoric, which presents the customs exemption as the appropriate rewards from a deeply indebted Christianity to the heroic inhabitants of Plzeň³¹. Obviously, the

---

27 CIM III, pp. 93–100, no. 64; RI XI NB 2, no. 120, 1434, September 19, Regensburg.

28 For an assessment of the siege of Plzeň and its consequences cf. only Miloslav Polívka, *Böhmen in der Endphase der hussitischen Revolution und internationale Aspekte seiner Entwicklung*, *Historica* 29, 1989, pp. 161–224; Šmahel, *Hussitische Revolution*, vol. 3, pp. 1592–1641.

29 On Sigismund’s calculated support for Plzeň see Kaar, *Stadt*, passim, especially pp. 272–274, 276–278, 292f. On the town’s coat of arms recently Petr Elbel, *Velbloud Plzeňský. Osudy jednoho velblouda uprostřed husitských válek a otázka znakového privilegia císaře Zikmunda pro Plzeň*, in: Daniela Dvořáková et al. (eds), *Člověk a svět zvířat v středověku*, Bratislava 2015, pp. 342–370, here pp. 361–370.

30 Cf. for instance Kaar, *Stadt*, pp. 287–289; Přemysl Bar, *Protihusitská propaganda v písemnostech Zikmunda Lucemburského. Definice – dochování – texty*, *Český časopis historický* 114/3, 2016, pp. 614–651, here pp. 640f.

31 Cf. only the mere number of pages the paragraph encompasses in the edition, CIM III, pp. 97–99.

paragraph's purpose is to honour and elevate the recipients in the most ostentatious way, for instance by stating the Czech lords' and the Prince electors' explicit consent to the customs exemption. However, given the involvement of merchants from Plzeň in contemporary domestic and foreign trade, one should not underestimate the very tangible economic significance of this particular clause³².

The second type of trade privileges granting new rights concerned the establishment of new fairs and the bestowal of market rights. Such measures constituted the most direct way to stimulate trade and commerce in a town, and to generate revenues for the commune by way of taxes. In this context it is noteworthy that Sigismund issued many privileges of this type for towns and villages, which were not part of the royal domain, but rather the property of feudal lords³³. Furthermore, in several cases the granting of market rights or fairs went hand in hand with regulations that aimed at ameliorating the status of the recipients, such as the elevation to the status of market town or the granting of a seal³⁴. These findings suggest that the granting of market rights and fairs was not only

32 On the geographically far-flung activities of merchants from Plzeň during the Hussite Wars see Kaar, *Wirtschaft*. The comparatively wide transmission of the Plzeň "Golden Bull" as listed in RI XI NB 2, no. 120, commentary, is probably mostly due to its symbolic value for the community. However, I tend to think that some copies might also have served the purpose of documenting the customs exemption outside Plzeň. The practical use of comparable privileges is documented for instance in the municipal accounts of Görlitz, cf. Alexandra Kaar, *Kaiser Sigismund von Luxemburg und die Sechsstädte der Oberlausitz* (unpublished diploma thesis, University of Vienna 2010, online-access: <http://othes.univie.ac.at/8525/>), pp. 87–89. Cf. from a different point of view - also Elbel, *Velbloud Plzeňský*, p. 367.

33 Cf. CIM IV/1, pp. 340f., no. 233; RI XI NB 2, no. 59, 1423, October 5, Buda: Bestowal of a seal, a coat of arms and an annual fair upon Třebenice, property of John Kaplíř of Sulevice; CIM IV/1, pp. 346f., no. 238; RI XI NB 2, no. 60, 1424, February 3, Visegrád: Market rights and a weekly market for Poběžovice, property of Bohuslav of Horšov and Poběžovice; CIM IV/1, pp. 361–363, no. 253, 1436, October 1, Prague: Annual fair for Planá, property of Aleš of Žeberk and Planá; CIM IV/1, pp. 372f., no. 261, 1437, March 1, Prague: Weekly market for Horní Cerekev, property of Ernest and Wencelas of Leskovec; CIM IV/1, pp. 377f., no. 266; RI XI NB 2, no. 164: Weekly market for Bochoř, property of Matthew Schlick; RI XI no. 12209, 1437, December 4, Znojmo: Annual fair for Humpolec, property of Ernest of Leskovec and Humpolec.

34 Cf. the cases of Třebenice, above at note no. 33, and of Český Brod, below at note no. 37, and especially Sigismund's "Golden Bull" for Tábor, more on which is said below.

related to economic considerations, but also had a symbolic element that aimed to ameliorate the status of the community or the noble overlord³⁵.

Nevertheless, the generation of revenue was most probably the recipients' key motivation in acquiring this type of document. This connected privileges that granted market rights and fairs to privileges that established new tolls and staple rights. As was the case with the letters of confirmation discussed above, Sigismund readily deployed this type of privilege to pay off formerly rebellious Hussite communes. The towns of Chrudim and Tachov, for instance, received privileges that established new fairs soon after they had acknowledged Sigismund's rule in the summer of 1436³⁶; in January 1437, the burghers of Český Brod were granted the right to levy a toll in their town³⁷. The Chrudim case is of particular interest here because this town had originally acquired the fair in question, while being part of the Prague League of Towns³⁸. Sigismund's privilege does not mention the charter issued by the Prague councillors that preceded it. Instead, it pretends to be an entirely new royal grace, even though here the king basically legalized *ex post* an act by his Hussite adversaries³⁹. In the same context one also has to mention Sigismund's famous privilege of 25 January 1437 which elevated the town of Tábor to the status of royal town and bestowed upon it a coat of arms⁴⁰. Next to

35 On the communicative dimension of the granting of such rights cf. for instance Andreas Zajic – Petr Elbel, *Wappenmarkt und Marktwappen. Diplomatische und personengeschichtliche Überlegungen zum Wappenbrief König Sigismunds für Mohelno aus der Zeit des Konstanzer Konzils. Mit einem Quellenanhang*, in: Hruza – Kaar (eds), *Kaiser Sigismund*, pp. 301–364.

36 Chrudim: CIM III, pp. 121–123, nos 77f.; RI XI NB 2, nos 136f., 1436, September 25 and 26, Prague; Tachov: CIM III, pp. 125–128, no. 80; RI XI, no. 11467; 1436, October 6, Prague (cf. also RI XI NB 6).

37 CIM III, pp. 149–152, no. 96, 1437, January 4, Prague (cf. also RI XI NB 6). This charter is part of a whole series of privileges by which Sigismund elevated Český Brod to the status of royal town and bestowed upon it a coat of arms.

38 CIM III, pp. 116f., no. 73, 1435, October 11, Prague.

39 On the political context cf., albeit briefly, Šmahel, *Hussitische Revolution*, vol. 3, p. 1743.

40 CIM III, pp. 167–174, no. 102; RI XI, NB 3, no. 198, 1437, January 25, Prague. On Sigismund's delicate relations with Tábor see most notably František Šmahel, *Vom apokalyptischen Drachen zum Städtegründer. Sigismund und Tábor*, in: Josef Macek – Ernő Marosi – Ferdinand Seibt (eds), *Sigismund von Luxemburg. Kaiser und König in*

these highly significant symbolic elements, the charter also contains, *inter alia*, the right to hold two weekly markets and an annual fair. Evidently, these markets and the fair were already in use before⁴¹. Nevertheless, the commune had them officially acknowledged by the king; a request which again shows the economic dimension of such acts of submission.

Although particularly popular as an incentive for compromising Hussite towns, prior to 1436 the granting of new tolls and staple rights had already been a convenient instrument for Sigismund to reward his loyal followers. During his stay in the Moravian town of Olomouc in the spring of 1421, the king granted the commune the right to hold a new fair, which he claimed to be a reward for the burghers' loyalty and the purity of their Christian faith. As such, it was explicitly meant to help secure the town's material welfare, namely by enabling the burghers to build and improve their houses⁴². Sigismund further granted the towns of Slavkov u Brna (1422) and Plzeň (1429) the right to levy certain tolls, which previously had been in private hands⁴³, and bestowed a new salt staple upon the town of Uherské Hradiště (1429)⁴⁴. As was customary in such cases, the latter privilege ordered that all salt brought to Uherské Hradiště had to be offered for sale for three days, allowing the burghers to buy their share. Only after these three days had passed could the remaining salt be transported onward. The Catholic town of Uherské Hradiště was at that time literally surrounded by Hussite strongholds⁴⁵. Therefore, any

---

Mitteleuropa 1387–1437. Beiträge zur Herrschaft Kaiser Sigismunds und der europäischen Geschichte um 1400. Vorträge der internationalen Tagung in Budapest vom 8.–11. Juli 1987 anlässlich der 600. Wiederkehr seiner Thronbesteigung in Ungarn und seines 550. Todestages (= Studien zu den Luxemburgern und ihrer Zeit, vol. 5), Warendorf 1994, pp. 144–155.

41 Cf. in this context the agreement concluded between the representatives of Tábor and Sigismund's emissaries in the autumn of 1436, which contains a clause concerning the confirmation of the weights and measures that were at that time in use at the markets and fairs of Tábor, RI XI NB 3, no. 191a, 1436, October 16, Třeboň.

42 RI XI NB 1, no. 58, 1421, April 24, Olomouc.

43 Slavkov u Brna: RI XI NB 1, no. 90, 1422, March 20, *ibid.*; Plzeň: CIM III, p. 74, no. 52; RI XI NB 2, no. 80, 1429, September 11, Bratislava.

44 RI XI NB 1, no. 129, 1429, August 1, Bratislava. I am grateful to Petr Elbel for bringing this document to my attention.

45 Cf. for instance the map in Petr Elbel, *Morava*, in: Pavlína Cermanová – Robert Novotný – Pavel Soukup (eds), *Husitské století*, Praha 2014, pp. 189–223, here p. 208.

salt bought and resold there was very likely to end up in the hands of the Hussites. Oddly enough, this fact does not seem to have troubled the monarch or his chancery, even though on other occasions Sigismund was quite insistent on the anti-Hussite trade embargo⁴⁶.

The same observation can be made for a number of other charters, which are not strictly speaking trade privileges, but the content of which is very informative on trade between Hussite Bohemia and its neighbouring territories. During an imperial diet in Nuremberg in September 1422 which discussed measures to be taken against the alleged Hussite heretics, Sigismund settled his debts with one of his many creditors, the Catholic Czech lord John Hanovec of Švamberk. For this purpose, Sigismund pawned to John the revenues generated by two tolls, one of which was levied in the western Bohemian town of Stříbro, the other by the burgrave of neighbouring Domažlice⁴⁷. The charter detailing this pledge then states explicitly that these tolls were to be paid from all the merchandise that was brought through Stříbro on the way from Bavaria, Franconia, Regensburg and other territories to Prague (!) or the other way round⁴⁸. This means that, regardless of the extensive political discussions concerning the Hussite problem which were going on in autumn 1422, both the king and John of Švamberk took for granted the existence of longdistance trade between Upper Germany and Prague, and regarded revenues generated by this trade as a reliable source of income. Both assumptions rather blatantly contradict the anti-Hussite embargo; in addition, this charter was not the only example of such a pledge⁴⁹. Moreover, during the Hussite Wars Sigismund issued not one but several privileges, in which he confirmed existing transit tolls in western and northern Bohemian towns, which were either surrounded

---

46 Cf. for instance above at note no. 21.

47 CIM III, pp. 40–42, no. 28; RI XI NB 2, no. 54, [1422, September 7], Nuremberg.

48 ... *zapisujem a zastavujem... mýto naše, kteréž z věcí kupeckých z Bavor, z Frank, z Řezna a z jiných krajín do krajiny města předřečeného Stříbra sstupující k Praze a zase do oněch zemí vezeny bývachu...*, CIM III, p. 41.

49 Cf. RI XI NB 5, 1422, September or October: Pledging of a toll in Nýrsko (southeast of Klatovy) to Bohuslav of Rýzmburk and Janovice; CIM III, p. 56, no. 41; RI XI, no. 6305, 1425, June 2, Buda: Conditional pledging of a toll in Domažlice to John of Dohna and his sons (cf. also RI XI NB 5); *Ibid.*, 1429, August 16, Bratislava: Renewal of the pledge of the toll (and the ironworks!) in Nýrsko to Bohuslav of Rýzmburk and Janovice.

by a Hussite hinterland, much like the above-mentioned Uherské Hradiště, or at least lay on trade routes that led into Hussite territory⁵⁰. One last, but especially telling example for this rather Janus-faced policy, comes from the Moravian capital of Brno⁵¹. A royal mandate preserved in the municipal archives relates the case of a Hungarian merchant from Zvolen, who probably in late 1423 transported a quantity of copper to Brno with the intention of selling it there. The municipal council confiscated the consignment, possibly because they suspected the owner of wanting to sell it to the Hussite enemy. The merchant protested against this arrest and successfully appealed to Sigismund as the King of Hungary, who subsequently ordered all his Hungarian officials to arrest merchants from Brno until the council released the claimant's copper. Favouring the traditional role of the king as protector of his subjects over the implementation of the anti-Hussite embargo, at least in this case Sigismund went against his own policy, and, in a metaphorical sense, stabbed the Brno council in the back, who had very probably been trying to enforce the king's embargo on the ground.

What does one make of such inconsistencies in Sigismund's trade privileges for the Bohemian towns⁵²?

III. Conclusions

Firstly, one has to bear in mind that the confirmation of older privileges was a natural part of medieval rule. Even though economic motives should not be neglected, the regulation or stimulation of trade was hardly the primary motivation behind issuing letters of confirmation. Also, formulae and established wordings were copied from preceding charters into confirmations during this process, even though these formulae did not necessarily reflect contemporary political realities. However, as has

50 Horšovský Týn: CIM IV/1, p. 335, no. 228; RI XI NB 2, no. 52, 1422, August 22, Nuremberg; Přimda: CIM IV/1, pp. 337f., no. 230; RI XI NB 2, no. 56, 1422, October 1, Regensburg; Most: CIM III, pp. 80–82, no. 57; RI XI NB 2, no. 91, 1431, March 13, Nuremberg.

51 RI XI NB 1, no. 124, 1424, January 13, Buda. I am grateful to Petr Elbel for bringing this document to my attention and for suggesting the interpretation presented above.

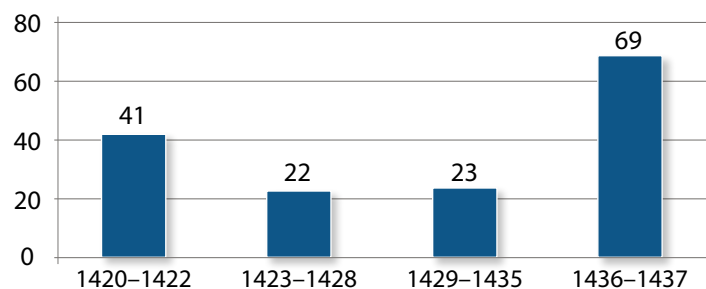
52 An extensive discussion of this entire topic is to be found in Kaar, *Wirtschaft*.

been shown above, neither the timing of a letter of confirmation nor the selection of the confirmed documents was random. Rather, these facts themselves can carry significant political messages. Secondly, one has to take account of the fact that the privileges studied here were the result of negotiations between the monarch and the recipients. The economic and political interests of these recipients could coincide with those of the king, but they did not necessarily have to. As has been argued elsewhere, Sigismund hardly had the chance to pursue an elaborate urban policy in Bohemia⁵³, and even less so to implement a targeted trade policy. Instead, the granting of trade privileges was driven by short-term needs, as was the case for other types of privileges. The immediate goal of settling a debt with a noble creditor, who pressed his case in person at court, could under these circumstances quite easily rule out the long-term goal of economically weakening the Hussite enemy. Thirdly and lastly, it is important to notice that the request to establish new tolls or fairs would hardly have made sense for the petitioners had the anti-Hussite embargo worked, and neither would the pledging of such tolls and other similar revenues. Sigismund's trade privileges therefore unintentionally bear witness to the fact that trade between the Kingdom of Bohemia and its neighbouring territories continued, regardless of the embargo. In this way, these documents provide important glimpses of Central European economic relations during the Hussite Wars that have left little trace elsewhere.

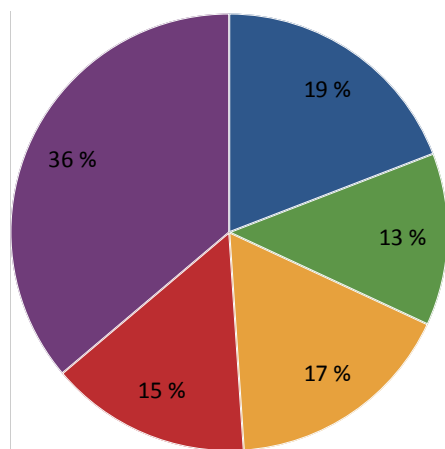
Was it then "business as usual" in Hussite Bohemia? Bearing all what has been said in mind, I am inclined to answer in the affirmative. The issuing of trade privileges, as well as the trade these privileges reflect, continued in Sigismund's Bohemian kingdom, even though the circumstances were highly unusual. And it is exactly these circumstances and the question of how the king and the towns responded to them which made this analysis of Sigismund's trade privileges for the royal towns of Bohemia worthwhile.

53 Kaar, *Stadt*, passim, especially p. 92. Cf. as well the findings in Ead., *Kaiser Sigismund*.

Table 1: Charters issued by Sigismund pertaining to the royal towns of Bohemia (1420–1437)

Table 2: Subjects treated in the charters for the Old Town of Prague, confirmed by Sigismund, 1436, August 26 (CIM I, nos. 137–140)

- Municipal administration / legal status of the burghers
- Exemption from the royal tax / donations
- Non evocatio / legal relationship between Old and New Town
- Municipal budget / markets
- Foreign merchants / staple rights / exemption from tolls

Bibliography

Primary sources

Codex iuris municipalis regni Bohemiae, t. I–IV/1, Jaromír ČELAKOVSKÝ – Gustav FRIEDRICH – Antonín HAAS (eds), Praha 1886–1954.

J. F. Böhmer, *Regesta Imperii XI: Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410–1437)*, t. 1–2, Wilhelm ALTMANN (ed.), Innsbruck 1896–1900.

J. F. Böhmer, *Regesta Imperii XI: Regesten Kaiser Sigmunds (1410–1437) nach Archiven und Bibliotheken geordnet*, t. 1: *Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken Mährens und Tschechisch-Schlesiens*, Petr ELBEL (ed.), Wien–Köln–Weimar 2012.

J. F. Böhmer, *Regesta Imperii XI: Regesten*

Kaiser Sigmunds (1410–1437) nach Archiven und Bibliotheken geordnet, t. 2: *Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken West-, Nord- und Ostböhmens*, Petr ELBEL – Stanislav BÁRTA – Přemysl BAR – Lukáš REITINGER (eds), Wien–Köln–Weimar 2015.

J. F. Böhmer, *Regesta Imperii XI: Regesten Kaiser Sigmunds (1410–1437) nach Archiven und Bibliotheken geordnet*, t. 3: *Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken Südböhmens*, Petr ELBEL – Stanislav BÁRTA – Přemysl BAR – Lukáš REITINGER (eds), Wien–Köln–Weimar 2016.

Secondary works

BAR P., *Protihusitská propaganda v písemnostech Zikmunda Lucemburského. Definice - dochování - texty*, *Český časopis historický* 114,3, 2016, pp. 614–651.

BLÁHOVÁ M., *Ceremoniály a rituály restituce královské moci v pohusitských Čechách. Pobyť Zikmunda Lucemburského v Praze v letech 1436–1437 v soudobé historiografii*, in: Sławomir Gawlas – Katarzyna Gołabek – Marek A. Janicki – Roman Michałowski – Marta Piber-Zbieranowska – Piotr Węcowski (eds), *Ecclesia – Regnum – Fontes. Studia z dziejów średniowiecza*, Warszawa 2015, pp. 217–227.

BOROVSKÝ T., *Adventus Regis in unruhigen Zeiten. Sigismund und die*

Städte in Böhmen und Mähren, in: Hruza – Kaar (eds), *Kaiser Sigismund*, pp. 367–384.

ČORNEJ P., *Skrytý význam politické podívané. Zikmundův příjezd do Prahy 23. srpna 1436*, in: Idem, *Světla a stíny husitství. (Události – osobnosti – texty – tradice). Výběr z úvah a studií*, Praha 2011, pp. 186–197

ČORNEJ P., *Zikmundův boj o otcovu korunu*, in: František Šmahel – Lenka Bobková (eds), *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, pp. 732–746.

DVOŘÁK M., *Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod*, *Pražský sborník historický* 34, 2006, pp. 7–91 and 35, 2007, pp. 7–61.

- ELBEL P., *Morava*, in: Pavlína CERMANOVÁ – Robert NOVOTNÝ – Pavel SOUKUP (eds), *Husitské století*, Praha 2014, pp. 189–223.
- ELBEL P., *Velbloud Plzeňský. Osudy jednoho velblouda uprostřed husitských válek a otázka znakového privilegia císaře Zikmunda pro Plzeň*, in: Daniela DVOŘÁKOVÁ et al. (eds), *Člověk a svět zvířat v středověku*, Bratislava 2015, pp. 342–370.
- ELBEL P. – BÁRTA S. – ZIEGLER W., *Die Heirat zwischen Elisabeth von Luxemburg und Herzog Albrecht V. von Österreich. Rechtliche, finanzielle und machtpolitische Zusammenhänge (mit einem Quellenanhang)*, in: Paweł KRAS – Martin NODL (eds), *Manželství v pozdním středověku. Rituály a obyčej* (= Colloquia mediaevalia Pragensia, vol. 14), Praha 2014, pp. 79–152.
- HRUZA K. – KAAR A. (eds), *Kaiser Sigismund (1368–1437). Zur Herrschaftspraxis eines europäischen Monarchen* (= Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii, vol. 31), Wien–Köln–Weimar 2012.
- JÁNSKÝ J., *Kronika česko-bavorské hranice*, vol. 1: 1400–1426. *Od války Václava IV. s Ruprechtem Falckým k počátkům husitské ofenzivy*, Domažlice 2001.
- JOHANEK P., *Eberhard Windecke und Kaiser Sigismund*, in: Michel PAULY – François REINERT (eds), *Sigismund von Luxemburg. Ein Kaiser in Europa* (= Tagungsband des internationalen historischen und kunsthistorischen Kongresses in Luxemburg, 8.–10. Juni 2005), Mainz 2006, pp. 143–156.
- KEJŘ J., *Zur Entstehung des städtischen Standes im hussitischen Böhmen*, in: Bernhard TÖPFER (ed.), *Städte und Ständestaat. Zur Rolle der Städte bei der Entwicklung der Ständeversammlung in europäischen Staaten vom 13. bis zum 15. Jahrhundert* (= Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte, vol. 26), Berlin 1980, pp. 195–213.
- KAAR A., „Die Stadt (...) viel privilegiert, aber wenig ergötzt.“ *Sigismunds Herrschaftspraxis und seine Urkunden für die „katholischen“ königlichen Städte Böhmens*, in: HRUZA – EAD. (eds), *Kaiser Sigismund*, pp. 267–300.
- KAAR A., *Wirtschaft, Krieg und Seelenheil. Papst Martin V., Kaiser Sigismund und das Handelsverbot gegen die Hussiten in Böhmen* (= Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii) (forthcoming).
- KAAR A., *Kaiser Sigismund von Luxemburg und die Sechsstädte der Oberlausitz* (unpublished diploma thesis, University of Vienna 2010, online-access: <http://othes.univie.ac.at/8525/>).
- KAAR A., *Neue Mittel der Kriegsführung? König/Kaiser Sigismund und das Handelsverbot gegen die Hussiten in Böhmen*, in: Martin BAUCH – Julia BURKHARDT – Tomáš GAUDEK – Paul TÖBELMANN – Václav ŽŮREK (eds), *Heilige – Helden – Wüteriche. Herrschaftstile der Luxemburger (1308–1437)* (= Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii, vol. 41), Köln–Weimar–Wien 2017, pp. 223–242.

- KUBŮ F. – ZAVŘEL P., *Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty*, vol. 1–4, České Budějovice 2007–2015.
- LOIBL R., *Korn um Salz. Der Passauer Salzhandel im 15. und 16. Jahrhundert*, in: Herbert WURSTER – Max BRUNNER – IDEM – Alois BRUNNER (eds), *Weißes Gold. Passau. Vom Reichtum einer europäischen Stadt*, Passau 1995, pp. 191–208.
- POLÍVKA M., *Böhmen in der Endphase der hussitischen Revolution und internationale Aspekte seiner Entwicklung*, *Historica* 29, 1989, pp. 161–224.
- PRAXL P., *Der Goldene Steig*, Grafenau 1983.
- SCHMIDT V., *Handelswege und Handelszentren in Südböhmen*, Programm der deutschen k. k. Staats-Realschule in Budweis, Budweis 1901, pp. 1–29.
- STARÝ V., *Prachatice městem husitským. Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích* 11, 1974, pp. 225–229.
- ŠIMEČEK Z., *Monopolní obchod s vínem v Českých Budějovicích 1424–1434*, *Sborník historický* 11, 1963, pp. 7–65.
- ŠIMŮNEK R., *Jan Smil z Křemže. K postavení nižší šlechty v jižních Čechách v první polovině 15. století*, *Jihočeský sborník historický* 61–62, 1997–1998, pp. 3–12.
- ŠMAHEL F., *Die Hussitische Revolution*, vol. 1–3 (= Schriften der MGH 43), Hannover 2002.
- ŠMAHEL F., *Vom apokalyptischen Drachen zum Städtegründer. Sigismund und Tábor*, in: Josef MACEK – Ernő MAROSI – Ferdinand SEIBT (eds), *Sigismund von Luxemburg. Kaiser und König in Mitteleuropa 1387–1437. Beiträge zur Herrschaft Kaiser Sigismunds und der europäischen Geschichte um 1400. Vorträge der internationalen Tagung in Budapest vom 8.–11. Juli 1987 anlässlich der 600. Wiederkehr seiner Thronbesteigung in Ungarn und seines 550. Todestages* (= Studien zu den Luxemburgern und ihrer Zeit, vol. 5), Warendorf 1994, pp. 144–155.
- VOLF M., *Příspěvky k historii obchodních styků s cizinou ve středověku. Obchod solí*, *Časopis Společnosti přátel starožitností československých v Praze* 44, 1936, pp. 30–38, 69–78, 125–131.
- WAGNER A., *Beiträge zu einer Geschichte des Salzhandels von Linz nach Böhmen*, *Historisches Jahrbuch der Stadt Linz*, 1963, pp. 11–423.
- ZAJIC A. – ELBEL P., *Wappenmarkt und Marktwappen. Diplomatische und personengeschichtliche Überlegungen zum Wappenbrief König Sigismunds für Mohelno aus der Zeit des Konstanzer Konzils. Mit einem Quellenanhang*, in: HRUZA – KAAR (eds), *Kaiser Sigismund*, pp. 301–364.

„penes nobilem Vlricum de Rozemberg“ Rožmberští klienti v síti Zikmundovy strany

LUKÁŠ REITINGER

Abstract:

The study deals with clients of Sir Oldřich of Rozmberk, i.e. with minor noblemen who served Oldřich and who also got in touch with Sigismund of Luxembourg. Some started serving the Rozmberks during the Hussite wars and hoped to get political and military support from Oldřich; some ceased to serve the Rozmberk family after some time. Clients were sent to Sigismund as Rozmberk's messengers or they accompanied Oldřich of Rozmberk to Sigismund's court where they had a chance to win benefits and privileges for their master and for themselves. The paper also discusses losses that clients suffered in fights with Hussites and also Sigismund's donations to Rozmberk's clients which frequently remained unimplemented even after Hussite wars.

Key words:

clients of the Lord of Rozmberk, Oldřich of Rozmberk, Sigismund of Luxembourg, Hussite wars

* Článek je výstupem výzkumného projektu GA15-14758S „Zikmundova strana v husitských Čechách“.

Byť ke vztahu Oldřicha z Rožmberka k Zikmundovi Lucemburskému a jeho straně během husitských válek disponujeme unikátním množstvím pramenů a této problematice byla ze strany historiků věnována nemalá pozornost,¹ stále je zde možné vyplňovat bílá místa a určité pohledy upřesňovat. Bádání se většinou věnovalo vazbám a kontaktům samotného Oldřicha, méně již však postavení jeho klientů a úředníků k Zikmundovi Lucemburskému během husitských válek. Ti se dočkali pozornosti zejména v monumentální knize Roberta Šimůnka o správě rožmberského dominia.² Zde bych se chtěl zejména soustředit na postavení těchto rožmberských klientů v rámci Zikmundovy strany a na jejich kontakty se samotným králem a posléze císařem, přičemž právě tyto vazby nám zároveň mohou odhalit další souvislosti mezi panovníkem a samotným Oldřichem z Rožmberka během husitských válek.

Opomenout zejména nelze, že v Zikmundových listinách byli rožmberští klienti i definováni. Konkrétně v listině vydané v Řezně 11. září 1434 se o příjemcích daného dokumentu Petru Maksantovi a Václavovi ze Soběnova uvádí, že jsou „u urozeného Oldřicha z Rožmberka“, jež je „jejich pánem“ (*penes nobilem Vlricum de Rozemberg [...] dominum eorum*).³ Celkově se jeví, že rožmberských klientů, o nichž víme, že se stali příjemci Zikmundových listin či jinak přišli během husitských válek s panovníkem do určitého kontaktu, bylo přes jednu desítku. Konkrétně se jednalo o Matěje Višni z Větrní, jeho bratra Mikuláše Višni z Větrní, Mrakeše, z Radimovic, Mikuláše z Krchleb, Petra Maksanta, Chvala ze Chmelné, Jana ze Srlína, Václava ze Soběnova, Jana z Kozího, patrně i Václava Lechovského z Bavorova a Maternu z Ronova, krátce Zdeňka z Rožmitálu.

1 Za vše citujme Valentin Schmidt, *Südböhmen während der Hussitenkriege*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 46, 1908, s. 203-245, 326-356; Anna Kubíková, *Oldřich II. z Rožmberka*, České Budějovice 2004; František Kavka, *Poslední Lucemburk na českém trůně. Králem uprostřed revoluce*, Praha 1998.

2 Robert Šimůnek, *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418-1472*, Praha 2005. Kromě drobných prosopografických prací Roberta Šimůnka, které budeme citovat níže, z posledních studií ještě uvedme Miloslav Polívka, *Ulrich von Rosenberg und seine Umgebung*, in: *Adelige Welt und familiäre Beziehung. Aspekte der „privaten Welt“ des Adels in böhmischen, polnischen und deutschen Beispielen vom 14. bis zum 16. Jahrhundert*, Potsdam 2000, s. 59-72.

3 *Archiv Český (AČ)* 36, ed. Gustav Friedrich, Praha 1941, s. 357-358; *J. F. Böhmer, Regesta Imperii XI Die Urkunden Kaiser Sigismunds 1410-1437. 1 (RI XI/1)*, ed. Wilhelm Altmann, Innsbruck 1896-1897, č 10807.

Ne zcela jasné postavení mezi Oldřichem z Rožmberka a Zikmundem Lucemburským zaujímal Martínek z Bavorova. Pak do této skupiny lze ještě přiřadit vlivné rožmberské úředníky Viléma z Potštejna a Buška z Rovného, u nichž se nedochovala nějaká Zikmundova listina, která by jim byla od krále určena, přesto však do kontaktu se Zikmundovým dvorem a jeho straníky v Čechách nejednou přicházeli.⁴ Zcela opomenout ani nelze vdovu Markétu z Žestova, která se dlouho pohybovala v rožmberském prostředí, přičemž si nechala roku 1423 svou donaci krumlovskému kostelu sv. Víta potvrdit samotným králem.⁵

Mnozí z těchto rožmberských klientů se pohybovali právě na rozhraní nižší šlechty a měšťanského prostředí. Například vzpomínaná vdova po rožmberském klientovi Rynartovi z Žestova z vladyckého rodu s kohoutem v erbu⁶ Markéta z Žestova, úzce svázána s Českým Krumlovem provdala svou jménem neznámou dceru za chvalšinského rychtáře Michaela Pichantlina a jejich syn Tomáš Pichantlin se stal ve 20. letech krumlovským měšťanem.⁷ Významný rožmberský úředník Bušek z Rovného, který často vystupoval v pořízení krumlovských konšelů, držel nejméně k roku 1424 jako krumlovský purkrabí v tamním městě dům,⁸ stejně jako svého času rožmberský úředník na Třeboni Jan z Kozího měl později domy v Soběslavi a v Třeboni.⁹ O rožmberském notáři na Choustníku Janu ze Srlína zase víme, že byl „chudým pacholkem“. Takto jej na počátku 40. let 15. století označil sám Oldřich z Rožmberka, který

4 Pramenné doklady jednotlivých vazeb budou citovány níže.

5 J. F. Böhmer, *Regesta Imperii XI. Regesten Kaiser Sigismunds (1410–1437). Neubearbeitung nach Archiven und Bibliotheken geordnet 3. Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken Südböhmens, nach Wilhelm Altmann neubearbeitet (RI XI NB)* 3, edd. Petr Elbel – Přemysl Bar – Stanislav Bárta – Lukáš Reitinger, Wien – Köln – Weimar 2016, s. 139–140, č. 80.

6 August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království českého* 3, Praha 1884, s. 257.

7 Tyto rodinné poměry zachycují *Urkundenbuch der Stadt Krummau 1 (1253–1419)*, edd. Valentin Schmidt, Alois Picha, Prag 1908, s. 148, č. 536; *Urkundenbuch der Stadt Krummau 2 (1420–1480)*, edd. Valentin Schmidt, Alois Picha, Prag 1910, s. 5–6, č. 22; s 8–10, č. 35.

8 Konkrétně dům v dnešní Masné ulici č.p.138. Dále viz Anna KUBÍKOVÁ, *Historická topografie Českého Krumlova. (1424) 1459–1654, 7. (Masná, Šatlavská)*, Jihočeský sborník historický 77–78, s. 2008–2009, s. 231–254.

9 R. ŠIMŮNEK, *Správní systém*, s. 426.

během jeho zajetí táborskými za něj odmítal zaplatit vysoké výkupné.¹⁰ V Českém Krumlově v prostších podmínkách asi dožil i významný rožmberský úředník Vilém z Potštejna. Byť pocházel z panského rodu a byl příbuzným samotných Rožmberků,¹¹ k posledním dekadám jeho života nemáme sebemenší zprávy, že by držel nějaký majetek, a na svou spásu odkázal krumlovskému kostelu nanejvýš svého koně.¹² Někteří rožmberští úředníci i z řad měšťanů byli naopak Zikmundem Lucemburským nobilitováni a byl jim udělen erb. Nového znaku či polepšení erbu se jistě za přispění Oldřicha z Rožmberka dočkal příslušník starého rožmberského klientského rodu Mikuláš Višně z Větrní,¹³ stejně jako zásluhou

10 *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka (LOR)* 2, ed. Blažena Rynešová, Praha 1932, s. 151–152, č. 196–197. K významu tohoto obratu Šimůnek, *Správní systém*, s. 236.

11 Vilém z Potštejna a z Lopaty vystupuje v pramenech jako „*pan Lopata sestřenec pánuov z Rosenberka*“ (*Starí letopisové čeští*, ed. František Palacký, in: *Dílo Františka Palackého* 2, ed. Jaroslav Charvát, Praha 1941, s. 41; *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, ed. František Šimek, František M. Bartoš, Praha 1937, s. 17). Často se předpokládá, že Vilémova blíže neznámá matka byla sestrou Oldřicha II. z Rožmberka a dcerou Jindřicha III. z Rožmberka (např. *Urkundenbuch der Stadt Krummau* 2, s. 257). Když však 7. února 1411 předal Jindřich III. z Rožmberka Vilémovi z Potštejna a jeho otci Heřmanovi částku 1000 kop grošů, není v kvitanční listině vůbec připomenut vztah Jindřicha III. z Rožmberka k Heřmanovi a Vilémovi jako tchána k zeti či děda k vnuku, ale naopak je jen uvedeno, že zmíněná částka připadla Heřmanovi a Vilémovi z Potštejna na základě jakéhosi testamentárního pořízení Petra a Jana z Rožmberka (*pocumarum testamentalium nobis per nobiles et digne recordationis dominos Petrum et Johannem de Rosenbergh testatarum et legatarum* – Státní oblastní archiv Třeboň, Cizý rody sign. 107; *Urkundenbuch der Stadt Krummau* 1, s. 166, č. 604; *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV*, 4, ed. Božena Kopiczková, Pragae 1989, č. 643). Tato věta spíše ukazuje, že Vilém z Potštejna nebyl synem dcery Jindřicha III. z Rožmberka, ale spíše jeho synovcem či bratrancem a Vilémova matka asi pocházela ze starší generace rožmberského rodu. Za zmíněnými členy rodu Janem a Petrem, po nichž měli oba Potštejnové dědit, se může skrývat jen Jan I. z Rožmberka († 1389) a prelát Petr II. z Rožmberka († 1384) či předčasně zemřelý starší bratr Oldřicha II. z Rožmberka Petr III. († 1406). Ostatně, jelikož Vilém z Potštejna do aktivního dění vstupuje již roku 1411, nejpozději přišel na svět v 90. letech 14. století. Maur, *Od hory Tábor*, s. 29 a Šimůnek, *Správní systém*, s. 485, předpokládají, že matka Viléma z Potštejna byla sestrou Petra II. Jana I. a Oldřicha I. z Rožmberka.

12 *Urkundenbuch der Stadt Krummau* 2, s. 37–38, č. 144; LOR 2, s. 20, č. 26; František Kavka, *Strana Zikmundova v husitské revoluci*, (netištěná disertační práce FF UK), Praha 1949, s. 133–134, č. 431; Eduard Maur, *Od hory Tábor k svatoludmílskému srazu. K historii poutí na hory v roce 1419*, Táborský archiv 11, 2002, s. 5–37, zde s. 28, 30.

13 J. F. Böhmer, *Regesta Imperii 11. Die Urkunden Kaiser Sigismunds 1410–1437. 1 (RI) XI,1*, ed. Wilhelm Altmann, Innsbruck 1896–1897, č. 8415. Na toto polepšení erbu

krumlovského pána byli nobilitováni zřejmě původně jen měšťané Petr Maksant¹⁴ a Martínek z Bavorova, pokud jej budeme k době udělení erbu k roku 1429 řadit k rožmberské klientele.¹⁵

V době husitských válek vstoupilo do rožmberských služeb i několik nových nikoliv bezvýznamných šlechticů a Zikmundových straníků. U důvodů a okolností tohoto jejich kroku můžeme hledat určitou podobnost. Do rožmberských služeb se někdy dostali na základě toho, že jejich předcházející působiště bylo dobytý husity, či že bylo v daném regionu výrazně oslabeno postavení katolické strany. To se zejména týká Mikuláše Krchlebce z Krchleb,¹⁶ kterého pojily určité vazby k Zikmundovi ještě v době před husitskými válkami. Když totiž 30. prosince 1418 vyplácel král v Pasově své dluhy u českých šlechticů, patřil k nim i „*Micolasch Kirchlentz*“, za nímž se zjevně skrývá Mikuláš Krchlebec, jemuž měl římský a uherský král splatit dluh 758 uherských zlatých.¹⁷ Nelze se tudíž ani podívat nad tím, že se na Zikmundově straně angažoval již od počátku husitských válek. Král mu již 4. března 1421 v Čáslavi zastavil kvůli dluhu 560 kop grošů „*díel za obranu a zachování, a díel za 560 kop grošů za staré dluhy*“ několik vesnic ostrovského kláštera.¹⁸ Svou vojenskou službu Mikuláš z Krchleb vykonával v oblasti Berouna před jeho dobytím Janem

Žižkou 26. března a 1. dubnem 1421.¹⁹ Během bojů o Beroun utrpěl totiž Mikuláš nespecifikované ztráty, které mu král uhradil teprve roku 1423 a Krchlebec vydal panovníkovi v Budíně 24. září 1423 kvitanci o uhrazení této pohledávky.²⁰ Zjevně právě vojenské neúspěchy při bojích o Beroun a majetkové ztráty přivedly Mikuláše z Krchleb do služeb Oldřicha z Rožmberka. K roku 1426 je doložen v úřadu rožmberského hejtmána na Třeboni, jimž se nejdříve mohl stát na přelomu let 1424/1425.²¹ Nejpozději roku 1429 byl purkrabím na rožmberském Choustníku²² a v letech 1431–1435 se stal purkrabím na Oldřichem z Rožmberka získaném královském hradě Zvíkově.²³ Zároveň však i z rožmberského dominia, Choustníku a Zvíkova, nepřerušil své dřívější kontakty s opěrnými body Zikmundovy strany na Berounsku, konkrétně s posádkou hradu Karlštejna. Víme, že roku 1429 bylo vysláno z Karlštejna, kde byl purkrabím Zdeslav Tluksa z Buřenic, poselstvo k Mikuláši Krchlebci na Choustník²⁴ a na konci roku 1431, kdy byl Krchlebec purkrabím na rožmberském hradě Zvíkov, zavítal k němu zase člen karlstenské posádky Brus z Kovářova, který zde o Vánocích zemřel.²⁵ Stejným příkladem cesty do rožmberských služeb, k níž vedla ztráta pozic Zikmundovy strany v určité oblasti, je i případ Chvala ze Chmelné, jenž byl roku 1420 purkrabím na Vlašimi

poukázal a příjemce listiny „*Mikite von Wischenau*“ s Mikulášem Višní z Větrní ztotožnil Robert Novotný, *Sociální, institucionální a konfesijní aspekty vývoje české šlechty v pozdním středověku*, Praha 2008 (dizertační práce na FF UK), s. 26.

14 Martin Kolář – August Sedláček, *Českomoravská heraldika*. Část všeobecná, Praha 1902, s. 89, 340, Österreichisches Staatsarchiv, Abteilung Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsakten, listina č. 153; Ivan Hlaváček a kol., *Skryté edice a registry listin a listů k dějinám husitské revoluce 1419–1437, 1*, Táborský archiv 1, 1987, s. s. 49, č. 347.

15 Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Reichsregister J, fol. 27r (stará foliace 22r); RI 11, 2, ed. Wilhelm Altmann, Innsbruck 1896–1897, č. č. 7214.

16 K jeho majetkovému zázemí August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království českého 7*, Praha 1890, s. 47; Robert Šimůnek, *Rožmberská klientela 15. století 2. Mikuláš z Krchleb*, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 37, 2000, s. 307–310.

17 Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Reichsregister G, fol. 48v; RI 11, 1, č. 3753. Tato listina nebyla v pojednáních citovaných v předešlé poznámce reflektována.

18 Konkrétně se jednalo o vesnice Nebřich, Miřín, Dalečice a Blasín. *Zbytky register králův králův římských a českých z let 1361–1480*, ed. August Sedláček, Praha 1914, s. 162, č. 1155; AČ 1, ed. František Palacký, Praha 1840, s. 525–526, č. 174; RI 11, 2, č. 4470; F. Kavka, *Strana Zikmundova*, s. 132, č. 418.

19 K této události viz Václav Vladioj Tomek, *Dějepis města Prahy IV.2*, Praha 1899 (druhé vydání), s. 137; Josef Vávra, *Paměti královského města Berouna*, Beroun 1899, s. 36–38; Irena Benková, Miloš Garkisch, Jiří Topinka, Marie Tošnerová, *Beroun*, Praha 2008, s. 41–43.

20 Archiv Národního muzea, Sbirka pergamenů Sign. Perg.-A383.

21 Rudolf Tecl, *Drobný doplněk do listáře roku 1420*, Jihočeský sborník historický 59, 1990, s. 97–103, zde s. 101; R. Šimůnek, *Správní systém*, s. 539; týž, *Rožmberská klientela 2*, s. 308; týž, *Rožmberská klientela 15. století 4. Služebné vztahy v horizontu několika generací (z Kozího, z Kraselova, z Větrní)*, in: Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech. České Budějovice 39, 2002, s. 130–146. zde s. 143.

22 R. Šimůnek, *Správní systém*, s. 527.

23 R. ŠIMŮNEK, *Správní systém*, s. 545.

24 Účty hradu Karlštejna z let 1423–1424, ed. Josef Pelikán, Praha 1948, s. 129; R. Šimůnek, *Rožmberská klientela 2*, s. 308.

25 *Kronika Bartoška z Drahonice*, FRB 5, ed. Jaroslav GOLL, Praha 1893, s. 603.

Jana z Chotěmic,²⁶ která však byla dobytá husity roku 1424.²⁷ Byť měl ve 20. letech určité vazby na Slezsko a tamní rytířský spolek Rūdenband,²⁸ nakonec na přelomu 20. a 30. let vstoupil do rožmberských služeb. Zejména se v letech 1430–1433²⁹ stal krumlovským purkrabím a patřil k vojenským hejtmanům rožmberských vojsk v bitvě u Lipan 30. května roku 1434.³⁰

Podobný osud patrně potkal Maternu z Ronova, jenž se svými bratry Vilémem a Kryštofem držel na počátku husitských válek v zástavě Chýnov a hrad s městečkem Mladá Vožice, ke kterému v první polovině 20. let 15. století nejednou směřovala nedaleká táborská vojska, stejně jako z této bašty Zikmundovy strany byly vedeny výpady proti kališníkům.³¹ Roku 1420 však utrpěl Materna z Ronova se svými bratry škody nejen ze strany táboritů, ale i rožmberského úředníka na Choustníku Víta ze Rzávého, jehož lidé olupovali ronovské povozy na cestách, na což si Materna roku 1420 stěžoval u samotného Oldřicha z Rožmberka. Otázkou však zůstává, zda celý spor a stížnost náleží do doby, kdy před přelomem jara a léta roku 1420 ještě Oldřich nepříslušel k Zikmundově straně, či do doby po jeho odklonu od kalicha.³² Staré křivdy však byly

26 *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum 2*, ed. Joseph Emler, Praeae 1872, s. 178.

27 Robert Šimůnek, *Rožmberská klientela 15. století 6. Purkrabí, válečník, diplomat a člen společnosti Rūdenband - Chval z Chmelné*, in: Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 42, 2005, s. 202–213, zde s. 204.

28 R. Šimůnek, *Rožmberská klientela 6*, s. 204–206, 213.

29 R. Šimůnek, *Správní systém*, s. 514.

30 *Kronika Bartoška z Drahonice*, FRB 5, s. 614.

31 Dále viz Josef Pekař, *Žižka a jeho doba 1–4*, Praha 1992, (3 vydání), díl 3, s. 37; Josef Macek, *Tábor v husitském revolučním hnutí 2. Tábor chudiny venkovské a městské*, Praha 1955, s. 136–138; František Šmahel, *Husitská revoluce 3. Kronika válečných let*, Praha 1996, s. 34–35, 135. Další boje táboritů s Maternou z Ronova a jeho mladovožickou posádkou připomínají *Popravčí kniha pánů z Rožmberka*, ed. Adolf Kalný, Třeboň 1993, s. 78; *Starší letopisové čeští*, ed. F. Palacký, s. 74; *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 49. Král Zikmund 17. října 1422 vystavil pro Maternu z Ronova a zřejmě jeho vožického klienta Mrakeše z Noskova dlužní listinu „za službu a za škody“ na 1100 kop grošů (AČ 1, s. 497; RI XI.1, č. 5357).

32 LOR 1, ed. Blažena Rynešová, Praha 1929, s. 31, č. 45; SOA Třeboň, Cizí rody Třeboň, Sign. II. z Ronova alias Kříženecký, Březanova genealogie z 31. června 1611) fol 2v. K Rožmberkovu tehdejšímu obratu Robert Novotný, „*Sloup království v počátcích*

zapomenuty roku 1425. Když v říjnových dnech tohoto roku táborité obléhali Mladou Vožici, považoval král Zikmund uhájení hradu Materny z Ronova za klíčové a 12. října mu napsal list vybízející k uhájení Vožice, přičemž mu nereálně sliboval vojenskou podporu. Královo psaní bylo odesláno téhož dne jako králův list pro Oldřicha z Rožmberka. Jeví se tedy pravděpodobné, že byl Maternovi zaslán po rožmberském poslu a patrně k Maternovi z Ronova ani nedošel, neboť do několika dnů po odeslání listu byla Vožice stejně ztracena a samotný dopis nakonec skončil v rožmberském archivu.³³ Po pětinedělním obléhání byla krátce před 17. říjnem 1425 Mladá Vožice táboritům vydána. Dva hejtmané se vzdali do zajetí a ostatní byli propuštěni, zatímco byl hrad pobořen.³⁴ K následné době víme, že Materna z Ronova působil v Českých Budějovicích, kde 18. listopadu 1427 uzavřel společně s purkrabím, konšeli a budějovickou obcí příměří s Janem Smilem Smilem z Křemže.³⁵ O půl roku dříve je jako budějovický hejtman doložen Oldřich z Rožmberka³⁶ a Maternova účast na následném příměří je vysvětlována tím, že krumlovský pán byl svého hejtmanského úřadu zbaven jeho post byl následně předán Ronovskému.³⁷ Materna ale není v příměří vůbec nazýván budějovickým hejtmanem. Především však k následnému roku, když Materna a Kryštof z Ronova nominálně prezentovali 30. března 1428 faráře v tábority dobyté

v počátcích revoluce. Oldřich z Rožmberka 1417–1420, in: Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy, ed. Robert Novotný, Petr Šámal, Praha 2011, s. 60–72.

33 AČ 1, s. 23, č. 23; RI XI NB 3, s. 163–164, č. 107.

34 *Kronika Bartoška z Drahonice*, FRB 5, s. 236; *Starší letopisové čeští*, ed. František Palacký, s. 74; *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 49; *Chronicon Trebonense*, in: *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung 1*, ed. Konstantin Höfler, Wien 1856, s. 55; August Sedláček, *Minulost města Mladá Vožice v Tábořsku*, Praha 1870, s. 20–21. J. Pekař, *Žižka a jeho doba 4*, s. 169, pozn. 279; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 374, pozn. 326. Vzhledem k tomu, že není zcela jisté, zda se Materna v časech obléhání nacházel přímo na Vožici, není ani samozřejmý předpoklad Augusta Sedláčka, *Hrady, zámky a tvrze království českého 4*, Praha 1885, s. 231, že byl tábority velkoryse propuštěn ze zajetí.

35 Státní oblastní archiv Třeboň, Historica Třeboň, Sign. 241e; Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526, díl 1 Originální listin, svazek 1/1, 1378–1471, red. František Beneš, Karel Beránek, Praha 1974, s. 152, č. 583.

36 LOR 1, s. 91, č. 136.

37 Zdeněk Šimeček, *České Budějovice v husitském období (Přehled událostí a problémů)*, Jihočeský sborník historický 34, s. 14–30, zde s. 23, pozn. 44.

Vožici, je samotná instalace svěřena krumlovskému faráři³⁸ a v následné době, roku 1432, pobýval patrně další Maternův bratr Krištof z Ronova na krumlovském dvoře. Konkrétně víme, že doprovázel Oldřicha z Rožmberka do Vídně.³⁹ Z těchto souvislostí a tehdejších úzkých vazeb Maternovy rodiny k pánovi z Růže vyvozuje Přemysl Bar závěr, že Materna z Ronova roku 1427 v Českých Budějovicích nejspíše držitele tamního hejtmanského úřadu Oldřicha z Rožmberka pouze zastupoval.⁴⁰ Materna a budějovičtí uzavírají příměří s Janem Smilem z Křemže ostatně jen měsíc poté, co se Smilem uzavřel příměří sám krumlovský pán⁴¹ a k následným letům není hejtmanský úřad v Budějovicích vůbec připomínán až do let 1432–1434, kdy je tento post spojen s Pešíkem z Bělé, o němž rovněž víme, že byl právě rožmberským úředníkem.⁴² Přemyslem Barem nabízený výklad, jak po ztrátě svého vožického hradu odešel mezi lety 1425–1427 Materna z Ronova se svými bratry na dvůr Oldřich z Rožmberka a vstoupil do jeho služeb, by tehdy rozhodně nebyl žádnou výjimkou, jak dokládají vzpomínuté příklady Chvala ze Chmelné a Mikuláše z Krchleb.

Někteří rožmberští klienti zároveň po husitských válkách ze služeb jihočeského magnáta naopak vystoupili. Příkladem je zkušený Oldřichův posel, který nejednou cestoval ke králi Zikmundovi, Mrakeš

38 *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiecesim. Liber octavus, nonus et decimus ab anno 1421 usque ad annum 1436 (LC VIII-X)*, ed. Josef EMLER, Pragae 1889, s. 138.

39 Ve Vídni 4. ledna 1432 potvrdil Krištof z Ronova rožmberskému úředníkovi Mikulášovi z Čestic svůj dluh 3000 kop pražských grošů, který zapsal na panství Mladá Vožice, což svou pečeti stvrdili Oldřich z Rožmberka, Jan Švihovský z Riesenberka a další rožmberský úředník Matěj Višně z Větrní (SOA Tr. Cizí rody II, z Čestic 1; LOR I, s. 135, č. 199).

40 Přemysl Bar, *Neznámá falza listin Zikmunda Lucemburského a falzátorská činnost Oldřicha II. z Rožmberka*, *Studia mediaevalia Bohemiae* 6, 2014, s. 69–113, zde s. 91–92.

41 LOR 1, s. 96–97, č. 140.

42 Z. Šimeček, *České Budějovice*, s. 23. Údaje o hejtmanství Pešíka z Bělé na rožmberské Třeboni shromáždil R. ŠIMŮNEK, *Správní systém*, s. 541.

z Radimovic.⁴³ Naposledy je v Rožmberkových službách doložen 31. března 1432.⁴⁴ Byť Mrakeš ještě žil nejméně následujících 23 let,⁴⁵ v rožmberských službách již jej nezastihneme. Nezvyklým příkladem je Zdeněk z Rožmitálu, jenž rožmberské prostředí opustil ještě během husitských válek. Tento šlechtic byl nejméně od roku 1422 purkrabím na hradě Zbirohu.⁴⁶ Ustanovení Zdeňka z Rožmitálu purkrabím na hradu Zbiroh ze strany Oldřicha z Rožmberka jistě nebylo jen pověřením jednoho ze svých klientů správou hradu. Zdeněk v době předcházející ani v době následné nepatřil k rožmberské klientele a ani k Oldřichovým úředníkům. Důvod tohoto kroku nejspíše byl ve faktu, že bylo v tehdejší době bezpečnější od ostatních rožmberských držav odlehlý zbirožský hrad svěřit do správy sousedního šlechtice, držitele rožmitálského panství Zdeňka. O určité specifičnosti tohoto stavu svědčí i listina, kterou 18. října 1424 na Českém Krumlově stvrdili Vilém z Potštejna a Mikuláš Zajíc z Valdeka. V té Zdeněk z Rožmitálu přijal od Oldřicha z Rožmberka v doživotní užívání část tamních rožmberských držav tvrz Strašice na Rokycansku s příslušenstvím, která má být po jeho skonu navržena Rožmberkům.⁴⁷ Patrně šlo o kompenzaci za Rožmitálové náklady spojené s obranou Zbiroha. Zdeněk z Rožmitálu v letech 1425 a 1427 opakovaně užívá predikát „*seděním na Zbiroze*“,⁴⁸ byl zde však pouze purkrabím. Ostatně v konfirmačních knihách je jako držitel patronátního práva na

43 Mrakeš byl nejen poslem, ale rovněž byl příjemcem panovníkových listin. LOR 1, s. 65–66, č. 92, s. 77–78, č. 115, s. 141–142, č. 205; *Sigismundi regis Bohemiae litterae donationum regalium (1421–1437)*, ed. Vojtěch Jaromír Nováček, *Věstník královské české společnosti nauk, Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná* 1903, s. 7, č. 5, s. 17–18, č. 20; RI XI NB 3, s. 149–151, č. 95, s. 165–166, č. 109

44 LOR 1, s. 144, č. 208.

45 Naposledy je Mrakeš z Radimovic zmíněn 1. října 1454. AČ 36, s. 297–298, pozn. 6.

46 R. ŠIMŮNEK, *Správní systém*, s. 544, počátek purkrabského úřadu Zdeňka z Rožmitálu na Zbiroze spojuje až s rokem 1424, ovšem o jeho působení na tomto hradě již v létě roku 1422 vypovídá LOR 1, s. 47–48, č. 67. K samotné osobnosti Zdeňka z Rožmitálu srov. August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království českého 11*, Praha 1897, s. 194–195; F. Kavka, *Strana Zikmundova*, s. 46, 137, č. 463; Simona KOTLAROVÁ, *Páni z Rožmitálu*, České Budějovice 2008, s. 19–22, 122.

47 LOR 1, s. 67–68, č. 96.

48 AČ 3, ed. František Palacký, Praha 1844, s. 254, č. 35, s. 264–267, č. 39.

zbirožském panství k roku 1424 uváděn Oldřich z Rožmberka⁴⁹ a v soupisu katolických hradů z roku 1427 je jako držitel Zbiroha označen stále Oldřich.⁵⁰

Někdy na přelomu 20. a 30. let však Oldřich z Rožmberka Zbiroh Zdeňkovi z Rožmitálu odebere a mezi červnem a říjnem roku 1431 jej odevzdá Kunatu Kaplíři ze Sulevic, se kterým jej vyměnil se souhlasem krále Zikmunda za zastavený královský hrad Zvíkov.⁵¹ Zdá se, že Zdeňk z Rožmitálu tehdy přišel i o rožmberskou tvrz Strašice. Tu měl držet do konce svého života,⁵² tedy se zpět Rožmberkům měla navrátit krátce po roce 1454, kdy Zdeňk z Rožmitálu zemřel.⁵³ Jenže Strašice se staly součástí zbirožského panství, které roku 1431 získal od Rožmberků za Zvíkov Kunat Kaplíř ze Sulevic a které posléze někdy mezi roky 1434-1450 přešlo na Hanuše z Kolovrat.⁵⁴ Za Hanušovy správy (před polovinou 15. století) byla součástí zbirožského panství právě tvrz Strašice.⁵⁵ Nejeví se tudíž pravděpodobné, že by Strašice byly až do smrti Zdeňka z Rožmitálu po roce 1454 v jeho držení a pak se navrátily Rožmberkům, jak ustanovuje smlouva z roku 1424, ale spíše mu Strašice byly roku 1431 Oldřichem z Rožmberka odejmuty a připojeny ke - Kunatu Kaplířovi předanému - panství Zbiroh, se kterým nadále strašická tvrz sdílela stejný osud a následně přešla do držby Kolovratů.

Důvodem zmíněného odebrání hradu Zbiroh a doživotně propůjčené tvrze Strašice zřejmě bylo i ochlazení vztahů a následný konflikt

49 LC VIII-X, s. 73.

50 *Verzeichniss der böhmischen Royalisten (c. Sommer, 1427)*, in: König Sigmund und die Reichskriege gegen Hussiten 2, ed. Friedrich von Bezold, München 1875, s. 164.

51 K okolnostem výměny zastaveného královského hradu Zvíkova za Rožmberkovi zastavený královský hrad Zbiroh a k dataci této směny R. Šimůnek, *Správní systém*, s. 545; P. Bar, *Neznámá falza*, s. 80-82; Lukáš Reitinger, *Hrad Zvíkov v časech husitské revoluce aneb o zástavě hradu, který nesměl být zastaven*, v tisku.

52 LOR 1, s. 67-68, č. 96.

53 K jeho životním datům Simona KOTLAROVÁ, *Několik nejasností kolem prvních generací pánů z Rožmitálu*, Podbrdsko 15, 2008, s. 203-209, zde s. 206-207.

54 August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království českého* 6, Praha 1889, s. 240-241. Roku 1434 jsou jako držitelé Zbiroha doloženi ještě Kaplíři ze Sulevic a Václav Hájek z Hodětína (LC VIII-X, s. 231, 238) a k roku 1450 je datována smrt následného majitele Hanuše z Kolovrat.

55 *Reliquiae tabularum terrae* 2, s. 375.

mezi Oldřichem z Rožmberka a Zdeňkem z Rožmitálu. Prvním nepřímým dokladem vzájemného odcizení už zřejmě je, že 19. října 1429 vystupují v dohodě o vzájemném setkání Jana Smila z Křemže a Oldřicha z Rožmberka „*rukojmí za svrchupsaného Jana Smila*“. Ti se po případném nesplnění dojednaných podmínek zavazali „*postaviti se osobně v vězení a v moc pana Oldřicha z Rožmberkého na jeho hrad na Crumlov do veliké jizby*“, přičemž k těmto šlechticům náležel Zdeňk z Rožmitálu.⁵⁶ Pokud tedy už roku 1429 vystupoval Rožmitál jako Smilův rukojmí, který se zavazal dostavit se do Oldřichova zajetí, jeví se pravděpodobné, že tehdy již nebyl purkrabím na rožmberském hradu Zbiroh a nespravoval jej až do roku 1431, jak uvažoval Robert Šimůnek.⁵⁷ Ostatně naposledy se zbirožský hrad ve Zdeňkově predikátu objevuje k roku 1427.⁵⁸

Nejpozději do této doby klade Jaroslav Polách⁵⁹ navázání úzkých vazeb mezi Zdeňkem a Janem Smilem z Křemže. Ostatně již roku 1426 zprostředkoval příměří mezi Janem Smilem z Křemže a Oldřichem z Rožmberka Zdeňkův bratr Jan z Rožmitálu na Blatné.⁶⁰ Někdy v této době se stala Smilovou manželkou Anna z Rožmitálu, patrně Zdeňkova sestra či dcera.⁶¹ O samotné příčině následného konfliktu mezi krumlovským pánem a jeho bývalým purkrabím na Zbiroze Zdeňkem z Rožmitálu fakticky nic nevíme. Jediné, co je jisté, že Zdeňk spolupečetl 18. prosince 1434 na Českém Krumlově s Chvalem ze Chmelné, Matějem Višní z Větrní a Markvardem z Bukšvic listinu, v níž vyznává, že je vězněm Oldřicha z Rožmberka, a slibuje, že se po svém tehdejšímu propuštění dostaví na Krumlov, Helfenburk, Zvíkov, nebo na Třeboň „*a to u velicě jistbě*“

56 *Urkundenbuch der Stadt Krummau* 2, s. 18, č. 62; LOR 1, s. 109, č. 161. Zdeňk z Rožmitálu následujícího dne samotnou listinu o uzavření příměří mezi Oldřichem z Rožmberka a Janem Smilem z Křemže rovněž spečetil (LOR 1, s. 109, č. 162).

57 R. Šimůnek, *Správní systém*, s. 544.

58 AČ 3, s. 264, č. 39.

59 Jaroslav Polách, *Jan Smil z Křemže. Život táborského hejtmana a loupeživého rytíře*, České Budějovice 2011, s. 38.

60 LOR 1, s. 88-89, č. 133.

61 Jelikož její a Smilovi synové Přibík a Jiřík z Křemže vystupují samostatně již roku 1443 a 1444, je nutné sňatek Anny z Rožmitálu s Janem Smilem klást nejpozději k přelomu 20. a 30. let 15. století. Přibík a Jiřík z Křemže označují za své rodiče Jana Smila a Annu z Rožmitálu, která tedy nemohla být Smilovou druhou manželkou, již by si vzal teprve později. Srov. LOR 3, s. 1, č. 1.

do moci Oldřicha a jeho úředníků, jakmile mu Rožmberk dá vědět čtyři týdny napřed. Zároveň se zavazuje, že nebude urážet své vězňatele a usilovat o útěk.⁶²

Z času působení Zdeňka z Rožmitálu v úřadu rožmberského purkrabího na hradě Zbiroh je rovněž zajímavé, že tehdy udržoval úzké styky s posádkou hradu Karlštejna. Krátce před 26. červencem 1422 odeslal Zdeňk ze Zbirohu na Český Krumlov posla se zprávou, že obleženému hradu Karlštejnu pod velením purkrabího Zdeslava Tluksy z Buřenic se vede velmi těžce, byla jim otrávena voda a žádá o Zikmundovu pomoc. Krumlovští purkrabí Vilém z Potštejna a Bušek z Rovného tuto zprávu s dalšími informacemi obratem odeslali Oldřichovi z Rožmberka, který se tehdy nacházel na královském dvoře v Norimberku, a žádali jej, aby u krále Zikmunda požádal o co nejrychlejší podporu.⁶³ Zikmund sice i kvůli této Zdeňkem z Rožmitálu a Oldřichem z Rožmberka zprostředkované žádosti svolal křížovou výpravu, nezdařilo se ovšem shromáždit vojsko a obránci Karlštejna museli uzavřít příměří.⁶⁴ Ovšem vazby Zdeňka z Rožmitálu ke Karlštejnu rozhodně nezmizely a do svého farního kostela v Rožmitále v létě roku 1424 dosadil jako duchovního správce kostela kanovníka královské kaple na Karlštejně Blažka, který byl knězem Rožmitálova chrámu následujících deset let.⁶⁵

Případem *sui generis* je také Martínek z Bavorova. Sice máme dochovaný jeho jeden list krumlovskému pánu z roku 1432, ve kterém si Martínek ztěžuje, jak mu Oldřichův člověk Mrakeš z Radimovic chodí za

62 LOR 1, s.174-175, č. 251. Nelze rozhodnout, zda s neznámými okolnostmi tohoto sporu nějak nesouvisela dnes nečitelná listina z 5. 9. 1432, kterou zpečetili Zdeňkův bratr Jan z Rožmitálu na Blatné a rožmberský purkrabí na Zvíkově Mikuláš z Krchleb a Jan Předborův z Radešína, jehož rovněž pojila určitá vazba k Oldřichovi z Rožmberka. Archiv hlavního města Prahy, Listiny pap.- V 199; *Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526.1/1*, edd. František Beneš, - Karel Beránek, Praha 1974, s. 179, č. 697.

63 LOR 1, s. 47-48, č. 67: „Takéť jest posel se Zbiroha přišel a právě ode pána Zdeňka, že by Carlštajnským velmi těžko bylo a že by jim i voda byla skažena; a tak pravil, nebude-li rychlého od krále rettunku, tehdyť se nebudú motci brániti dále. Protož bylo by dobře, by se KM^t k tomu spěšně ráčil pro dobré lidi přičiniti.“

64 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 3*, s. 128-130; Petr ČORNEJ, *Velké dějiny zemí Koruny české 5, 1402-1437*, Praha 2000, s. 317.

65 LC VIII-X, s. 75, 83, 234.

ženou,⁶⁶ otázkou však je, zda je zcela opodstatněné Martínka jednoznačně počítat k rožmberské klientele, kam bývá často řazen. O jeho určitých vazbách ke krumlovskému pánu na jednu stranu nelze pochybovat. Nobilitační listina pro Martínka z Bavorova byla králem vydána v Bratislavě 17. dubna 1429,⁶⁷ tedy pouhý týden po jednáních Zikmunda s Prokopem Holým a husitskou stranou, při kterém českou katolickou šlechtu mimo jiné zastupoval i Oldřich z Rožmberka⁶⁸ Rozhodně tudíž nelze vylučovat, že v případě Martínkovy nobilitační listiny se mohl role přímluvce zhostit přítomný Oldřich z Rožmberka. Ostatně stejně jako roku 1429 během svých opakovaných cest na Zikmundův dvůr pán z Růže zprostředkoval vydání dvou listin z 26. června 1429 pro své klienty Matěje Višni z Větrní a Václava ze Soběnova.⁶⁹

O těchto vazbách zejména vypovídá už vzpomínaný list Martínka z Bavorova Oldřichovi z Rožmberka odeslaný 25. února 1432 z Piacenzy, ve kterém jej Martínek informuje mimo jiné o tom, že jednal s králem Zikmundem o blíže nespecifikované věci, o které mu Oldřich psal v nedochovaném listu. Martínek dále uvádí, že král Zikmund jej poslal „*k purkabiem a kázal mi jim povědiati o jednom kusu, ale o druhém nic; kterýž to leží nad Sedlčany, ten jim kázal jmenovati.*“. Byť bližší souvislosti k této zprávě neznáme, lze předpokládat, že Martínek byl krátce před vydáním tohoto listu či poté možná vyslán Zikmundem do Čech k blíže nespecifikovaným purkrabím. Ve zmíněném psaní Martínek dále ujišťuje Oldřicha, že má v králi Zikmundovi milostivého pána. Martínek zde rovněž odpovídá na Rožmberkův dotaz z nedochovaného listu, zda se někdo protivil blíže nespecifikované záležitosti, o čemž Martínek uvádí, že o nikom neví, a pokud by se někdo protivil, nabádá Oldřicha, ať na to nedbá. Rovněž jej informuje, že se král zaradoval nad pozitivními zprávami Rožmberkova poselstva,⁷⁰ V samotném oslovení adresáta na zadní

66 LOR 1, s. 141-142, č. 205.

67 RI 11, 2, č. 7214; v celém znění Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Reichsregister J, fol. 27r (stará foliace 22r).

68 *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges 1*, ed. Franz Palacký, Prag 1873, s. 22-25, č. 574; F. Šmahel, *Husitská revoluce 3*, s. 210-213.

69 *Sigismundi litterae donationum*, s. 27-28, č. 33; RI XI NB 3, s. 179-180, č. 122.

70 Zmínka se zjevně týká listu z 31. ledna 1432, který mimo jiné informuje o nezdařených výpravách táboritů a sirotků do Rakous a Uher (LOR 1, s. 136-138, č. 200).

straně zmíněného listu a na počátku dopisu směřuje Martínek své psaní „pánu Oldřichovi z Rozenberka pánu mému milostivému“, což však spíše bude jen zdvořilostní formule, neboť jeho působení v rožmberském dominiu či jeho jiná služebnost k Oldřichovi již doložena není. Ani ze samotného listu neplyne, že by písemný kontakt mezi oběma stranami byl zcela pravidelný a Martínek z Bavorova byl pouhým Oldřichovým emisarem na Zikmundově dvoře a vykonavatelem jeho vůle. Martínek sice prý rozmlouval s králem o věcech, o nichž mu Oldřich psal, ale o Rožmberkových poselstvech k Zikmundovi v listu mluví jako třetí pozorovatel a naopak zastupuje i zájmy krále Zikmunda a vybízí Oldřicha, aby panovníkovi podával nové zprávy a naopak pouze nabízí Oldřichovi svou podporu a případné informování.⁷¹ Tedy roku 1432 nebyl Martínek z Bavorova Rožmberkovým pouhým zmocněncem na Zikmundově dvoře, vykonávajícím Oldřichovu vůli, ale spíše dobrým příležitostným kontaktem, který se občas mohl ujmout zprostředkovatelské role.

O faktu, že loajalita Martínka z Bavorova spíše náležela králi než Oldřichovi z Rožmberka, zejména vypovídají i další souvislosti. Martínek se zjevně účastnil Zikmundovy římské jízdy, k 25. únoru 1432 je doložen jeho pobyt na panovnickém dvoře v Piacenze a zamýšlel jako králov posel na určitou dobu odjet do Čech.⁷² Ať už tato mise ve službách krále byla realizovaná či nikoliv, následně se (po návratu) opět objevuje u Lucemburkova dvora v Itálii. Konkrétně jej zastihneme během panovníkova pobytu v Římě a při této příležitosti je označen za Zikmundova familiáře.⁷³ V následné době vystupuje výhradně jen jako posel samotného císaře, či případně jeho nástupce krále Albrechta II. V létě roku 1435 odeslal Zikmund Martínka z Bavorova společně s Grotkem a Mikulášem Březinkou jako emisary k polskému králi Vladislavovi III.

71 LOR 1, s. 141–142, č. 205: „*Také milý pane, neopúsčej JMti (tzn. Zikmunda) poselstvím svým i jinými běhy, což těch zvieš; [...] A prosím Tm^{ti} (tj. Oldřich), rač na mě laskav býti, neb v čem bych se hodil a mohl poslužiti, žeť to chci, rád učiniti, ať se na mě obrátí, neb v čem by mohl posloužit a což budu vědět, dám věděti (...).*“

72 LOR 1, s. 141–142, č. 5.

73 *Das Repertorium Germanicum V/1, 3. Verzeichnis der in den Registern und Kameralakten Eugens IV. vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien 1431 – 1447*, ed. Hermann Diener, Brigide Schwarz, Christoph Schöner, Tübingen 2004, s. 1127, č. 6533.

ohledně jednání mezi polským panovníkem a řádem německých rytířů.⁷⁴ Dále jej císař pověřil ve Stoličný Bělehradě 29.–30. leden 1436 vedle ostatních emisarů poselstvem k litevskému velkoknížeti Švitrigailovi v záležitosti jednání velkoknížete, řádu německých rytířů a polského krále Vladislava III.⁷⁵ V květnu téhož roku zase cestoval Martínek z Bavorova jako císařův posel k pomoransko-štetínskému vévodovi Bohuslavovi.⁷⁶ Zikmundův nástupce král Albrecht II. pověřil v Praze 10. července 1438 Martínka z Bavorova poselstvem k velmistrovovi německého řádu Pavlu z Rusdorfu a jednotlivým stavům v Prusku,⁷⁷ v lednu roku 1439 byl Albrechtem odeslán tentokrát k litevskému velkoknížeti Zikmundovi.⁷⁸

Mnohonásobně více je tedy doložena ve 30. letech 15. století provázanost Martínka z Bavorova se Zikmundovým a Albrechtovým dvorem než s Oldřichem z Rožmberka. K tomu se přidávají pochybnosti, zda opravdu jeho predikát „Bavorov“ se váže k jihočeské lokalitě tohoto jména. V července roku 1433 byl totiž během svého pobytu v Římě označen římskou kurií za rytíře z olomoucké diecéze a papež Evžen IV. mu potvrdil a udělil právo prezentace a odpustky ke kapli Zvěstování Panně Marii za hradbami města Opavy, kterou Martínek u Opavy postavil.⁷⁹ Oprávněná je tedy i úvaha, zda jeho predikát „z Bavorova“ se namísto jihočeské lokality spíše neváže k Bavorovu v opavském vévodství, dnešní Baborów v Polsku. Nabízené identifikaci by mohl nasvědčovat i fakt, že další uživatel tohoto predikátu klerik Václav Mikulášův z Bavorova, jenž byl husity oloupen o svůj majetek a 11. července roku 1430 žádal kurii o nějakou

74 Tuto Martínkovu misi připomíná Zikmundův list z 29. srpna 1435 (RI 11, 2, č. 11174).

75 RI 11, 2, č. 11274, 11277, 11278, 11279.

76 RI 11, 2, č. 11331.

77 *J. F. Böhmer, Regesta Imperii XI Die Urkunden König Albrechts II. 1438–1439 I* (RI 12), ed. Günther Hödl, Wien 1975, č. 291, 292, 293.

78 RI 12, č. 362. Nejpozději v létě tohoto roku byl Martínek z Bavorova opět na králově dvoře v Uhrách a teprve nyní se za své služby dostal odměnu v podobě přidělení určitého majetku. Ve vojenském ležení u Kisdi na řece Tise, 23. srpna 1439 mu král udělil lénem hrad Pušberk a Poleň na Klatovsku jako odúmrť po Reinvaldovi a Svojšemu z Ústupenic. Reálně však Martínek tento majetek nikdy nezískal (AČ 3, s. 522; AČ 36, s. 432–434, č. 402; August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království českého* 9, Praha 1893, s. 43).

79 *Das Repertorium Germanicum V/1, 3, s. 1127, č. 6533.*

církevní prebendu, také pocházel z olomoucké diecéze.⁸⁰ Zda byl Martínkovým příbuzným, zůstává otázkou, stejně jako možné příbuzenství Václava Lechovského z Bavorova, který se – rovněž jako Martínek z Bavorova – účastnil Zikmundovy italské cesty a panovník mu po své císařské korunovaci udělil v Římě 7. června 1433 erb.⁸¹

Ať se Martínkův predikát váže k Bavorovu v jižních Čechách či na Opavsku, pokud jej pojila nějaká služebnost k Oldřichovi z Rožmberka, k roku 1432 lze nanejvýše uvažovat o definici „sluha dvou pánů“, přičemž v následné době zjevně již pouze působil v Zikmundových a Albrechtových diplomatických službách a byl využíván na mise směřující do Polska, na Litvu, do Pomořan, či k představitelům řádu německých rytířů.

Příležitostným a krátkodobým bylo zřejmě i působení v rožmberských službách dalšího Zikmundova straníka Jana Předborova z Radešína. Ten stejně jako jeho otec Předbor z Radešína a jeho bratr Pešík z Radešína působil na hradě Karlštejně,⁸² ovšem roku 1432 přišel do blíže neznámého kontaktu s rožmberským purkrabím na Zvíkově Mikulášem

80 *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia 7. Acta Martini V. 2*, ed. Jaroslav Eršil, Praha 1998 s. 812, č. 2185. Klerik s tímto predikátem je v olomoucké diecézi již ostatně doložen k roku 1408, konkrétně veřejný notář Kříž, syn Těška z Bavorova (*Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae 14*, ed. Berthold Bretholz, Brünn 1903, s. 5, č. 8).

81 RI 11, č. 9483; Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Reichsregister K, fol. 12r (stará foliace 3r); M. Kolář - A. Sedláček, *Českomoravská heraldika 1*, s. 89; I. Hlaváček, *Skryté edice 1*, s. 47, č. 320. Argumentem pro jihočeský původ predikátu „z Bavorova“, ovšem zase je fakt, že téhož dne (7. června 1433) odeslal císař Zikmund list Oldřichovi z Rožmberka ohledně zboží Týnce nad Vltavou (LOR 1, s. 154-155, č. 228; RI XI NB 3, s. 221-222). Nelze tedy vyloučit, že Václav Lechovský z Bavorova byl součástí rožmberského poselstva k císařovu dvoru. Pro přiřazení predikátu Martínka z Bavorova do oblasti jižních Čech by také mohly svědčit skutečnosti, že v jeho nobilitační listině od krále Zikmunda ze 17. dubna 1429 je pouze řeč o zásluhách a autoritě Svaté říše římské a Koruny českého království a není zde zmíněno moravské markrabství, Opavsko, případně Slezsko. RI 11, 2, č. 7214; v celém znění Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Reichsregister J, fol. 27r (stará foliace 22r).

82 *Přídavek Kroniky Bartoška z Drahonice*, FRB 5, ed. Jaroslav Goll, Praha 1893, s. 626; Účty hradu Karlštejna z let 1423-1424, (ed.) Josef Pelikán, Praha 1948, s. 19. Sám Zikmund Lucemburský kompenzoval Janovi Předborovu z Radešína ztráty, které utrpěl při obraně Karlštejna (AČ 3, s. 572, č. 758; RI 11 NB 3, s. 317-318, č. 231). K problematickému rozčlenění jednotlivých pramenných zpráv, zda se týkají Předbora z Radešína či jeho synů Jana Předborova z Radešína či Petříka z Radešína Petr Elbel - Stanislav Bárta - David Kalhous - Lukáš Reitinger - Ondřej Schmidt - Ondřej Vodička, *Zikmundova strana v Čechách*, v tisku.

z Krchlebu.⁸³ Tyto kontakty snad byly předstupněm jediného doloženého působení Jana Předborova z Radešína ve službách Oldřicha z Rožmberka. V bitvě u Lipan 30. května 1434 totiž velel vedle Chvala ze Chmelné a Mikuláše z Krchlebu rožmberským vojskům. Ve vyprávění Bartoška z Drahonice jsou však za Rožmberkovy hejtmany označeni jen první dva, zatímco Jan Předborův je k nim jen připojen.⁸⁴ Jak vskutku jeho působení v Oldřichových službách bylo krátkodobé, ne-li přímo příležitostné v souvislosti se samotnou bitvou u Lipan, může odrážet i fakt, že další doklady o jeho působení v rožmberských službách chybějí.

U listin nejvýznamějších Oldřichových klientů nelze přehlédnout, že Zikmund jim vydával listiny buď v době, kdy na panovníkově dvoře pobýval samotný Oldřich z Rožmberka, či v době, kdy příslušní klienti byli Rožmberkem vysláni k Zikmundovi, který současně vydal listinu pro příslušného rožmberského klienta a zároveň pro samotného Oldřicha. V létě roku 1423 pobýval Mrakeš z Radimovic patrně společně s dalším rožmberským klientem Janem z Kozího v Uhrách, přinejmenším kolem 17. července ve Zvolenu, kde jim Zikmund povolil majetkový spolek se sirotky po Oldřichovi z Klačar, kteří dosud byli v opatrovnictví Zacheře Žestovce ze Světví.⁸⁵ Je ovšem otázkou, zda v blízkosti panovníka Mrakeš (případně i s Janem z Kozího) nepobýval již od jara, kdy je v Zikmundově blízkosti k 15. květnu 1423 doložen i Oldřich z Rožmberka, který se tehdy v Košicích stal referentem královy listiny pro Alberta z Chotěnova.⁸⁶ V listině, kterou vydal král Zikmund pro rožmberského úředníka Jana ze Srlína v Budíně 1. září 1426, je jako relátor listiny označen přímo Oldřich z Rožmberka.⁸⁷ Rožmberkovu tehdejší přítomnost na královském dvoře ostatně připomíná i Zikmundův list krumlovskému pánovi z 23. října 1426, v němž je vzpomenu ta Rožmberkova nedávná

83 Známo je, že 5. září 1432 specetili Jan Předborův z Radešína, Jan z Rožmitálu a rožmberský purkrabí na Zvíkově Mikuláš z Krchlebu dnes již bohužel nečitelnou listinu. Archiv města Prahy, Listiny pap.- V 199; *Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526.1/1*, s. 179, č. 697.

84 *Kronika Bartoška z Drahonice*, FRB 5, s. 614: „Ex parte vero domini Ulrici de Roznberk dominus Nicolaus miles dictus Krchlebecz, Chwal de Chmleny, capitanei ipsius, Janko Prziedborii cum gentibus dicti domini Ulrici de Rosenberg.“

85 *Sigismundi regis Bohemiae litterae donationum*, s. 17-18, č. 20.

86 *Sigismundi regis Bohemiae litterae donationum*, s. 15, č. 16.

87 RI 11 NB 3, s. 173, č. 118.

návštěva.⁸⁸ O tři roky později, 26. července 1429, vystavil král Zikmund v Bratislavě pro Matěje z Větrní listinu,⁸⁹ jejímž druhým příjemcem byl zároveň i další rožmberský klient Václav ze Soběnova, který téhož dne od panovníka obdržel ještě jedno privilegium.⁹⁰ Lze předpokládat, že oba klienti tehdy pobývali v Bratislavě na Zikmundově dvoře, kde je k dubnu roku 1429 a k době nedlouho poté, 13. srpna a patrně 2. září 1429, doložen i pobyt samotného Oldřicha z Rožmberka.⁹¹ Stejně tak nobilitační listina pro Martínka z Bavorova byla vydána v Bratislavě 17. dubna 1429,⁹² pouhý týden po vzpomínaném doloženém pobytu Oldřicha u krále Zikmunda.⁹³ Tedy Oldřichovi z Rožmberka by bylo možné přičíst určitou zprostředkovatelskou roli i při vydání listiny pro Martínka z Bavorova. Na královském dvoře v Norimberku byl Oldřich z Rožmberka 3. dubna 1431 rovněž referentem Zikmundovy listiny pro bratra jeho vlivného úředníka Matěje Višně z Větrní, konkrétně Mikuláše Višně z Větrní (*Mikite de Wyssnow*), kterému byl privilegiem polepšen znak.⁹⁴ Pokud je spojení Václava Lechovského z Bavorova s Oldřichem z Rožmberka oprávněné, vystavil mu císař Zikmund 7. června 1433 v Římě erbovní listinu,⁹⁵ ve stejný den, kdy panovník jihočeskému magnátovi napsal list.⁹⁶ Tudíž se jeví, že jinak neznámý právě povýšený šlechtic mohl

88 LOR 1, s. 85, č. 127: „*Divíme se tomu, že jsi (tzn. Oldřich z Rožmberka) nám od té doby, jakož jsi nás odjel, žádné noviny z Čech nepsal ani nezkázal.*“

89 *Sigismundi regis Bohemiae litterae donationum*, s. 27–28, č. 33.

90 RI XI NB 3, s. 177–178, č. 122.

91 *Lehns- und Besitzturkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter 2*, edd. C. Grünhagen, D. Markgraf, Leipzig 1883, s. 146, č. 27; LOR 1, s. 107–108, č. 158; *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419–1439. 2. von den Jahren 1429–1436*, ed. Franz Palacký, Praha 1873, s. 22–25, č. 574; F. Šmahel, *Husitská revoluce 3*, s. 210–213

92 Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Reichsregister J, fol. 27r (stará foliace 22r); RI XI, č. 7214.

93 LOR 1, s. 173–174, č. 250.

94 RI 11, 2, č. 8415.

95 RI 11, 2, č. 9483. Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Reichsregister RR K, fol. 12r (stará foliace 3r.) Listina byla do říšských register zanesena jen v podobě stručného registru bez popisu samotného erbu. Srov rovněž M. Kolář – A. Sedláček, *Českomoravská heraldika 1*, s. 89; I. Hlaváček, *Skryté edice 1*, s. 47, č. 320.

96 LOR 1, s. 154–155, č. 228; RI XI NB 3, s. 221–222, č. 160.

být členem rožmberského poselstva, jak už bylo připomenuto. Když Oldřich z Rožmberka pobýval 11. září 1434 v Řezně,⁹⁷ doprovázel jej i Petr Maksant, kterého zde 11. září císař Zikmund nobilitoval a udělil mu erb.⁹⁸ Jedním z důvodů této nobilitace patrně bylo udělení odúmrti po Vilému z Proseče, kterou Zikmund téhož dne odevzdal Petru Maksantovi a Václavovi ze Soběnova.⁹⁹ Téhož dne 11. září 1434 udělil císař Zikmund v Řezně i listinu dalšímu rožmberskému klientovi Chvalovi ze Chmelné, i zde lze tedy hlavní přímluvu připsat zejména jeho krumlovskému pánovi.

Některé listiny pro Oldřichovy klienty zároveň zcela nově dokládají v jiných pramenech nereflexované tehdejší kontakty mezi rožmberským a panovníkovým dvorem. Že Zikmund přistoupil mnohdy k vydání listiny pro členy Rožmberkovy mise k Lucemburkovi, ostatně prozrazuje i fakt, že panovník, jak jsme ukázali, vydal několikrát jednu listinu současně pro dva příjemce, z nichž oba právě byli Oldřichovými klienty. Jako byla Zikmundova listina z 17. července 1423 pro Jana z Kozího a Mrakeše z Radimovic,¹⁰⁰ či králův dokument z 26. července 1429 pro Václava ze Soběnova a Matěje Višni z Větrní,¹⁰¹ nebo listina z 11. září 1434 pro Petra Maksanta a opět pro Václava ze Soběnova.

Určitou vypovídající hodnotu má i fakt, že osvědčený Rožmberkův posel Mrakeš z Radimovic pobýval u Zikmunda na konci roku 1421, kdy 21. prosince obdržel od krále v Kutné Hoře listinu.¹⁰² Zjevně tehdy pobýval – stejně jako později – Mrakeš z Radimovic u královského dvora jako posel Oldřicha z Rožmberka. Zvláštní ovšem je, že s touto dobou pobytu Oldřichova posla u Zikmunda v Kutné Hoře či ve vojenském ležení před městskými hradbami jsou spojena i čtyři rožmberská falza Zikmundových listin, které se hlásí k 21. prosinci 1421 a k 31. prosinci 1421.¹⁰³

97 LOR 1, s. 173, č. 249, 250.

98 Österreichisches Staatsarchiv, Abteilung Allgemeines Verwaltungsarchiv, Adelsakten, listina č. 153.

99 AČ 36, s. 357–358/ RI XI, 2, č. 10807. V pojednáních o Petru Maxantovi není tato listina reflektována.

100 *Sigismundi regis Bohemiae litterae donationum*, s. 36–37, č. 47.

101 *Sigismundi regis Bohemiae litterae donationum*, s. 27–28, č. 33.

102 *Sigismundi regis Bohemiae litterae donationum*, s. 7, č. 5.

103 LOR 1, s. 256–257, č. 365, s. 259, č. 368, s. 257, č. 366, s. 258, č. 367; RI 11 NB

Vzhledem k tehdejší skutečné přítomnosti rožmberského posla Mrakeše z Radimovic u panovníkova dvora se jeví pravděpodobné, že datace těchto falz vychází z nějakého skutečného Zikmundova dokumentu pro Oldřicha z Rožmberka, či z faktu, že nějaké z těchto falz by mohlo být částečně či zcela pravé. Zde zejména přichází v úvahu údajně podvržená listina z 31. prosince 1421, v níž král Zikmund slibuje Oldřichovi úplnou náhradu všech ztrát.¹⁰⁴ U této listiny totiž nejsou argumenty dokládající její falešnost dosti průkazné. Konkrétně zejména Blažena Rynešová argumentuje tím, že se listina dochovala pouze ve vidimátu, v němž jsou inzerovány jiné Oldřichovy podvrhy. Jenže do příslušného vidimátu z roku 1454 byla zařazena i listina pravá.¹⁰⁵ Tedy předpoklad, že pokud je ve vidimátu jedna z několika inzerovaných listin falzem, jsou všechna ostatní potvrzovaná privilegia podvržená, v Oldřichově falzátorské dílně neplatil. Samotný inzert sporné listiny nanejvýš není opsán celý, chybí koroborace a obrat „*notum facimus*“, což však nelze brát jako doklad podvrhu, nanejvýš ledabylého opisu, který spíše může odrážet fakt, že při vyhotovení vidimátu pravých a falešných listin roku 1454 nebyla tomuto dokumentu přikládána patřičná pozornost. Proti případné falešnosti mluví i okolnost, že držbu ničeho konkrétního (dluhu, důchodu či statku) údajná Zikmundova listina vystavená Oldřichovi nepotvrzuje, je tedy otázkou, zda by pro Rožmberka mělo smysl vytvářet tento případný podvrh. Jeví se tudíž možné, že se jedná o listinu pravou, kterou Zikmund vydal během pobytu Oldřichova zmocněnce Mrakeše z Radimovic na jeho dvoře, kdy i tomuto rožmberskému klientovi vystavil listinu. Dochovaný opis listiny pro Oldřicha v podobě vidimátu nanejvýš může postrádat určité pasáže, například výši dluhu, který by nekorespondoval

3, s. 318–324, č. 233–236. Posledním přehodnocení falz Oldřicha z Rožmberka podal P. Bar, *Neznámá falza*, s. 69–113.

104 Za falešnou tuto listinu považují LOR 1, s. 259, č. 368; Karel Maráz, *K problematice padělání pečeti na sklonku středověku. Sfragistický příspěvek k falzům Oldřicha II. z Rožmberka*, Sborník archivních prací 48, 1998, s. 49–103, zde s. 93–94; RI 11 NB 3, s. 321, č. 234. Mezi podvrhy privilegium naopak nekladli Valentin Schmidt, *Die Fälschung von Kaiser- und Königsurkunden durch Ulrich von Rosenberg*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 32, 1894, s. 317–337; tamtéž 33, 1895, s. 181–202, zejména s. 187–190; František Mareš, *Padělané diplomy rožmberské*, Český časopis historický 1, 1895, s. 371–384; *Zbytky register*, s. 165, č. 1184.

105 LOR 1, s. 51, č. 71; RI 11, NB 3, s. 128–129, č. 67.

s Rožmberkovými falzy. V každém případě se jeví, že cesta Mrakeše z Radimovic ke králi Zikmundovi ke Kutné Hoře v závěru roku 1421 přinesla vydání jakési nám už kompletně neznámé listiny pro jeho pána Oldřicha z Rožmberka.

Z mapování činnosti rožmberských klientů v době husitských válek například rovněž plyne, že zjevně nejvýznamnější Oldřichův úředník Matěj Višně z Větrní se zejména specializoval na zajištění Rožmberkových kontaktů s Podunajím a pojili jej blízké, ne-li příbuzenské vztahy k Hansu z Rohrbachu, purkabímu na Greitschensteinu a dvornímu maršálkovi rakouského vévody Albrechta V.¹⁰⁶ Když po jednání husitů se Zikmundem v Bratislavě ve dnech 4.–9. dubna 1429, kterého se účastnil i Oldřich z Rožmberka,¹⁰⁷ proběhlo ve dnech po 23. května 1429 v pražském Karolinu za účasti husitů a Zikmundových pěti poslů jednání, zprávu o jeho výsledcích odeslal někdy po konci května roku 1429 Matěj Višně Jiřímu (Jörgovi) Pottenbrunnerovi a právě Hansi z Rohrbachu, dvořanu rakouského vévody Albrechta V. Konkrétně jim zaslal německý překlad sněmovního zápisu a odpověď Zikmundovi. Husitská strana se tehdy zavázala obeslat budoucí (basilejský) koncil a uzavřít s králem příměří. Rakouského příbuzného a přítele Matěje Višně z Větrní především mohly zajímat body týkající se vévody Albrechta a jeho zemí Rakous a Moravy.¹⁰⁸ Na přelomu let 1431 a 1432 zase pobýval Matěj Višně s Oldřichem ve Vídni. Konkrétně na konci listopadu roku 1431 vyrazil Oldřich z Rožmberka v doprovodu Matěje Višně z Českého Krumlova do Vídně,¹⁰⁹ kde byli hoštěni rakouským vévodou Albrechtem V.¹¹⁰

106 Matěj oslovuje Hanse z Rohrbachu ve svém listu z roku 1429 jako švagra, otázkou ovšem je, zda je zde míněno jejich příbuzenství či se pouze jedná o zdvořilostní oslovení. D. Kaltenbrunner, in: *Oesterreichische Zeitschrift für Geschichts- und Staatskunde* 82, 1836, s. 328.

107 F. Šmahel, *Husitská revoluce* 3, s. 210–213.

108 D. Kaltenbrunner, *Oesterreichische Zeitschrift*, s. 328; *Urkundenbuch der Stadt Krummou* 2, s. 17, č. 59; srov. František Michálek Bartoš, *Husitská revoluce 2. Vláda bratrstev a její pád 1426–1437*, Praha 1966 (*České dějiny* 2/8), s. 51–52.

109 Zde jsou oba doloženi 4. ledna 1432. LOR 1, s. 135, č. 1 99

110 Tehdejší pobyt vévody Albrechta V. ve Vídni dokládá Eduard Maria Fürst von LICHNOWSKI, *Geschichte des Hauses Habsburg 5. Vom Regierungsantritt Herzog Albrecht des Vierten bis zum Tode König Albrecht des Zweiten*, Wien, 1841, s. 267, 269, 270, č. 3054, 3068, 3072, 3088.

Zároveň tehdy ve Vídni dle i vzpomínaný příbuzný (?) Matěje Višně z Větrní, Albrechtův dvorní maršálek a purkrabí na Greitschensteinu Hans z Rohrbachu, kterého Matěj dříve informoval o zmíněných jednáních mezi Zikmundem a husity.¹¹¹ Na podzim roku 1433 Matěj doprovázel Oldřicha z Rožmberka do jihoněmeckých oblastí, především do Innsbrucku, kde byli hosty rakouského vévody a tyrolského hraběte Fridricha.¹¹² Právě z Innsbrucku poslal Rožmberk Matěje z Větrní zpět „domů“ (*nacher haus*), do českých držav, což dokládá Oldřichův list z 23. října proboštovi třeboňské kanonie s Matějovým pověřením.¹¹³ Jako důvod tohoto Matějova návratu Rožmberk označuje „naše věci“ (*unserer sachen wegen*), k nimž zřejmě náleželo i uzavření či případně prodloužení několika příměří. Oldřichův zástupce záhy vstoupil v jednání s hejtmanem sirotčích vojsk Čapkem ze Sán, jenž u Plzně 22. prosince 1434 sepsal pověřovací list pro posla Mauru z Novosedel, který měl Čapka zastupovat v jednání s Matějem z Větrní a krumlovským purkrabím Ctiborem ze Zásmuk,¹¹⁴ přičemž samotné příměří bylo uzavřeno o dva dny později.¹¹⁵ Matěj a purkrabí Ctibor ze Zásmuk zastupovali Oldřicha z Rožmberka i při uzavření příměří s hejtmanem tábořských vojsk Zikmundem z Vranova na Českém Krumlově 28. září 1434.¹¹⁶ Nejvlivnější úředníci Oldřicha z Rožmberka nedoprovázeli pouze svého pána na cestách, ale samozřejmě za jeho nepřítomnosti i spravovali rodové dominium. O tom zvláště vypovídá již vzpomínaný list odeslaný 26. července 1422, z Českého Krumlova tamním purkrabím Buzkem z Rovného a Vilémem z Potštejna Oldřichovi z Rožmberka ke královskému dvoru v Norimberku o složité situaci v Čechách, přičemž žádali neodkladnou vojenskou pomoc zejména pro karlštejnskou posádku.¹¹⁷

111 E. LICHNOWSKI, *Geschichte des Hauses Habsburg* 5, s. 270, č. 3088.

112 LOR 1, s. 162–163, č. 236.

113 LOR 1, s. 163, č. 237.

114 Státní oblastní archiv Třeboň, sign. č. 336; AČ 3, s. 508, č. 306; *Urkundenbuch der Stadt Krummau* 2, s. 25, č. 99.

115 AČ 3, s. 509, č. 307; LOR 1, s. 164, č. 239.

116 Státní oblastní archiv Třeboň, Historica Třeboň, sign. 341; AČ 3, s. 509, č. 308; LOR 1, s. 164–165, č. 240.

117 LOR 1, s. 47–48, č. 67.

Zajímavým jevem u Oldřichových klientů za husitských válek zejména bylo, do jaké míry jejich vztahy kopírovaly vztahy samotného rožmberského pána. Msta příznivců kalicha se samozřejmě nejednou obrátila proti Oldřichovým lidem. Nejvíce bit byl zřejmě purkrabí na Českém Krumlově a na Třeboni Bušek z Rovného. Někdy roku 1422 prachaticí za pomoci Růsa z Ostré Hory vypálili a vyrabovali Kladenské Rovné s Buškovým dvorem, o čemž už 24. listopadu 1422 vypovídal podle Rožmberské popravčí knihy Vaněk Kovář ze Smědče a 11. března 1423 Míka, kovář z Vlhav a Křehant ze Chmelné, Janek Červený, Borovec z Boletic a 26. září 1423 Palčka z Ktišky. Palčkova matka Káča dokonce prý na Buška z Rovného v Prachaticích žalovala a vybízela k vypálení jeho statků, což by mohlo naznačovat, že se jednalo o určitou mstu za dřívější činy Buška z Rovného. O dalších detailech tohoto přepadu může vypovídat i výpověď Michala Spila, podle kterého nad Chvalšínami na purkrabího Buška a rožmberského purkrabího na Helfenburce Hružu z Vlhav¹¹⁸ čekala dvacetičlenná skupina pod vedením jistého Jíry z Březovíka. Tehdy se je možná pokoušeli zajmout, přičemž jim bavorovský masář Jan měl donést „že Hróza jel z hradu“. Otázkou zůstává, zda byl míněn Český Krumlov či Helfenburk, v každém případě zmíněné Chvalšínsko, kde bylo zamýšleno přepadení, se nachází na cestě mezi těmito dvěma správními celky. Poté ještě Michal Spila rovněž i vypovídal o vypálení majetku Buška z Rovného¹¹⁹

Případné nepřátelství vůči krumlovskému pánovi Oldřichovi se na jeho klienty přenášelo i v rámci Zikmundovy strany. Bušek z Rovného byl tehdy zrazen svým služebníkem Mouřenínem, který jej okrádal. Ten se 13. února 1423 před Buškem na mučidlech přiznal, že měl svému pánovi mimo jiné vzít 48 kop grošů a 10 zlatých a vydat je Ondřeji, písaři Pipe-
ra z Budějovic¹²⁰ S Českými Budějovicemi byla tehdy spojena lapkovská skupina, která se o svůj lup dělila s tamním hejtmanem Lipoldem Krajířem z Krájku.¹²¹ Odnášení lupy z Buškova příbytku v Českém Krumlově

118 Jako helfenburský purkrabí doložen přinejmenším k roku 1421. K němu srov. R. Šimůnek, *Správní systém*, s. 380, 523.

119 *Popravčí kniha pánův z Rožmberka*, ed. František Mareš, Praha 1878, s. 27, 29, 33–34, 36, 40.

120 *Popravčí kniha*, s. 47.

121 *Popravčí kniha pánův z Rožmberka*, s. 33. K tomu srov. Z. Šimeček, *České*

do Českých Budějovic mohlo i souviset s tehdejší nepřítelstvím mezi hejtmanem Krajířem a Oldřichem z Rožmberka, které se dotýkalo i klientů Oldřicha z Rožmberka.¹²² Střet byl provázen i tím, že klient Oldřicha z Rožmberka Příbík z Mladějovic „Krajířovi k ruce pána svého zodjimal vsi Ponědraž, Nákeř, Děvčice, Dubenec“, jak nás s odstupem dvou století informoval historiograf a kronikář Václav Březan.¹²³ Nelze se tudíž divit, že si Oldřich z Rožmberka ve svém listu z listu z 29. prosince 1422 Reinprechtovi z Wallsee stěžoval na to, že Lipold Krajíř z Krájku napadl jeho rytíře (*meiner ritter*), možná právě Příbík z Mladějovic.¹²⁴

Bez možného vlivu na postavení a majetky rožmberské klientely zřejmě ani nezůstalo vyostření vztahů mezi Oldřichem a Zikmundem v letech 1436–1437.¹²⁵ Nápadné totiž je, že, když po otevření dvorských desek zejména roku 1437 začaly být projednávány odúmrti, tak až na jednu výjimku všechny Zikmundovy donace určené Oldřichovým klientům většinou hned na podzim roku 1437 nebyly na dvorském soudu uznány a víceméně všechny panovníkovy donace rožmberským úředníkům se fakticky proměnily v niveč. Ze srovnávaného materiálu vyvstává závěr, že s takovýmto neúspěchem ve skutečném nabytí panovníkem přiznaných odúmrtních donací se v případě jižních Čech asi již nesetkáváme.

Budějovice, s. 25.

122 K tomuto sporu naposledy Lukáš Reitinger, *Lipold Krajíř z Krájku mezi Oldřichem z Rožmberka, králem Zikmundem a vévodou Albrechtem v počátcích husitské revoluce (1417–1423)*, v tisku.

123 *Rožmberské kroniky krátký a summovní výtah od Václava Březana*, ed. Anna Kubíková, České Budějovice 2005, s. 37. K této zprávě srov. A. Sedláček, *Hrady* 7, s. 172–173; Eduard Maur, *Chval z Machovic, Břeněk z Dolan a Jan Valkún z Adlaru – vojenští velitelé táborů před založením Tábora*, Táborský archiv 10, 200–2001, s. 25–71, zde s. 49–50; L. Reitinger, *Lipold Krajíř z Krájku*, v tisku. K samotnému Příbíkovi z Mladějovic a spoluúčasti rožmberských klientů na konfliktech svých pánů R. Šimůnek, *Správní systém*, s. 365.

124 LOR 2, ed. Blažena Rynešová, Praha 1932, s. 20, č. 27: „Als vor eur freuntschaft der wolgeborn herr Johans grave ze Schaumburg ze Lyncz mit mir verlassen het, mit Lewpolten Kreyger in fryd und gemach ze sten, unz wir miteinander verhort wurden, tun ich euer freuntschaft ze wissen, daz der Kreiger syder der tag ain neyleich meiner ritter ainen hat angriffen und beschedigt“. Editorka Blažena Rynešová tento list nepřesvědčivě spojila s rokem 1438. K nové dataci tohoto listu k 29. prosinci 1422 a dalším souvislostem viz L. Reitinger, *Lipold Krajíř z Krájku*, v tisku.

125 V. Schmidt, *Südböhmen*, s. 348–356; A. Kubíková, *Oldřich II. z Rožmberka*, s. 77–80.

Neúspěšní byli rožmberští klienti, i když stáli v opačné pozici a naopak si nárokovali odúmrtí přiznanou někomu jinému.

Král Zikmund vydal v Levoči 8. dubna 1423 listinu pro pozdějšího rožmberského purkrabího na Českém Krumlově Chvala ze Chmelné, v níž mu potvrdil právo ke vsi Libomyšl, která jako odúmrtí na krále spadla úmrtím Stacha z Doubku.¹²⁶ Předání samozřejmě nebylo v době husitských válek realizováno, neboť k roku 1427 víme, že tyto majetky držel druhý choť vdovy po Stachovi z Doubku Markéty, Habart z Vraného a totéž platilo i v následujících letech.¹²⁷ Když byla po otevření dvorských desek 11. června 1437 svolána tato odúmrtí v Berouně, reální držitelé vesnice Libomyšl Habard z Vraného a jeho manželka bránili svůj nárok proti králi a Chval ze Chmelné se o Zikmundem přiznanou odúmrtí začal bezvýsledně hlasit až 22. července 1439, stejně jako později syn Vikéř roku 1454.¹²⁸ Bez reálného naplnění zůstala i další odměna pro rožmberského purkrabího. Čtyři měsíce po účasti Chvala ze Chmelné v bitvě u Lipan mu císař Zikmund 11. září 1434 v Řezně přiznal nárok na odúmrtí po smrti Jana Olešáka, tvrz Zdebuzevy.¹²⁹ Samotnou tvrz však podle Olešákova testamentárního ustanovení z 26. září 1433 převzala jeho choť Dorota. Byť se Chval ze Chmelné spojil s jejím příbuzným Janem Bebtou z Nesper, se kterým kolem 28. února 1437 uzavřel majetkový spolek, a po svolání odúmrti 19. dubna se Jan Bepta z Nesper odvolal, Dorota bez překážek mezitím Zdebuzevy prodala, a Chval ze Chmelné na základně Zikmundovy donační listiny opět reálně nic nezískal a jeho syn Vikéř se svých nároků složitě domáhal ještě v 50. letech 15. století.¹³⁰

Podle všeho zcela imaginární byla i další Zikmundova donace rožmberským klientům, dar ročního platu o výši 4 kop a 1 kopy ve Světlíku a v Klení, který na krále spadl na základě odúmrtí po Elišce z Klení. Tuto odúmrtí v podobě dávky udělil panovník 29. července 1429

126 *Sigismundi regis Bohemiae litterae donationum*, s. 13–14, č. 14.

127 A. Sedláček, *Hrady* 6, s. 215.

128 AČ 36, s. 233–235, č. 32.

129 *Sigismundi regis Bohemiae litterae donationum*, s. 36–37, č. 47.

130 *Reliquiae tabularum terrae* 2, s. 154; *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum* 1, ed. Joseph Emler, Pragae 1870, s. 107–108; AČ 36, s. 269–700, č. 33; August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království českého* 15, Praha 1927, s. 88; R. Šimůnek, *Rožmberská klientela* 6, s. 208–209.

v Bratislavě Matěji z Větrní a Václavovi ze Soběnova.¹³¹ Po otevření dvorských desk Matěj Višně z Větrní před deskovými úředníky řekl, že v těchto vsích Světlík a Klení poplatky po Elišce spadlé na císaře nejsou a proto 12. října 1437 dosvědčil, že svou polovinu nároků předal Petrovi řečenému Kačice z Jetřichovic (*Dietrichowicz*) a jeho manželce Elišce.¹³²

Dalším případem je Zikmundova vzpomínaná listina vydaná v Řezně 11. září 1434, ve které císař udělil rožmberským klientům Václavovi ze Soběnova a Petrovi Maksantovi za jejich dřívější a budoucí službu na krále spadlou odúmrtí po Vilémovi, synu Mikuláše z Proseče, konkrétně roční plat ve výši pěti hřiven pražských grošů v Proseči (u Humpolce) a v Mlýnech (u Choustníka) s opuštěným dvorem a příslušenstvím, vše v hodnotě 70 kop grošů.¹³³ Tato odúmrtí byla povolána po otevření dvorských desk 24. října 1437 ve Vožici. Svatomír z Heřmanic zastupující Václava z Drunče a jeho ženu Annu se proti nárokům českých králů na odúmrtí 7. června roku 1438 odvolal a spor se táhl až do roku 1454, kdy byla držba těchto statků Václavovi z Drunče a jeho dědicům potvrzena.¹³⁴ Tedy i tato Zikmundova odměna pro Rožmberkovy klienty se rozplynula. Obdobným způsobem se Václav ze Soběnova jako majitel neprosadil ve dvou odúmrtích, které mu Zikmund přiznal roku 1429. Král mu v Bratislavě 26. červenec 1429 daroval za dosavadní a budoucí službu všechna práva Kateřiny, vdovy po Buškovi z Machovic, k jejímu věnu v Křenovicích, které spadly po Kateřinině smrti jako odúmrtí na českého panovníka.¹³⁵ Jakmile byla 19. října roku 1437 odúmrtí povolána po otevření dvorských desk, Kunáš z Machovic, syn původní držitelky Kateřiny s odůvodněním, že s matkou uzavřel spolek (*chlebila gest*), se proti nárokům přiznaným Zikmundem Václavovi ze Soběnova postavil. K prvnímu jednání o tomto sporu došlo ještě 21. prosince 1437¹³⁶ a v následné době rodina Kunáše z Machovic svůj nárok obhájila a zůstala v držbě

131 *Sigismundi regis Bohemiae litterae donationum*, s. 27–28, č. 33.

132 AČ 36, s. 477–478, č. 46.

133 AČ 36, s. 357–358; RI XI, 2, č. 10807.

134 AČ 36, s. 357–358.

135 *Sigismundi regis Bohemiae litterae donationum*, s. 27, č. 32; RI XI NB 3, s. 179–180, č. 122.

136 AČ 36, s. 478–479, č. 48.

Křenovic.¹³⁷ Jelikož Zikmund provolal odúmrtí po Kateřině z Křenovic, byť žil její syn Kunáš z Machovic, vyvstává zde otázka, zda král zahájil odúmrtí řízení, protože skutečně došlo k dané právní situaci, či pouze účelově tento právní nástroj využil k tomu, aby svým spojencům nominálně přiděloval statky svých odpůrců.

Bez valného úspěchu byli rožmberští klienti po husitských válkách, i když stáli v opačné pozici a naopak byla provolána odúmrtí na statky, na které jim příslušel určitý starší nárok. Jakmile zemřela vdova po Beneši z Paběnic, její věnný statek v Radimovicích spadl jako odúmrtí na císaře Zikmunda a 15. listopadu 1437 byl v Benešově provolán. K tomuto statku měl nárok Mrakeš z Radimovic stejně jako další případní uchazeči. Dříve než se však stihli o svůj nárok přihlásit, císař Zikmund, byť mu zbýval necelý poslední měsíc života a již pomalu nastoupil svou poslední cestu do Znojma, daroval tento statek Bohuslavovi z Košína a za tím účelem vyslal ke dvorským deskám jako zvláštního posla komisaře, Viléma ze Žlutic, který byl v této záležitosti od císaře speciálně pověřen (*ab ipso imperatore specialiter delegatus*), jak uvádí noticka na okraji zápisu ve dvorských deskách.¹³⁸ Teprve roku 1438 a v 50. letech 15. století mohli vznášet případní dědici včetně Mrakeše z Radimovic své dědické nároky.¹³⁹

Specifickým příkladem téhož je rožmberský úředník Jan z Kozího. V době husitských válek byl vztah Jana z Kozího k Táboru především formován faktem, že jeho sídlo Kozí Hrádek se nacházelo v těsné blízkosti samotného Hradiště hory Tábor. Je zřejmé, že Jan o toto své sídlo před tábořskými hradbami roku 1420 či krátce poté přišel a lokalita zcela podlehla moci

137 Daniel Kovář, *Křenovice na Českobudějovicku za dob Kunášů z Machovic*, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech. 45, 2008, s. 163–171, zde s. 163. V tomto a starších pojednáních o dějinách Křenovic a o rodu z Machovic není však reflektována Zikmundova listina z roku 1429. Právo na císařem přiznanou odúmrtí v Křenovicích následně Václav ze Soběnova podstoupil 24. prosince roku 1453 faráři v Miličíně a pražskému kanovníkovi, Janovi Kaplickému, jenž od Václava zjevně obdržel i Zikmundovu listinu (Státní okresní archiv Tábor, AM Soběslav I A 6/4, i. č. 235; A. Sedláček, *Hrady* 7, s. 164).

138 AČ 36, s. 296, č. 522: „Serenissimus princeps et dominus d. Sigismundus Romanus imperator et Bohemie rex presentem devolucionem in Radimow de plenitudine benignitatis sue dedit Bohuslao de Cossynie pro serviciis suis et suis heredibus graciose. Nunncius ad tabulas nobilis Wilhelmus de Zluticz commissarius devolucionum regalium fuit ab ipso imperatore specialiter delegatus.“

139 AČ 36, s. 294–298, č. 52.

polních vojsk,¹⁴⁰ zvláště když Jan z Kozího byl ve 20. a 30. letech ve službách úhlavního nepřítele, Oldřicha z Rožmberka.¹⁴¹ Jakmile byl však uzavřen mír mezi tábority a císařem a měla být zajištěna majetková držba Tábora povýšeného na královské město, panovník se zavázal vyplatit majetkové nároky na Sezimovo Ústí a na statky louňovického kláštera ve prospěch Tábora,¹⁴² přičemž opravdu záhy Lucemburk ústecké panství od právoplatných dědiců vyplatil a věnoval je 26. března 1437 tábořskému městu.¹⁴³ Nároky Jana z Kozího na jeho tábority zabrané statky tehdy však zůstaly stranou. Byly řešeny až v druhé polovině 40. let 15. století bez nějaké záruky a asistence českého panovníka.¹⁴⁴ Nejenže v letech 1436–1437 se majetkové nároky Jana z Kozího dočkaly jen naprostého opomenutí, nýbrž se stal pravý opak. Pouhé čtyři dny po vydání císařského privilegia, jež povýšilo Tábor na královské město,¹⁴⁵ na dvorském soudu 29. ledna 1437 osobně Zikmund a přisedící páni soudním napomenutím předvolali bratry Jana a Ctibora z Kozího, kteří

140 František ŠMAHEL, *Základy města: Tábor 1432–1452*, Husitský Tábor 5, 1982, s. 7–134, zde s. 62; TÝŽ, *Dějiny Tábora 1, 2. 1421–1452*, České Budějovice 1990, s. 595.

141 Záznam třeboňského úročního rejstříku z prosince roku 1424 dokládá, že Jan z Kozího byl tehdy rožmberským hejtmánem na Třeboni (Rostislav Nový, *Prameny k dějinám Tábora 1424–1425 3*, Tábořský archiv 5, 1993, s. 33–62, zde s. 40). Sice nejpozději do počátku roku 1426 byl v hejtmanském úřadu vystřídán Mikulášem z Krchlebs, přesto však podle pozdějších výpisů z městských knih s datem 30. 1. 1426 tehdy působil na Třeboni patrně jako šafář či úředník třeboňského hradu. R. Tecl, *Drobný doplněk*, s. 101; Robert Šimůnek, *Rožmberská klientela 15. století. 4. Služebné vztahy v horizontu několika generací (z Kozího, z Kraselova, z Větrní)*, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 39, 2002, s. 130–146, zde s. 143; týž, *Správní systém*, s. 539, 540. Neznámo kdy před podzimem roku 1428 vznikl dlužní úpis Oldřicha z Rožmberka, v němž figuroval Jan z Kozího jako jeden z rukojmích (AČ 3, s. 8–9, č. 8/LOR I, s. 101–102, č. 150). Když se Oldřich z Rožmberka, přes opakované výzvy císaře Zikmunda odmítl osobně účastnit v červnu a v červenci roku 1436 jihlavského sněmu, kde byla přijata kompaktáta, místo sebe vyslal právě Jana z Kozího, Jana Tožici z Vidova a Kokota (Anna Kubíková, *Basilejská kompaktáta a Oldřich z Rožmberka*, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 28, 1991, s. 345–348; R. Šimůnek, *Správní systém*, s. 300). Tato mise odráží i fakt, že od 30. let 15. století využíval Oldřich z Rožmberka služeb Jana z Kozího nikoliv ve správním aparátu, ale zejména v diplomatických službách a po husitských válkách zejména v jednání s Táborem (R. Šimůnek, *Rožmberská klientela 4*, s. 143).

142 AČ 3, s. 450–451, Č. 23; RI 11 NB 3, s. 263, 264, č. 191a.

143 RI 11 NB 3, s. 285–287, č. 204.

144 F. Šmahel, *Základy města*, s. 62, 109.

145 *Codex iuris municipalis (CIM) 3*, ed. Jaroslav Čelakovský, Gustav Friedrich, Praha 1848, s. 167–174, č. 102; RI 11 NB 3, s. 275–278, č. 198.

jsou v zápisu dvorských desk označeni jako uchvatitelé (*occupatores*) ročního platu 9 kop grošů ve vsi Zhoř u Mladé Vožice, který si od roku 1414 nárokovala proti odúmrtnímu právu krále Markéta ze Sedlce, vdova po Jindřichovi Rohlíkovi z Trlavy a Malotic. Jan z Kozího se osobně (již bez mezitím zemřelého bratra Ctibora) dostavil k dvorskému soudu 22.–25. května 1437 a svůj nárok bránil dvěma kupními listinami z roku 1390 a listinou z roku 1417. Proti odúmrtní žalobě zahájené osobní angažovaností císaře Zikmunda neměl však Jan šanci a spor skončil 29. října 1437 potazem vynesným Janem Plichtou z Žirotína, podle kterého byl sporný plat přiznán Markétě Rohlíkové ze Sedlce a nikoliv Janovi z Kozího.¹⁴⁶

Nejedná se však o jediné odúmrtní řízení, ve kterém přišel Jan z Kozího zkrátka. Ve Zvoleni 17. července 1423 povolil král Zikmund Janovi a dalšímu klientovi Oldřicha z Rožmberka Mrakešovi z Radimovic majetkový spolek se sirotky po Oldřichovi z Klažar, kteří dosud byly v poručnictví Zachare Žestovce ze Světví.¹⁴⁷ Panovník ustanovil, že mají jejich statky držet, dokud zmínění sirotci nedospějí a v případě, pokud před dosažením dospělosti zemřou, všechny jejich majetky připadnou Mrakešovi z Radimovic a Janovi z Kozího.¹⁴⁸ Byť všechny podmínky byly splněny, spor o odúmrtí, do něhož zasahoval král Zikmund i Oldřich z Rožmberka, nakonec skončil v neprospěch Jana z Kozího a Mrakeše z Radimovic.¹⁴⁹

Jedinými známými Zikmundovými listinami pro rožmberské klienty, o nichž víme, že reálně byly naplněny, jsou pouze dva dokumenty. V letech 1422–1437 získal Matěj Višně z Větrní majetek syna Jana Lavíka z Pasovar. Samotná odúmrtí byla u dvorského soudu provolána 12. října 1437, ovšem tehdy již byl tento majetek ze strany Matěje Višně z Větrní podstoupen Petru Kačicovi z Jetřichovic a jeho manželce Elišce¹⁵⁰ Při této příležitosti Matěj zmíněným novým držitelům předal i Zikmundovu listinu¹⁵¹

146 AČ 36, s. 252–256, č. 8. K obsazení dvorského soudu v říjnu roku 1437 srov. AČ 36, s. 166, č. 88, 253, č. 8, s. 339, č. 27, s. 607, č. 60, s. 601–602, č. 58 a další.

147 Rodinné vztahy a dědická řízení tohoto rodu zmapoval A. Sedláček, *Hrady 3*, s. 259; týž, *Hrady 4*, s. 152–153.

148 *Sigismundi regis Bohemiae litterae donationum*, s. 17–18, č. 20.

149 AČ 3, s. 511, č. 324; *Urkundenbuch der Stadt Krummau 2*, s. 28, č. 112; LOR 1, s. 182, č. 265; AČ 36, s. 485–487, č. 51; AČ 1, s. 421, č. 48, s. 422–423, č. 50.

150 AČ 36, s. 478, č. 47.

151 Ferdinand Tandra, *Formulář kanceláře Rožmberské. Rukopis c. k. veřejné a univerzitní knihovny Pražské*, Věstník Královské české společnosti nauk 1890, s. 243–274,

Tento příklad však do našeho výčtu fakticky nenáleží, protože v Řezně 26. září 1422 vydané listině král nepředává Matěji Višni z Větrní právo na nějakou odúmrť po zemřelé osobě, jako v předchozích případech, ale potvrzuje uzavření majetkového spolku mezi Matějem Višni z Větrní a stále živým sirotkem po Janovi Lavíkovi z Pasovar s právem vzájemného dědění. Tedy fakticky potvrdil jen dojednanou úmluvu dvou osob.¹⁵² Druhým případem je Zikmundova listina pro Jana ze Srlína z 1. září 1426. Tehdy král Zikmund tomuto rožmberskému úředníkovi věnoval stálý plat dvou kop pražských grošů. Jenže v předcházející době tuto dávku dřívějšímu zemřelému držiteli Bedřichovi z Klokočova seděním na Čičovicích platil sám Jan ze Srlín jako komorní úrok. Když tedy tento na krále spadlý plat přiznal Zikmund dřívějšímu plátcí (Srlínovi), fakticky jej jen od této platební povinnosti osvobodil a reálně mu žádný nový majetek či důchod nepředal.¹⁵³

Ostatní uvedené příklady Zikmundem věnovaných odúmrťí rožmberským klientům však potvrzují zmíněné pravidlo. Opomíjení nároků a požadavků Oldřicha z Rožmberka ze strany krále Zikmunda v letech 1436–1437 nebylo patrně bez následků ani pro Rožmberkovy muže a ke svým účelům dokázali císař Zikmund a jeho noví heretičtí věrní využívat i dvorský soud. V této souvislosti zde současně vyvstává i obecná otázka. Do jaké míry bylo během husitských válek vyhlašování odúmrťí a jejich následné udílení ze strany Lucemburka provázáno s reálnou dědickou situací jednotlivých rodin a do jaké míry se jednalo jen o právní nástroj, kterým panovník svévolně jako odúmrťi nominálně přiděloval statky husitských odpůrců svým příznivcům. V každém případě je zřejmé, že v letech 1436–1437 po opětovném otevření dvorských desek došlo k nejedné právní kolizi a, jak jsme ukázali, Zikmund na svém pražském panovnickém dvoře mezi svými novými věrnými kacíři dokázal dvorský soud i využívat ke svým politickým cílům. To se však spíše jeví už jako téma pro samostatnou studii.¹⁵⁴

Svět klientů, kteří byli skrze svou službu spojeni s Oldřichem z Rožmberka a zároveň byli i hosty na Zikmundově dvoře a příjemci

s. 266–267, č. 4.

152 *Sigismundi regis Bohemiae litterae donationum*, s. 8–9, č. 7.

153 Jelikož roční komorní plat platily jen kláštery a města, důchod nejspíše byl původně Friedrichovi z Klokočova zastaven. RI XI, NB 3, s. 173, č. 118. Editori Regest imperii si však zcela nejsou jisti pravostí této listiny.

154 Jednou z mála prací posledních let, která se pokusila obecně uchopit problematiku

jeho listin, završuje velmi specifický případ osoby, na níž padlo obvinění z tajné úkladné spolupráce s krumlovským pánem, jemuž donášela ze samotného centra nepřátel. Řeč je o tábořském písaři Pešovi ze Sedlčan, který byl kvůli těmto podezřením na počátku 40. let 15. století Tábořskými zajat, mučen a následně v dubnu roku 1441 či krátce poté popraven utopením. Zajímavé už jednak je, že již první známý písemný doklad o Pešovi ze Sedlčan je svázán s rožmberskou klientelou. Konkrétně první zpráva pochází z pozdější listiny Mikuláše z Krchleb, který potvrdil, že dříve proti tomuto táboritovi vystupoval.¹⁵⁵ Peša (*Pecha*) ze Sedlčan se prý „*tháborskú mocí*“ uvázal v určité majetky a jeho příbuzní, kteří byli opomenuti, se obrátili na Mikuláše z Krchleb, jenž se na příkaz Oldřicha z Rožmberka pokoušel poškozeným bezvýsledně pomoci. Zmíněná listina tyto snahy klade do doby, kdy byl Mikuláš z Krchleb úředníkem na Třeboni a na Zvíkově, kde jako hejtman či purkrabí působil kolem roku 1426 a v letech 1431–1435.¹⁵⁶ Tedy Peša ze Sedlčan dotyčné majetky zcela za pomoci táboritů zabral asi někdy před rokem 1426 či případně před první polovinou 30. let 15. století. Zmíněná listina je zejména zajímavá nejen tím, že jako jeden z mnoha příkladů poukazuje, jak v časech husitské revoluce docházelo k určitému rozklizení nejen šlechtických a měšťanských rodin, nýbrž i to, že oporu proti svým kacířským příbuzným hledala poškozená katolická část rodiny u Oldřicha z Rožmberka a jeho úředníků. Bez významu ani není, že mezi příbuznými Pešy ze Sedlčan, kteří proti němu stáli na katolické straně, patřila i tchýně hlavního žalobce Vavřince ze Sedlčan „*Anna Pechova žena ze Sedlčan*“. Pokud se nejedná o shodu jmen dvou postav (dvou Pechů) či záměnu písaře listiny, což se nejeví vzhledem k dalším souvislostem pravděpodobné, byla tato Anna ze Sedlčan asi přímo právě manželkou tábořského písaře Pešy ze Sedlčan, který ji a ostatní příbuzné oloupil o jejich majetek. Vzhledem k tomu, že se za husitské revoluce Anna ze Sedlčan obracela na rožmberské úředníky o pomoc a Peša byl táboritou, nelze vyloučit, že se jejich

dvorských desk, stále zůstává jen studie Pavly Burdové, *Desky dovrské*, Sborník archivních prací 47, 1997, s. 75–123.

155 AČ 12, s. 12, č. 1500; *Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526.1/2*, edd. František Beneš – Karel Beránek, Praha 1974, s. 277–278, č. 1131. Svědečná listina Mikuláše z Krchleb vydaná v Bernarticích je editory bez pádnějšího vysvětlení přiřazena k roku 1444.

156 R. ŠIMŮNEK, *Správní systém*, s. 539, 545.

manželství po Pešově odchodu do tábořské komunity *de facto* rozpadlo a posléze každý z nich příslušel k jedné ze zneprátených stran.¹⁵⁷

Možná právě i tyto vazby jeho nejbližší rodiny k Oldřichovi z Rožmberka mohly později rovněž přispět k obvinění Peši z donášení nepřátelské straně či případně k jeho skutečné spolupráci. Nejpozději roku 1437 vlastnil písař Peša v Táboře dům a patřil k váženým představitelům obávané kališnické obce, který se účastnil poselstev k císaři Zikmundovi. Zjevně byl v Praze v rámci delegace, které bylo předáno 25. ledna 1437 vydané panovníkovo privilegium, v němž byl Tábor povýšen na královské město a byl mu udělen znak,¹⁵⁸ neboť o pouhých pět dnů později vystavil Zikmund dvě listiny pro Pešu ze Sedlčan, který vzhledem k této odměně měl zřejmě nemalý podíl na uzavření dohod a ujednání smíru s panovníkem. Konkrétně 30. ledna 1437 císař zapsal v listině pod majestátní pečeti měšťanovi (*opatrnému*) Pešovi ze Sedlčan částku 60 kop grošů pražských na ves ostrovského kláštera Krňany a vsi arcijáhenství v Týně nad Vltavou Smilovičky, Čenkovi (?- *Czrnkowczi*) (u Bechyně) a Březnici (*Brzezincze Male*). Pešovi rovněž povolil výběr dávek, které zde vybírala královská komora až do splacení příslušné sumy, jinak však tamní obyvatele zatěžovat neměl.¹⁵⁹ V druhé listině z téhož dne Zikmund Pešovi zastavil poplužní dvůr s příslušenstvím v Šanovicích (u Sedlce), který spadl na krále jako odúmrtí po Kateřině z Šanovic, vdově po Ješkovi z Šanovic.¹⁶⁰

Pešovy cesty na Zikmundův dvůr tehdy ale vystavením těchto listin zjevně neskončily. Jednak 26. března 1437 vydal císař pro Tábor další listinu, která předávala městu majetkovou držbu¹⁶¹ a 22. června 1437 vydal Zikmund pro Pešu třetí listinu, ve které mu zastavil ves milevského

157 Jistě jen víme, že v časech Pešovy (Pechovy) smrti (1441) byla jeho manželkou jistá Dora, která se po Pechově popravě provdala za jistého Kašpara. AČ 2, ed. František Palacký, Praha 1842, s. 176, č. 278, 279.

158 CIM 3, s. 167, č. 102; RI XI NB 3, s. 275–278, č. 198.

159 NA České gubernium – guberniální listiny, sign. 229; Soupis česky psaných listů a listin 1/1, s. 215, č. 860; AČ 2, s. 176, č. 278.

160 RI 11, 2, č. 11648; AČ 36, s. 289–290, č. 48. Císařem věnovaná odúmrtí, dvůr v Šanovicích, byla provolána 3. října 1437 ve Vožici a v Táboře. Nikdo se proti ní – na rozdíl od jiných Zikmundem přidělených odúmrtí – neodvolal, tedy Peša ze Sedlčan se zjevně tohoto statku reálně ujal (AČ 36, s. 289–290, č. 48).

161 RI XI NB 3, s. 285–287, č. 204.

kláštera Třemešnou s úroky a poplatky za 20 kop grošů.¹⁶² Pešovi se však zpočátku nedařilo převzít tento statek, neboť jej odmítal vydat Oldřich z Rožmberka. Ještě 9. a 10. května 1438 opakovaně žádali purkmistr a rada v Táboře Oldřicha, aby „*liďi v Třemešném Pešovi písari propustil*“ a aby to nařídil svému purkrabímu na Zvíkově Petrovi z Dubu, který tento krok stále neučinil.¹⁶³

Těžké je rozhodnout, zda zmíněný spor mezi Pešou a krumlovským magnátem vyvrací pozdější obvinění, že Peša měl donášet informace z jednání tábořské rady právě Oldřichovi z Rožmberka, či zda tento konflikt o Třemešnou měl naopak krýt tohoto případného rožmberského agenta na Táboře. Prostředníkem mezi Oldřichem a Pešou ze Sedlčan měl být rožmberský úředník Jan ze Srlína. Se Srlínem měl Peša ze Sedlčan dokonce vést své porady a obec zrazovat ve vlastním domě v Táboře, v jistém „*tajném pokoji*“¹⁶⁴ Peša později na mučidlech „*vyznal na Srlína, že jej na to navodil ode pána z Rosenberka, aby jemu tiem slúžil, že za to bude jmieti ode pána. A v tom Peše, když býval v Praze na sněmiech, ku pánu jest tajně chodil, jeho dvoru, a tu se v tom s pánem známil; a za to ot něho dary bral*“.¹⁶⁵

K této zradě se sice Peša později na počátku 40. let 15. století doznal na mučidlech, nutno ovšem poznamenat, že Pešovy doložené či předpokládané vzpomínané pobyty v Praze, o nichž jsme výše psali, se opravdu v určitých termínech překrývají s pražskými pobyty Oldřicha z Rožmberka. Jeho pobyty v Praze se váží k říjnu 1436¹⁶⁶ a k polovině listopadu 1436.¹⁶⁷ Zvláště se nabízí Oldřichův pobyt v Praze doložený k únoru roku 1437,¹⁶⁸ kdy na Zikmundově dvoře pobýval i Peša ze Sedlčan, jenž zde zastupoval tábořskou obec, která tehdy 25. ledna 1437 obdržela od císaře vzpomínané privilegium¹⁶⁹ a 30. ledna sám Peša získal od Zikmunda

162 AČ, 2, s. 176, č. 279; *Zbytky register*, s. 215, č. 1582.

163 LOR 2, s. 15–16, č. 18–19. V edici AČ 14, ed. Josef Kalousek, Praha 1895, s. 65, č. 1619, s. 106–107, č. 1734, jsou tyto listy nesprávně datovány k letům 1455 a 1462.

164 LOR 2, s. 96–97, č. 119, s. 98, č. 121, s. 154, č. 198.

165 LOR 2, s. 96–97, č. 119, s. 153, č. 198; AČ 1, s. 358–359, č. 1, s. 384, č. 35; František Mareš, *Jan ze Srlína. Historický obrázek z XV. věku*, Časopis Musea království českého 76, 1902, s. 1–20, 386–403, zde s. 7; F. ŠMAHEL, *Dějiny Tábora I,2*, s. 543–544, pozn. 11.

166 LOR 1, s. 204, č. 303.

167 LOR 1, s. 208–209, č. 310.

168 LOR 1, s. 211, č. 314.

169 RI 11 NB 3, s. 275–278, č. 198.

dvě uvedené listiny. Podle pozdějších výpovědí dokonce zástavu Třemešné měl tábořský písař od Zikmunda obdržet na základě přímluvy Oldřicha z Rožmberka, kterého o to ve dvou listech požádali Táborští.¹⁷⁰ Peša zjevně také nechyběl při uzavření dohod mezi Oldřichem z Rožmberka a tábority v Praze 3. června 1437, které dojednali Hanuš z Kolovrat a Příbík z Klenového. Peša se těšil důvěře všech stran do té míry, že Oldřich měl v jeho tábořském domě složit sumu 200 kop grošů, která měla být předána Bedřichovi ze Strážnice.¹⁷¹ I tato jeho role mohla stát za třetí připomenutou Zikmundovou zástavní listinou pro Pešu, která byla vydána krátce poté 22. června 1437.¹⁷² Dále se Oldřich mohl s Pešou ze Sedlčan v Praze setkat ve dnech 19.–22. října 1437,¹⁷³ na počátku ledna 1438.¹⁷⁴ Dlouhodobě byl Oldřich v Praze od 15. května do konce června 1440, kdy se účastnil volebního sněmu.¹⁷⁵ Dokonce později padala i obvinění, že Peša měl za vyzrazování tábořských jednání od Oldřicha z Rožmberka obdržet jistou louku u Sedlčan.¹⁷⁶

Na možný důkaz tohoto vynášení zpráv krumlovskému pánovi upozornil František, Šmahel, jenž doklad zrady písaře Peši (či někoho jiného) spatřoval ve faktu, že soudobé opisy písemností tábořské rady z roku 1439 se nacházejí v rožmberském archivu.¹⁷⁷ Tento případný komplot je spojován až s roky 1436 a 1437, avšak jeví se dosti možné, že Rožmberkové měli na Táboře svého informátora již roku 1435.¹⁷⁸ Ať už obvinili na počátku 40. let 15. století táborští měšťané svého písaře Pešu ze Sedlčan oprávněně či nikoliv, jejich podezření dokládá, že budování sítě vazeb ze strany Oldřicha z Rožmberka bez problémů překračovalo konfesní rozdělení a v čase husitských válek hranice znepřátelených stran. Stejně jako síť Oldřichových styků prorůstala do mocenských klik panovnického dvora.

170 J. Mareš, *Jan ze Srlína*, s. 10.

171 LOR 1, s. 216–217, č. 324.

172 AČ, 2, s. 176, č. 279; *Zbytky register*, s. 215, č. 1582.

173 LOR 1, s. 229–331, č. 342, 343.

174 LOR 2, s. 1, č. 1.

175 LOR 2, s. 62, č. 86.

176 LOR 2, s. 97, č. 119, s. 153, č. 198.

177 F. ŠMAHEL, *Dějiny Tábora I*, 2, s. 554, pozn. 117.

178 F. ŠMAHEL, *Dějiny Tábora I*, 2, s. 483–484.

„*penes nobilem Vlricum de Rozemberg*“
Rozmberk Clients in the Network of Sigismund's Party
 LUKÁŠ REITINGER

The study deals with clients of Oldřich of Rozmberk, i.e. minor noblemen who served Oldřich and who also got in touch with Sigismund of Luxembourg: Matěj Višně of Větrní and his brother Mikuláš, Mrakeš of Radimovice, Mikuláš of Krchleby, Petr Maksant, Chval of Chmelná, Jan of Srlín, Václav of Soběnov, Jan of Kozí, Materna of Ronov and Zdeněk of Rožmitál. Many of the clients were legally classified somewhere between lower noblemen and burghers. The author detailed the reasons why the following noblemen entered Rozmberk's services and described the process of their hiring during the Hussite wars: Mikuláš of Krchleby, Chval of Chmelná and Materna of Ronov; the author also dealt with departures of Mrakeš z Radimovice and Zdeněk of Rožmitál from Rozmberk's services. As regards Martínek of Bavorov, the author discovered his more significant and more frequent relationships with Emperor Sigismund than with Oldřich of Rozmberk; Jan Předborův of Radešín shortly served Oldřich too. The author considered Matěj Višně of Větrní the most significant of Oldřich's clerks; Matěj independently maintained contacts with Austrian noblemen. Clients were sent to Sigismund as couriers or they accompanied Oldřich of Rozmberk to Sigismund's court where they could win benefits and privileges for their master as well as for themselves (awarding of noble titles and coats of arms).

The paper also discussed the damage suffered by the clients in fights with Hussites and Sigismund's donations to Rozmberk's clients which frequently remained unimplemented even after the Hussite wars. The author asked whether these donations, which frequently failed to be enforced at the imperial court of justice, were not intended as purely nominal from the very beginning. Jan of Kozí was, in author's opinion, the most significant representative of Rozmberk's clients who was not indemnified. At the end of the essay the author analyses the destiny of Peša (Pecha) of Sedlčany, a Tábor burgher, scribe and courier who visited the emperor during the post-Lipany-Battle times and who was condemned by Táborers and executed for conspiracy with Oldřich of Rozmberk (through Jan of Srlín). The author demonstrated that Peša had had enough opportunity to participate in conspiracy and he had become rich due to rewards from Emperor Sigismund.

Zikmund Lucemburský a Hradec Králové

Proměny jednoho mocenského vztahu

MARTIN ŠANDERA

Abstract:

The study monitors the development of mutual relationships between Sigismund of Luxembourg and leading representatives and the municipal community in Hradec Králové. The town was the first of Czech towns to surrender to Sigismund's military power, however, a month later the Orphanes took over control of the town. The paper shows changes in the town population, the influence of charismatic priest Ambrož, the autonomous position of Hradec within East-Bohemia, and also traditions of Žižka's political standpoints in the Orphan fraternity. All of these made Hradec a town which refused to participate in negotiations about Sigismund's return to the Bohemian throne after the battle of Lipany and refused to acknowledge him even after his arrival in Prague. The greatest attention is paid to the open resistance of Hradec in 1436-1437.

Key words:

Late Middle Ages, Hradec Králové, the Hussite Movement, the Luxembourg Family

Zikmund Lucemburský poprvé spatřil město, kde roku 1393 po více než desetiletém pobytu skončila svůj dramatický život jeho matka císařovna Eliška Pomořanská, patrně až po její smrti. Ani ona, ač byla poslední královnou vdovou, která v Hradci Králové sídlila se svým dvorem, se nezapsala do paměti hradeckých obyvatel příliš v dobrém, zvláště městu vadily její stupňující se finanční nároky i opakované zásahy jejich úředníků do činnosti městského soudu.¹

V době, kdy Mistr Jan Hus zahajoval kazatelskou činnost v Kapli betlémské, začal právě v Hradci Králové první pokus Zikmunda Lucemburského stát se vládcem Českého království. Byly to zároveň poslední slavné dny v historii hradeckého královského hradu. Ve dnech 2.-5. února roku 1402 zde jednali oba korunovaní lucemburští bratři, tj. Václav IV. a Zikmund, o řešení situace v Říši a mocensko-politické odpovědi lucemburského rodu na Václavaovo potupné sesazení z říšského trůnu, přítomna měla být i Václavova choť Žofie Bavorská a několik říšských knížat (kromě Václava však nebyl přítomen nikdo z kurfiřtů). Hrad tedy stále poskytoval dostatečný komfort pro takové jednání. Dne 4. února 1402 zde Václav IV. svěřil bratrovi až do návratu ze své zamýšlené korunovační cesty do Říma vladařské pravomoci nad Českým královstvím, a to až do návratu ze své zamýšlené korunovační cesty do Říma, byť si vyhradil pěti oblastí, kde může použít právo veta. Poslední Lucemburk tehdy strávil v Hradci čtyři dny a odjížděl zcela spokojen.²

Hradec Králové Zikmund znovu navštíví až po osmnácti letech, tehdy již mělo největší východočeské město za sebou první husitské bouře spojené s útoky na kláštery (v Hradci a na předměstích byly usazené čtyři řády - minorité, dominikáni, komenda řádu německých rytířů a dominikánky) i vypovězení ohnivého kazatele kněze Ambrože, budoucí klíčové postavy v husitských dějinách města.³ Zprávy o zdejších bouřích

1 Na Václavu IV. Hradec vymohl, že královna vdova nesmí ve městě vybírat berni v jiný čas, než je vybírána v ostatních královských městech a nesmí město zastavovat bez souhlasu panovníka. Jiří SPĚVÁČEK, *Václav IV. a jeho doba (1361-1419)*. Praha 1986, s. 292. K témuž i Jaromír MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové nad Labem do roku 1850 I/1*, Hradec Králové 1996, s. 38.

2 O přítomnosti krále Václava IV. ve městě Antonín HAAS (ed.), *Archív Koruny české 5*. Katalog listin z let 1378- 1437, Praha 1947, s. 91-92, č. 144 a 145. Z literatury k tomuto jednání J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 334.

3 O útocích na hradecké kláštery (šlo s největší pravděpodobností o klášter

se dostaly až k Zikmundovým uším. V únoru 1420 zmínil Hradec Králové spolu s Plzní a Pískem jako hnízda zatvrzelého wiklefishmu a hrozil tvrdým trestem.⁴ Když dne 3. května 1420 jeho vojsko bez boje obsadilo toto největší východočeské město, byl přesvědčen, že problém zdejších „špatných křesťanů“ velmi rychle odstraní. Ihned sesadil městskou radu a novými konšely jmenoval převážně hradecké Němce, hejtmanem pak ustanovil Aleše Holického ze Šternberka. Přestože se tu nekonal se akt veřejné popravy podobný vratislavskému krutému divadlu jako další krvavá výstraha vzbouřené Praze, jeho vojáci ve městě a v okolních vesnicích zahájili hon na skutečné i domnělé stoupence husitských myšlenek.⁵ Papežský nuncius Fernando přijímal jeden vynucený návrat do lůna církve za druhým. Do města se vrátili i vypuzení mniši a jeptišky. Po devíti dnech král Zikmund pokořeného město opustil, aniž tušil, jak brzy mu Hradec Králové připraví velmi nepříjemné překvapení, a to nikoli naposledy v jeho životě.⁶

---

dominikánů na pražském předměstí a dominikánek s kostelem sv. Jiří v těsném sousedství hradeb) Josef ELMER (ed.), *Kronika pražské univerzity*, Fontes rerum Bohemicarum V (dále jen FRB V), Praha 1893, s. 581 je označen za iniciátora útoku na dva kláštery (patrně dominikánské) a purkrabí Jindřich z Vartenberka ho s vědomím královny Žofie vypověděl z města. Připomenou, že vyhnáný Ambrož se odebral se do Prahy, kde se ještě více zradikalizoval, hlavně z jeho podnětu zaútočili 4. list. 1419 Pražané na Malou Stranu, kde byla královská posádka. Tehdy se seznámil s Janem Žižkou, což bude mít v budoucnu důsledky i pro Hradec. K lokalizaci obou klášterů Ludvík DOMEČKA, *Klášter dominikánů v Hradci Králové*, Kraj Královéhradecký XIV, 1923, č. 94, s. 2–3. Z posledních výzkumů Radek BLÁHA – Miroslav KOVÁŘ – Jiří SIGL, *Středověké kláštery v Hradci Králové – stav výzkumu a jeho další perspektivy*, Forum Urbes Medii Aevi VII/1 – 2, 2014, s. 45–48.

4 O Zikmundových listech s hrozbou Hradci Králové Josef EMLER (ed.), Vavřinec z Březové, *Kronika*, FRB V, 1893, s. 357.

5 *Tamtéž*, s. 365. Král Zikmund v Hradci vydal i několik řadu listin, mj. zapsal Nový Hrad Vaňkovi z Boskovic viz František PALACKÝ (ed.), *Archív český čili staré písemné památky české i moravské* (dále jen AČ) II, Praha 1842, s. 578. O číselné vyjádření národní skladby hradeckého obyvatelstva se pokusil Josef Vítěslav ŠIMÁK, *České dějiny I/5*, Praha 1938, s. 840. Vycházel z berního rejstříku, a jehož základě dospěl k počtům 348 českých jmen, 310 německých a 180 se mu nepodařilo spolehlivě určit. Český živel v Hradci před rokem 1419 sílil, ale neměl jasnou převahu. Z literatury Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české V. 1402–1437*, Praha – Litomyšl 2000, s. 245.

6 K návratu mnichů a jeptišek do města J. MIKULKA, *Dějiny Hradce I*, s. 85.

Dne 26. června se stal Hradec prvním městem, které se znovu vymklo ze Zikmundovy kontroly, do jisté míry lze nečekaný noční útok části orebského bratrstva vedeného knězem Ambrožem a trojicí příslušníků nižší šlechty – Benešem z Mokrovou, Jiříkem z Chvalkovic a pozdějším zemským správcem Alšem Vřešťovským z Riesenburka – označit za první ofenzivní akci husitů od vstupu Zikmundovy armády do Čech. Moment překvapení rozhodl a husité se města zmocnili bez větších ztrát na životech. Z města bylo vyhnáni všichni, kdo se v květnu přihlásili na královu stranu, jejich majetek noví páni města zkonfiskovali a ve prospěch obce zabrali i budovy klášterů.⁷ Končila etapa Hradce jako města rozděleného na katolickou a utrakvistickou stranu, začala nová, v níž existovaly rovněž dvě strany, tentokrátě obě husitské, první radikální a u druhé je na místě spíše užití název středová než umírněná. Byla to etapa, kdy město svého legitimního krále neuznává a toto období potrvá až do března roku 1437.

Lucemburk zprávu o ztrátě Hradce Králové reagoval typickým zachvatem vzteku a poté příkazem ihned dobýt město zpět. Z ležení 1. křížové výpravy před Prahou byla k městu odeslána část vojska, o jejíž síle a složení nepanuje jistota, dominovaly však oddíly české šlechty, rozhodně ne však v počtu udávaných 10 000 jezdců. Velitelé královských oddílů se pokoušeli zlomit odpor Hradce lští a předstírali, že Praha se již králi Zikmundovi podala a Hradci nyní hrozí, že se proti němu obrátí celá síla 1. kruciáty. Ve válce nervů však husitští hejtmani města obstáli a po několika drobných šarvátkách, které sehrály roli průzkumu bojem, se Zikmundovi velitelé k rozhodnému útoku na dobře hájený Hradec již neodhodlali.⁸

---

7 O ovládnutí Hradce – Vavřinec z Březové, *Kronika*, s. 382 – 383. K vůdčím osobnostem orebského útoku na město – Martin ŠANDERA – Vladimír WOLF, *Jiří z Chvalkovic. (Příspěvek k historii husitských elit)*. In: *Východočeské listy historické / Hradec Králové : Ústav historických věd PdF VŠP 19-20*, (2002,) s. 185–193.

8 Přisouzení počtu 10 000 pouze jždě je pozdějším zkrácením, Vavřinec z Březové, *Kronika*, s. 383 udává: „*Celeriter ergo barones regni cum gente elegantissima Boemorum et Moravorum ultra quam decem milium ex mandato regis se ad circumvallandum Grecz expediunt seque distancia fre medii miliaris a civitate in mapis.*“ Jako pozoruhodné hodnotil uhájení Hradce před Zikmundovými oddíly Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba I–IV*, Praha 1933, s. 51 i František Michálek BARTOŠ, *Husitské revoluce I. Doba Žižkova 1415–1426*, Praha 1965, s. 96.

Ztráta Hradce ležela jako citlivé místo v Lucemburkově mysli i po rozpuštění vojska 1. křížové výpravy. Když se v říjnu 1420 králi nabídli Hradečtí jako prostředníci ve sporu o Vyšehrad obléhaný Pražany, byl hradecký posel v Berouně svědkem nejen králova nečekaně vulgárního výroku na adresu Hradeckých, ale výzvy: „*postupte mi oni chlapi Hradec město, kteréžto jsou pode lstí se zmocnili...*“⁹

Šance na opětovné získání města po porážce Lucemburkova vojska pod Vyšehradem 1. listopadu 1420 zcela padla, ale husitskému Hradci měla podle Zikmundova plánu alespoň svazovat ruce královská posádka v opevněném opatovickém klášteře sv. Vavřince řádu benediktýnů, v králově žoldu ji zde vydržovali Jan Městecký z Opočna, jemuž Zikmund zapal ve 3000 kopách grošů statky břevnovských benediktínů, a Hynek Červenohorský z Dubé. Hradecká obec se sice dvakrát pokusila klášter dobýt, ale oba pokusy zcela ztroskotaly, při druhé výpravě v březnu 1421 dokonce městské oddíly utrpěly silné ztráty ve srážce u vsi Podůlšany, do zajetí mělo padnout na 300 mužů, s nimiž údajně bylo v klášteře krutě nakládáno.¹⁰

Opatovický problém vyřešilo až vítězné jarní tažení spojených husitských sil, královská posádka si byla vědoma drtivé převahy protivníka a stáhla se z klášterního komplexu ještě před příchodem husitů, klášter byl následně záměrně zcela zničen a z jeho rozsáhlého nemovitého majetku (na 90 vsí, 3 městečka, lesy, rybníky a další pozemský) nezanedbatelný díl získalo i město.¹¹

9 Zikmundův výrok na adresu východočeské delegace i výzvu k navrácení města cituje Vavřinec z Březové, *Kronika*, s. 435.

10 Jednotlivé větve Starých letopisů českých, které vypovídají o druhé hradecké výpravě k opatovickému klášteru porovnal Jaroslav ŠŮLA, *Staré letopisy české XV. století a jejich královéhradecká větev*, in: Od Jana Žižky k Poděbardům, Hradec Králové 2006, s. 138-139. Z literatury Emanuela NOHEJLOVÁ, *Příběhy kláštera opatovického*, Praha 1925, s. 40; dále Jan URBAN, *Husitství ve východních Čechách do Žižkova příchodu I.*, in: *Historie a vojenství Praha 1991*, s. 3-25. Martin ŠANDERA, *Zikmundovi věrní na českém severovýchodě. Opočenská strana v husitské revoluci*. České Budějovice 2005, s. 48. Líčení, že zajatci byli v klášteře mučeni ohněm, o velký nářek manželek padlých mužů a zármutek hradeckých konšelů podává Jan LINKA (ed.), Václav Hájek z Libočan, *Kronika česká*, Praha 2013, s. 377, může jít o pouhou autorovu fabulaci. Počet zajatců je nepochybně nadsazený.

11 O společném tažení pražského, orebského a později i táborského vojska do středních a východních Čech Vavřinec z Březové, *Kronika*, s. 478-480, z literatury

Hradečtí následně nechyběli ani při stěžejním aktu prohlášení krále Zikmunda za sesazeného z českého trůnu na zemském sněmu v Čáslavi v červnu 1421 a do dvacetičlenné zemské vlády byl zvolen i hradecký měšťan Matěj Pražák. Král Zikmund na rozdíl od Uher, kde v Dekretu minor byl ochoten slíbit městům většinu z toho, co si česká královská města budou muset v husitské revoluci vybojovat, v Čechách stále ještě spoléhal na šlechtu, v královských městech odmítal vidět partnera v dialogu a ústy svých vyslanců bývalého hradeckého hejtmana Alše Holickeho ze Šternberka a Půty z Častolovic se obracel s poselstvím pouze k pánům.¹²

Hradečtí se na počátku roku 1422 podíleli na odražení II. křížové výpravy a zde lze otevřít zajímavé téma kontaktu lidí ze Zikmundova dvora s Hradcem Králové. Kronikář Eberhardt Windecke zachytil údaj o zajetí a internaci Zikmundova šaška Katalánce Antonia Tallendera známého pod přezdívkou Borra v Hradci Králové. Propuštěn měl být na čestný závazek a Windecke připojil historiku, podle níž Borra v Hradci tajně vyslechl rozhovor a chystaném husitském převratu v Brně. Po propuštění informoval brněnskou městkou radu a vyzradil i jména šesti zainteresovaných měšťanů. Následně měla proběhnout v Brně krvavá protihusitská čistka s těžko uvěřitelným číslem 500 obětí.¹³

Ještě důležitější osobou spojenou s největším věnným městem měl být dominikán Michal z Hradce, kterého v roce 1427 král Zikmund jmenoval svým osobním kaplanem, je však otázkou, zda jej skutečně můžeme považovat za mnicha uprchlého z dominikánského kláštera v Hradci Králové, byť tak činí mj. i přední historik města Jaromír Mikulka.

nejpřehledněji František ŠMAHEL, *Husitská revoluce III. Kronika válečných let*. Praha 1993, s. 79 – 81, k majetku opatovického kláštera P. ŠULC, *Struktura pozemkové držby v Hradeckém kraji na počátku 15. století*. Časopis Národního muzea 166, č.3-4., 1997, s. 67-68.

12 K čáslavskému sněmu AČ III, s. 226-230. Vavřinec z Březové, *Kronika*, s. 485-491.

13 Eberhardt WINDECKE, *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, Berlin 1893, s. 115, dále Bretholz, Brunn. Geschichte und Kultur, Brno 1938; J. DŘÍMAL – V. PEŠA, *Dějiny města Brna I*, Brno 1969, s. 97; Rudolf URBÁNEK, *K historii husitské Moravy*, Časopis Matice Moravské 63-64, 1939-1940, s. 262-263. a týž, *Jan Paleček, šašek krále Jiřího a jeho předchůdci v českých zemích*, in: Příspěvky k dějinám starší české literatury, Praha 1958, s. 7-89. Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české V, (1402-1437)*, Praha-Litomyšl 2000, s. 311, podle něj, s. 462 má historika zřejmě pravdivý základ, i když počet obětí čistky tj. 500 je evidentně přehnaný.

Katoličtí emigranti z Hradce Králové působili i v moravských městech a ve Slezsku.¹⁴

Hradec na rozdíl od okolních měst neovládla Praha a fakticky si držel autonomní postavení ve východočeském prostoru. Proto přišel poslední vladařský zásah do vnitřních poměrů města ve 20. letech 15. století, a to nikoli od krále Zikmunda, ale od nově uznaného zemského správce litavského knížete Zikmunda Korybutoviče, který v srpnu 1422 byl vpuštěn do města jako spojenec proti katolické tzv. Straně opočenských. Ke zděšení hradecké obce sesadil a nechal uvěznit zdejší konšely, následně bylo město svěřeno vládě Diviše Bořka z Miletínka a silou připojeno k pražskému městskému svazu.¹⁵

Žádná ze zbývajících křížových výprav ani slezských vpádů se již města přímo nedotkly, zažilo však krvavé frakční boje, z nichž největší důsledky pro budoucí pozici představitelů královské moci měl převrat v červenci 1423, kdy došlo k nevratnému poničení královského hradu. Hradec si tímto krokem znovu vydobyl autonomní postavení ve východočeském prostoru, je však otázkou, jak dlouho by toto postavení trvalo, kdyby se neshodoval s mocensko-politickou linií Žižkova nového bratrstva. Zprávy o tom, že obyvatelé města v roce 1423 srovnali královský hrad se zemí, se rozcházejí s realitou a objekt ještě ve 40. letech 15. století letěch byl využíván jako sýpka, alespoň část budov si tedy musela uchovat krov, ale obranyschopnost vůči městu byla zlikvidována. Nejvlivnější osobností města se na dalších třináct let stal zapřisáhlý Zikmundův odpůrce kněz Ambrož, který načas dokonce spojil roli faráře při kostelu sv. Ducha a městského hejtmana.¹⁶

14 MIKULKA, *Dějiny Hradce I/2*, s. 384, pozn. 33., Pramenem je zmínka v Wilhelm ALTMANN (ed.), *Regesta Imperii XI. Regesten Kaiser Sigismunds (1410–1437)*, Innsbruck 1896, č. 6876.

15 O Korybutově zásahu v Hradci Králové František PALACKÝ (ed.), *Starší letopisové čeští*, Praha 1929, s. 53–54, k celkovému kontextu jeho mocenského zásahu František Michálek BARTOŠ, *Kníže Zikmund Korybutovič v Čechách*, Sborník historický 6, Praha 1959, s. 187.

16 K osobnosti kněze Ambrože Jan Blahoslav LÁŠEK, *Kněz Ambrož z Hradce a jeho poslední útočiště*. Theologická revue církve československé husitské. - Roč. 9, č. 5 (1976), s. 142–145 a TÝŽ, *Kněz Ambrož a východočeské husitství, Hradec a Oreb*. Theologická revue: čtvrtletník University Karlovy v Praze-Husitské teologické fakulty Praha : Univerzita Karlova - Husitská teologická fakulta, 1999, roč. 70, č. 4, s. 45–57.

Bylo by možné věnovat velký prostor účasti hradeckých husitů na spanilých jízdách do vedlejších zemí České koruny i v dalších bojích husitské revoluce, změnu jejich poměru ke králi Zikmundovi však nepřinesly. Připomeňme, že Hradec byl schopen vysílat samostatný oddíl o několika stech mužích (nepochybně byli zapojováni nikoli pouze obyvatelé města, ale i z okolních vsí a usedlostí včetně bývalých vsí opatovického kláštera). V důsledku válečných ztrát musela dále pokračovat změna skladby obyvatelstva, při udávaném počtu cca 5000 obyvatel by součet padlých Hradečanů znamenal 30–40% mužské populace ve městě a nejbližším okolí.

Sirotčí svaz se negativně stavěl k dubnovým jednáním tábořské delegace s Lucemburkem na přešpurském hradu a Hradec tento jeho postoj plně podporoval. Odpor vůči Zikmundovi byl jedním ze stěžejních pilířů v uvažování tehdejšího obyvatelstva a nikdo si nedokázal představit pragmatický posun v tomto postoji. Hradečtí se v rámci sirotčích výprav opakovaně účastnili nájezdů do Horních Uher a s vysokou pravděpodobností se někteří z obyvatel města ocitli v Zikmundově zajetí. Ani Ambrožovo zapojení do jednání s basilejskou legací v Praze nevedlo k posunu v otázce přístupu k císaři Zikmundovi, zde dál vládla naprostá nedůvěra a nesmiřitelný Žižkův duch. Oddíl z Hradce bojoval na straně sirotků i v bitvě u Lipan, vše však nasvědčuje tomu, že samotný kněz Ambrož se ale tohoto střetu neúčastnil.¹⁷

Lipanský otřes se odrazil i v do té doby zcela nekompromisním odmítání kontaktů se Zikmundem, město mělo mít svého zástupce v poselstvu, které svatojánský sněm vyslal za císařem do Řezna, Ambrožův stoupenec Mistr Marek byl ale poslední chvíli nahrazen Martinem Lupáčem.¹⁸

Pokud máme věřit opisu listiny, jež užívá datum 14. září 1434, pak se právě během řezenských jednání se Zikmund poprvé znovu pokusil vůči Hradci uplatnit vladařské pravomoci, když obci přikázal, aby jeho služebníkovu Janu Maršíkovi vydala statek Předměřice s domem v Hradci,

17 Ambrož při jednání s legáty *Monumenta conciliorum generalium saeculi decimi quinti. Consilium Basiliense I* (dále jen MCI), Wien 1851, s. 707, Hradecký oddíl na straně radikálních husitů u Lipan zmiňuje Bartošek z Drahonice, *Kronika*, s. 614.

18 ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, s. 297, Členy poselstva k císaři v pramenech zjistiť V.V. TOMEK, *Dějepis města Prahy*, 1899, s. 651–652, má je i František Michálek BARTOŠ, *Husitská revoluce II*. Vláda bratrstev a její pád. Praha 1966, s. 289. Mistra Marka uvádí i relace legátů: „*Mauricius de nuoa Praga et alii de Sacz, Grec Regine*“ František PALACKÝ – Ernst BIRK, Joanis de Turonis, *MCI*, Wien 1851, s. 707.

ležícím u radnice.¹⁹ Snad právě i tento pokus o zásah do majetkových poměrů ve městě přispěl spolu s Ambrožovým vlivem k tomu, že začíná další etapa ve vztazích císařem Zikmundem a Hradcem Králové, v níž se Hradec představuje jako město zarytě odmítající pokusy českých stavů o smírné narovnání s posledním Lucemburkem. Ani dohoda sirotčího duchovenstva s Janem Rokycanou tento postoj nezměnila. V září 1435 Hradec odmítl jako jediný (další verze SLČ přidávají Tábor a Kolín) účast v poselstvu, které český zemský sněm zvolil pro jednání s císařem ve Stoličném Bělehradě (Székesfehérvár).²⁰ Jestliže Hradec se Zikmundem „nepočítal“ a vyjednávání s ním se neúčastnil, neznamenalo to, že by toto město nestalo předmětem vyjednávání kališnických delegací na Lucemburkově dvoře, Hradec Králové byl zařazen na seznam míst, kde mělo být povoleno pouze přijímání podobojí. A hlava hradeckého odporu, kněz Ambrož, přitahoval i pozornost basilejských legátů a opakovaně se objevoval v jejich relacích.²¹

I v Hradci se však začala ozývat skupina zámožných kališnických měšťanů, která by dohodu s Lucemburkem neodmítala, pokud by znamenala legalizaci zaboru majetku hradeckých klášterů i uprchlých katolických měšťanů. Proti knězi Ambrožovi, kterého posílil ohnivý pražský kazatel Jakub Vlk, ale prozatím neměla šanci se prosadit. Hradec se demonstrativně odmítl účastnit slavnostní aktu Zikmundova opětovného uznání za českého krále v Jihlavě.²²

Po císařově příchodu do Čech však situace ve městě začala vyhrocovat. Ostatní východočeská města Lucemburkovu vládu respektovala nebo byla alespoň dočasně ochotna tolerovat. Předchozí vláda sirotčího

19 Státní okresní archiv Hradec Králové, Fond: Archiv města Hradce Králové, NAD: 283, Iidentifikační číslo: p36, Druh ukládací jednotky: kr, Ukládací jednotka: 35, Obsah: Řezno. V listině jest inserován zápis Ludvíka Fattreycha datovaný v Chebu 17. 8. 1433, jímž postupuje Janu Maršikovi řečené zboží. Uvedeni jsou svědci Mikuláš Šlik starší, správce purkrabství a rychtářství chebského, Hanuš Kottenploner, Konrád Meindle a Kryštof Delmcer, městští radní v Chebu.

20 K odporu Hradeckých účastnit se uherské mise J. MIKULKA, *Dějiny Hradce I/1*, s. 103.

21 František PALACKÝ – Ernst BIRK, Joanis de Turonis, *Monumenta conciliorum generalium saeculi decimi quinti. Consilium Basiliense I* (dále jen MCI), Wien 1857, s. 453-454, 460-462, 467-468.

22 Hradec se neúčastní holdu Zikmundovi v Jihlavě MC I, s. 831, J. MIKULKA, *Dějiny Hradce*, s. 103.

bratrstva a v případě Chrudimi Prahy²³ pro ně znamenala nepříjemné povinnosti i možnost či spíše hrozbu zásahů hejtmanů bratrstva do jejich vnitřního chodu včetně obsazování městských rad. Lucemburk byl prozatím vázán řadou jiných starostí, a nová výkonná moc proto respektovala stávající poměry v těchto obcích. Z konsolidace poměrů v zemi a oživení trhu mohli hradečtí obchodníci profitovat, izolace ve východočeském prostoru a otevřený konflikt s císařem bez spojenců hrozily přinejmenším ekonomickým úpadkem. Vliv skupiny měšťanů nakloněných dohodě se Zikmundem (jmenovitě známe Petra Turského, Jakuba Barcháčka a Vaňka Kramáře) zesílil natolik, že se kněz Ambrož cítil ohrožen. Na konci září inicioval ve městě převrat, se svátostí oltární vyšel z kostela sv. Ducha doprostřed náměstí a plamenným kázáním rozbouřil shromážděný lid, který poté obsadil radnici a zajal přítomné konšely, což dokládá, že městská rada projevila ochotu zahájit jednání s císařem. Dochované zprávy však nehovoří o žádných obětech na životech. Převrat byl dovršen povoláním husitského zemana Zdislava Mnicha z Roudnice, který do Hradce přivedl oddíl zkušených bojovníků, je ovšem otázkou, zda máme prameni věřit udávaná čísla 300 jezdců a 700 pěších. Z města byli vypuzeni někteří přední měšťané a jejich majetek konfiskován.

František Šmahel upozornil na zajímavý fakt, že se Hradec neobrátil na Jana Roháče z Dubé a nepověřil ho roli, kterou nyní sehrál Zdislav Mnich. Z potenciálních spojenců odpadlo díky Přibíkovi Klenové město Stříbro, kromě Roháče tedy hypoteticky zůstávaly Tábor a Kolín. Na kališnickou šlechtu v okolí Ambrož spoléhat nemohl, Zdislav Mnich byl výjimkou a právě v době, kdy Hradcem otřásl Ambrožův převrat, zapsal císař poslednímu z „osvoboditelů města z rukou Zikmundových žoldnéřů v červnu 1420“ Jiříkovi z Chvalkovic jako zástavu skupiny vsí a dalších pozemků z někdejšího majetku augustiniánského kláštera v Jaroměři.²⁴

23 K. LABLER (ed.), *Listář královského věnného města Chrudimi*, Chrudim 1900, s. 18-19, Pražané neváhali Chrudim titulovat „město nám poddané“. O zásahu sirotčích hejtmanů v případě Vysokého Mýta (včetně dočasné internace městské rady) i Radovan DVOŘÁK (ed.), *Kniha bílá úzká. Vysokomýtská městská registra z let 1423-1450*, Choceň 1969.

24 Text zápisu viz AC I, s. 533, č. 210. Z literatury Vladimír WOLF, *Jaroměřské lesy v Království*. In: Acta Univeristatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Historica 30- 2001, s. 151-153 (zde i další literatura).

Pro císaře byl hradecký převrat stejnou ranou jako ztráta města v červnu 1420. Legáty na Zikmundově dvoře v Praze šokovala zpráva, že i po kompaktátech husité boří v Čechách kostely, neboť Ambrož očekával vojenskou odvetu a dal strhnout dva kostely na hradeckých předměstích, aby je nepřítel nemohl využít jako opěrné body.²⁵

Lucemburk si musel být vědom, že vojenské řešení hradeckého odboje je nákladné, zdlouhavé a nejisté, přesto bylo na rozdíl od Tábora a Kolína zvoleno toto řešení. Spor s Hradcem se snažil prezentovat jako záležitost celého království, tj. že Hradečtí ohrožují tak těžce dosažený mír v zemi, měl k tomu k dispozici i vhodné fórum, od 29. září probíhala v Karlově koleji jednání zemského sněmu. Naději, ovšem zcela klamnou, že proti Hradci zasáhnou větší síly než krajská hotovost, vyjádřil i v listu Oldřichovi z Rožmberka z 23. října 1436: „*Zjitra bohda pan Ptáček a Pražané vytrhnú*“.²⁶

Od císaře Zikmunda byl přesto bezesporu velmi chytrý ba skvělý tah výběr lidí, kterým svěřil zásah proti odbojnému městu. Diviš Bořek z Miletínka a Vilém Kostka z Postupic byli proslavení a respektovaní kališníci, lidé dokonale znající okolí, a císař mohl poukazovat, že zásah nemá žádný náboženský podtext. V Bořkově případě přistupovala i osobní motivace vyřídit si třináct let staré účty, navíc hradecký odboj ohrožoval i jeho državy.

Zkušený Diviš Bořek své vojáky nehnal do riskantních útoků na město, ale uzavřel hlavní přístupové cesty. Postupně vznikla tři obléhací ležení, ovšem nikoli v blízkosti městských hradeb, ale v okolních vesnicích Vysoká nad Labem, Plačice a u Výravy. Vojenský hejtman Hradce Zdislav Mních podnikl několik protiakcí, útok na své hlavní ležení v Plačicích však Bořek odrazil, a dne 5. listopadu přitáhli na pomoc Vilém Kostka z Postupic a Jan Pardus z Vratkova. Obyvatele v chladném podzimu zvláště sužoval nedostatek dřeva, na kácení a svážení nebyl klid a bezpečí. Zdálo se, že se věci obrací v Zikmundův prospěch, ale dne 6. listopadu přišla pohroma, kterou výstižně popsal Bartošek z Drahonice. Hradečtí pěší ozbrojenci v noci vyrazili z města a zcela nečekaně zaútočili na spící protivníky v jejich ležení ve vsi Vysoká asi 5 km východně od města.

25 F. Palacký – E. Birk (ed.) Joanis de Turonis, *MC I*, s.707.

26 O údajném zapojení Hynce Ptáčka z Pirštejna a Pražanů do boje proti Hradci viz *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I*, s. 205.

Vilém Kostka byl zabit ve stanu, Jan Pardus si stěžl zachránit život útekem, ani Diviš Bořek neriskoval krvavý střet, zapálil Plačice a stáhl se na Kunitickou horu.

Na pražském dvoře vyvstala obava, zda neúspěch u Hradce ještě nemůže na poslední chvíli zvrátit projednávanou dohodu s Táborem. Pro Tábor sehrál Hradec pozitivní roli, přiměl císaře Zikmunda při jednáních k větší povolnosti. Podmínky byly natolik výhodné, že Táborští ponechali Hradec svému osudu, pouze si vymínili, že se nebudou muset účastnit vojenských akcí proti vzdorujícímu městu.²⁷

Jako prostředník v konfliktu s Hradcem se císaři nabídl Bedřich ze Strážnice, jeho mise však skončila naprostým nezdarem, dokonce byl nakrátko uvězněn v Mýtské věži, je však otázkou zda se tak stalo přímo na Ambrožův rozkaz, neboť právě na Bedřichově Kolíně našel později azyl.²⁸

Válka pokračovala, o vánocích Hradečtí vypálili a vyloupili klášterní městečko Sezemice u Pardubic, pak se ale od nich válečné štěstí začalo odvracet. V lednu Diviš Bořek jim zasadil dvě citelné porážky, při kterých přišli o vozy a prý až o 300 tažných koní.²⁹ Ačkoli měl odboj Hradeckých ohlas i za hranicemi, nálada ve městě začala klesat.

V první pokusu o smírné uzavření odboje mělo dojít mezi 9.-12. únorem v Praze, císaři se ale požadavky Hradeckých zdály přemrštěné a k dohodě nedošlo.³⁰ Přesto se tato mise zřejmě našla odkaz i v listině, jíž Zikmund zapsal své choti Barboře Celské po její korunovaci na českou královnu všechna věnná města, Hradec nad Labem byl uveden jako

27 František ŠMAHEL, *Dějiny Tábora I.1*. 2. České Budějovice 1990, s. 497.

28 Joanis de Turonis, *Monumenta conciliorum generalium saeculi decimi quinti. Consilium Basiliense I*, edd. F. Palacký – E. Birk, Wien 1857, s. 846, o zajetí píše 2. prosince. Z literatury Amedeo MOLNÁR, *Na rozhraní věků. Cesty evropské reformace*. Praha 1885, s... a J.B. LÁŠEK, *Kněz Ambrož z Hradce a jeho poslední útočiště*, s. 144.

29 O pokračování války a lednových úspěchy Diviše Bořka hovoří jednotlivé větve...SLČ 1829, s. 98-99; M. ŠIMEK, SLČ z vratslavského rukopis, Praha 1937, s. 71-73 a M. ŠIMEK – M. KAŇÁK, SLČ ze křížovnického rukopisu 1959, s. 126. Bořek údajně městu vyhrožoval i nasazením těžkého děla, které zničí hradby i měšťanské domy. Radek BLÁHA – Petr GRULICH a kol., *Hradec Králové. Historie, kultura, lidé*. Praha 2017, s. 126.

30 O únorovém vyjednávání Hradeckých s císařem *Deutsche Reichstagsaten 12, zu den Jahren 1435-1437*, hrsg. von Gustav Beckmann, Gotha 1901, s. 164, č. 4. MIKULKA, s. 106.

první, přičemž se císař zavázal, že města, které nejsou v jeho moci, získá Barboře silou nebo jednáním.³¹

Největší naděje vkládal do vojenského velitele Hradce Zdislava Mnicha, který se po 13. únoru objevil na jeho dvoře a byl ochoten za zády hradecké obce jednat o vydání města. Jean de Tours byl osvědčen, že právě on zabránil Ambrožovi znovu zasáhnout proti příznivcům dohody se Zikmundem. Od císaře Zdislav posléze obdržel zápis na 1000 kop pražských grošů, ale v klíčový moment v Hradci chyběl.³²

Právě v době, kdy milánský vyslanec psal, že „*circa proximum festum sancti Georgii potentia totibus regni parabitur contra aliquos rebeles, qui reducti sunt i quomodam castro magno murato et forti, quod vocatir Gres*“, došlo v Hradci k novému převratu, který znamenal konec odboje proti Zikmundovi.³³ Co se vlastně v noci z 3. na 4. března 1437 v Hradci odehrálo? Hlavními aktéry se stala nová měšťanská opozice vůči Ambrožovi. Po zprávě o chystaných rekvizicích potravin se obyvatelé ozbrojili, tajně shromáždili a pod vedením rychtáře Průchy, Vaňka mydláře, Jana Půty a písaře Jakuba v noci zaútočili na faru kostela sv. Ducha, kde přebýval Ambrož a skupina kazatelů. Zdislavovi muži proti nim nezasáhli, buď již byli v té době díky momentu překvapení odzbrojeni či obklíčeni, nebo se prostě nehodlali ve shodě s postupem svého hejtmana v Ambrožův prospěch angažovat. Žádný zuřivý boj se stovkami zkušených vojáků se nekonal a ti po převratu město opustili, ať již dobrovolně nebo z donucení. Ambrož se pokusil se svátostí oltářní ve vztyčených rukou útočníky zastavit a plamenným projevem znovu získat hradecké obyvatelstvo na svou stranu, ale jeho pokus nevyšel a muž, jenž po šestnáct let spoluurčoval osudy města, musel hledat záchranu v útěku přes hradby. Zlomil si však přitom nohu a byl zajat, ve vězení skončila řada jeho straníků.³⁴ Nebyli

31 Zápis na věnná města, *Codex iuris municipalis regni Bohemiae III*, Praha 1984, s. 185-192, č. 111. V den, kdy v Hradci došlo k převratu, psal nic netušící milánský vyslanec, že 14. dubna vytrhne proti Hradci zemská hotovost MC I, s. 855.

32 Zápis 1000 kop Zdislavu Mnichovi August SEDLÁČEK (ed.), *Zbytky register králův římských a českých z let 1361-1480*, Praha 1914, s. 203, č. 1483.

33 *Deutsche Reichstagsakten 12*, s. 164.

34 Prameny k závěrečné etapě hradeckého odboje, SLČ Palacký, 1829, s. 98-99, SLČ v Bratislavě, s. 71-73, SLČ křížovnický, s. 125 a *Registrum Jana de Turonis*, MC I, s. 855-857. Ambrožův pokus o zastavení útočníků líčí *Kronika starého kolegiáta*, FRB VII, s. 36 i MCI, s. 855. Z literatury F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, s. 317.

však vydání Zikmundovi a můžeme jen spekulovat, zda by v opačném případě Ambrože čekal osud Jana Roháče a jaká by byla reakce kališnické strany, zvláště duchovenstva. Noví páni Hradce nepovolali do města ozbrojence Diviše Bořka a byli odhodláni vyjednat si na císaři příhodné podmínky, ne se mu ihned poddat.

O převratu v Hradci byl Zikmund oficiálně informován o týden později od poslů, kteří žádali o bezpečnostní glejty pro zástupce města. Pochopitelně je dostali a dne 21. března se po právní stránce uzavřela takřka 17 let trvající etapa, kdy Hradec stál ze Zikmundova pohledu ve vzpouře vůči svému králi. „*Páni a obec města Hradec srovnáni sú a v jedno vešli s ciesařem ve všech věcech vedle kompaktát, kterémuž učinili poslušenstvie a přísahy, ale to vymínili, aby konšeluov a rady jich neměnil až do roka, a summy aby neplatili ani klášteruov stavěli*.“³⁵ Hradec dokázal plně zúročit, že odboj nakonec vyřešil vlastními silami a získal od panovníka i potvrzení zaboru městečka Sezemice, 12 vsí a lesa Křivec z majetku zaniklého opatovického kláštera, zápisná suma činila úctyhodných 5000 kop.³⁶

Další odboj už z věnných měst vedl Hradec, ale Jaroměř, a ne proti Zikmundovi, ale vůči jeho choti. Památka na odboj Hradce však žila, dokonce přešla do bratrské tradice, kde bylo vzpomínáno milých hradeckých bratří, kteří v roce 1437 proti Zikmundovi slavně bojovali.³⁷

35 František ŠIMEK - Miroslav KAŇÁK (edd.) *Staré letopisy z české. Z rukopisu Křížovnického*. Praha 1959. s. 129.

36 AČ VI, s. 505. František BENEŠ, *Privilegia města Hradec Králové*, Práce Krajského musea v Hradci Králové, sv. 2. Hradec Králové 1960, č. 28, s. 31-32.

37 Jiří BENEŠ (ed.), Jan Ámos Komenský, *Historie o těžkých protivenstvích církve české*. Praha 2006, s. 142.

Sigismund of Luxembourg and Hradec Králové Changes of a Power Relationship

MARTIN ŠANDERA

Sigismund of Luxembourg visited Hradec in 1402. Eighteen years later he seized it with the army of the 1st crusade and performed harsh cleansing from chalice supporters. However, a month later Hussites took over control of the town during an unexpected night attack; they expelled Catholics from the town and confiscated their property as well as the estates of local monasteries. Not even troops of Bohemian and Moravian noblemen sent by Sigismund managed to win Hradec Králové back.

The King at least accommodated a strong military troop in the nearby Opatovice Monastery of St. Lawrence ran by the Order of Saint Benedict, however, the troop had to retreat in March 1421 when the monastery was attacked by united Hussite troops and subsequently destroyed.

Unlike surrounding towns, Hradec Králové remained uncontrolled by Prague and in fact retained an autonomous status which guaranteed the town an autonomous position in the East-Bohemian region; the last time when the town was subject to ruler's intervention was in the 1420s; and it was not King Sigismund but the acknowledged land administrator Sigismund Korybut who intervened; he unseated and sent to prison local councilors in August 1422.

The coup d'état in July 1423 significantly deteriorated the future status of representatives of the royal power; during the coup the royal castle was damaged. Priest Ambrož became the actual ruler of the town for the coming 13 years; he not only administered the main church of Holy Spirit, but he also performed the role of municipal governor and spiritual leader of Hradec army. Led by priest Ambrož, Hradec retained its anti-Sigismund opinion even after the defeat of radical Hussite troops at Lipany; Hradec repeatedly refused to participate in the process of negotiating conditions of Sigismund's return to the Bohemian throne.

Hradec refused to participate in the festive event where Sigismund was re-acknowledged the Bohemian King in Jihlava. However, the group of rich Utraquist burghers was becoming stronger in Hradec and they were prepared to start negotiations. The group was swept away by a coup initiated by Ambrož. After the coup, Hradec started an open resistance. The emperor was trying to present his dispute with Hradec as an issue

affecting the whole kingdom, however, he failed to summon up the land military troops. Therefore, only regional troops intervened against the town; Sigismund smartly assigned Diviš Bořek of Miletínek and Vilém of Postupice leaders of the troops. These units were not numerous enough to make a decisive attack, and a positional war was waged in the surrounding villages and farms. In November 1436 Hradec soldiers organized a night attack and killed Vilém Kostka, which resulted in interruption of the siege for two months. The situation changed in January, Diviš Bořek achieved several military successes and some burghers and soon also the captain of the town, Zdislav Mních, started negotiating with the emperor behind Ambrož's back. Another coup took place in the town on 3rd March, Ambrož escaped and his close colleagues were captured. The town launched official negotiations with the emperor, and on 21st March they managed to agree. Hradec made good use of the fact that the town solved out the resistance movement issue itself; Hradec even obtained a certificate on confiscation of property of the vanished Opatovice monastery and the town obtained a respectable sum of 5 000 threescores of Prague groschen.

II. ARCHEOLOGIE (ARCHEOLOGY)

Středověké mlýny u Veselí nad Lužnicí

MILOŠ DRDA

Abstrakt:

Finds from sand pits near Veselí nad Lužnicí have proven that the area was settled between the 13th – 17th centuries. Remains of at least eleven undershot waterwheels are the most significant. Segments of wheels, blades and spacers were found. Torsos of millstones and stone bearings of wheel shafts were also discovered. Waterwheels were reconstructed with the use of the finds and also with the use of analogies from several places in Europe and iconographic analogies from European Middle-Ages as well as modern ethnographic analogies. Some blades were dated back to the turn of the 16th century, others probably originated from the 14th and the first half of the 15th centuries. Even though probably all eleven wheels were of the same type, they showed significant differences which could have a chronological meaning. Two symbols on the 13th century pottery which were probably inspired by watermills could indicate even an older origin.

Key words:

mill, millstone, waterwheel, undershot waterwheel, paddle wheel, ironstone, hammer mill

* „Tento recenzovaný odborný článek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje Husitského muzea v Táboře poskytované Ministerstvem kultury ČR“.

Po těžbě písku několik km jižně od města Veselí n. L. v letech 1952–1986 vzniklo na obou březích řeky Lužnice pět vodních nádrží, dnes využívaných mimo jiné k rekreačním účelům. V sedmdesátých letech minulého století, kdy byly exploatovány dvě plošně největší pískovny, dnes jezero Vlkov na pravém břehu a jezero Horusice na levém břehu Lužnice (**Obr. 1, 2**), docházelo při těžbě k masovým archeologickým nálezům. Ty se týkaly několika pravěkých kultur, které nicméně nejsou součástí této práce, a patrně nepřetržitého osídlení od raného, přes vrcholný a pozdní středověk do raného novověku. Vedle četných nálezů užitkové keramiky, celkem výjimečných nálezů železa, strusky, častěji nalézáných dyznových cihel a artefaktů kamenných je v nálezovém fondu relativně velké množství opracovaného dřeva, v jehož podstatné části spatřujeme na první pohled součásti mlýnských kol. Za záchranu tohoto materiálu vděčíme týmu Západočeské expozitury Archeologického ústavu ČASV v Plzni pod vedením PhDr. Antonína Beneše, nepravidelně se ho účastnil i autor této studie.¹

Nutno podotknout, že současný tok Lužnice v inkriminovaném místě byl regulací značně napřímen a středověkému stavu lépe odpovídají kresběné záznamy starých vojenských map. Za nejpřesnější lze považovat II. Vojenské mapování z let 1836–1852, pořízené již na základě triangulační sítě v dobrém měřítku 1 : 2880.² Necháme-li prolnout silně meandrovitý tok Lužnice z II. Vojenského mapování ve stejném měřítku do současné mapy, zjistíme, že neregulovaný tok řeky, jejíž západní břeh je dnes v podstatě shodný s východním břehem jezera Horusice a západním břehem ostrova, který je mezi vlkovským a horusickým jezerem, zasahuje do severovýchodní části horusického jezera a jihozápadní části jezera vlkovského (**Obr. 3**)³.

1 Jelikož se zatím nepodařilo zajistit některé plánované technologické a přírodovědné analýzy, budou publikovány následně jako celek.

2 Neregulovaný tok Lužnice převzat z: 2nd Military Survey, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna- Čechy, mapový list O_15_III. Laboratoř geoinformatiky Univerzity J. E. Purkyně -<http://www.geolab.cz> Ministerstvo životního prostředí ČR <http://www.env.cz>

3 K sesazení a průniku map byly použity zejména následující body a linie: Kostel sv. Martina ve Veselí n. L., hráz Horusického rybníka, historické jádro vesnice Vlkov a kupodivu velice shodný tok řeky Nežárky. Ostatní linie se nedaly považovat za příliš spolehlivé.

Nálezy byly většinou shromažďovány pracovníky pískoven na vytěžených haldách a několikrát ročně převáženy do Západočeské expozitury AÚ ČSAV v Plzni. Podléhaly tudíž velmi zúženému výběru a lze jen těžko odhadnout jaké procento skutečně náplně patrně bohaté stratigrafie se k archeologickému zpracování dostalo. Vzhledem k minimálně dvojímu náhodnému výběru (těžba se neřídila archeologickým zájmem), prvotní sběr a shromažďování materiálu prováděli neodborníci (pracovníci těžařského závodu) a přes veškerou snahu rozhodně ne systematicky, je tedy materiál torzovitý i jako celek. Navíc nebylo možné podniknout nic, co by nálezy stratigraficky zařadilo.

Přesto je jejich vypovídací hodnota pozoruhodná.

Keramika kuchyňská a stolní

Nejpočetnějším materiálem je samozřejmě keramika, hlásící se svou tvarovou a výzdobnou náplní i technologií do několika středověkých i raně novověkých století. Její zachování je z naprosté většiny střepové, jen zřídka se setkáváme s většími torzy, či možností slepit podstatnou část profilu nádoby.

Je nutné zdůraznit, že následující rozbor si neklade za cíl prezentovat keramickou náplň jednotlivých období, což by jistě bylo za jiných okolností velice užitečné, ale doložit průběh středověkého osídlení na březích Lužnice mezi Vlkovem a Horusicemi.

Pískovny leží v regionu s dlouholetou tradicí archeologického výzkumu středověkých lokalit. Dvě z nich nabízejí i těžko zpochybnitelná absolutní data, vážící se k jejich vzniku či zániku. První systematické a lze říci plošné osídlení šestnáctihektarové tábořské ostrožny vzniklo na přelomu 60. a 70. let 13. stol., mělo s největší pravděpodobností charakter královské lokace a evidentně nepřežilo léta 1276, případně 1278. Vzhledem k několikanásobnému zjištění dvou stratigrafických horizontů tohoto období nelze vyloučit ani osídlení starší, zasahující hlouběji do 13. věku. Vlastní Tábor byl založen na jaře roku 1420. S výjimkou hradu byl mezi těmito lety v osídlení ostrožny hiát. Sezimovo Ústí bylo založeno kol. pol. 13. století, opuštěno a vypáleno na jaře 1420.⁴ Z obou lokalit je k dispozici

⁴ Drda Miloš. – Tecl Rudolf, K předhusitskému osídlení Tábora, ČSČH XXV/1978, 740 – 764.

značné množství srovnávacího archeologického materiálu, který je dobrým vodítkem při datování keramiky z veselských pískoven a to nejen pro období vrcholného a pozdního středověku, ale i raného novověku. V neposlední řadě přispívají k orientaci v materiálu nalezeném v pískovnách i bohaté nálezy ze Soběslavi, Kozího hrádka a zaniklých středověkých osad na Tábořsku.

13. století:

Keramika 13. a snad počátku 14. století je zastoupena především hrncovitými tvary se soudkovitým, řídkěji vejčitým tělem, většinou s ostrým odsazením prohnutého hrdla. Vzhledem k tomu, že nemáme k dispozici žádné celé tvary, musíme pracovat téměř bez výjimky se střepovým materiálem, z něhož se jen zřídka podaří rekonstruovat základní profilaci nádoby.

Okraje hrnců (**Obr. 4**) jsou značně variabilní od prostých rozevřených zaoblených, v různých směrech seříznutých, či lištovaných, přes ovalené, někdy podtržené či podseknuté, vzhůru vytažené, dovnitř zatažené, přehnuté až po výrazně zesílené. Tento typ okraje se zdá být nejpočetnější a vytváří řadu variant s nejvýraznějším příčně rozšířeným.

Nejčastější tvar mís (**Obr. 5**) je zvonovitý s ostře odsazeným prohnutým hrdlem a výraznou patkou na dně, i tentýž tvar s plynulejší profilací bez patky. Některé exempláře se však směrem ke dnu kónicky či mírně vydutě zužují a hrdlo postrádají. Okraje jsou šikmo či vodorovně vyložené, v jednom případě horizontálně příčně rozšířené.

Z dalších tvarů je doložena dvěma střepy konvice se třmenovým uchem (**Obr. 4**).

Poměrně četným tvarem je zásobnice kotlovitého, ke dnu se zužujícího těla s okrajem dovnitř rozšířeným, vodorovně seříznutým, vně i uvnitř hraněným či zaobleným. Téměř vždy obsahuje velké množství tuhy (**Obr. 6**).

Nejčastějším výzdobným prvkem (**Obr. 4, 5**) je řádka různě tvarovaných a směřovaných vrypů. Nachází se obvykle přímo na lomu odsazení hrdla nebo těsně nad ním či pod ním. Dále jsou to různé kombinace vrypů, vlnice jednoduché i vícenásobné, šroubovice, plastické lišty a zvláště hrda. Výjimečně bývá rytou linkou či vrypy nebo prstováním

zdoben i samotný okraj hrnce nebo vyložený okraj misky. Také zásobnice mohou mít na zesíleném okraji ryté čárky nebo otisk kolku.⁵

Na dnech hrnců a misek ze 13. století se objevují značky (**Obr. 6**). Jejich početní poměr ke keramice neznačené lze těžko určit.⁶ Je však zajímavé, že ze 122 evidentních značek či jejich zlomků byl nalezen jen nepatrný počet dvojic či trojic značek bezpečně identických. Podle tvaru lze značky rozdělit na kruhové, pravoúhlé a ostatní. Zda jsou značky náhodnými obrázky, jejichž cílem je pouze odlišnost od ostatních nebo mají, alespoň některé, symbolický význam, sám vlkovský materiál rozhodně nevyřeší. Přesto se některé z nich přímo podbízejí ke konkrétnímu výkladu. Různé varianty kruhu či soustředných kruhů s paprsky mohou znamenat slunce či kolo od vozu a jsou celkem běžné. Avšak značka se dvěma soustřednými kruhy, šikmo umístěnými paprsky a dvěma zvlněnými liniemi takřka v doteku (i.č. 27809) by vzhledem k bohatým nálezům součástek vodních kol, (viz níže) mohla stylizovat mlýn s kolem na spodní vodu⁷. Totéž platí o značce i.č. 27808, jejíž tvar se velice podobá zhruba stejně starému obrázku mlýna v Bestiariu z British Library London (**Obr. 37 d**), od něhož si stačí odmyslet více méně dekorativní znázornění koruny, abychom mohli srovnat dvě zásadní součásti provozu mlýna – vodní kolo a násypku na zrní.⁸

5 Srov. Ladislav HRDLIČKA – Miroslav RICHTER – Zdeněk SMETÁNKA, *Výzkum v Sezimově Ústí v r. 1965*, AR XVIII/1965, s. 663 – 680; Miloš DRDA, *Archeologický výzkum čp. 279 v Táboře*, AR XXX 1978, s. 76 – 86; Miloš DRDA – Helena MAZURKIEWICZOVÁ 1982: *Archeologický výzkum čp. 161 v Táboře*, AR XXXIV, s. 45 – 55, 119 – 120; Miroslav RICHTER – Rudolf KRAJÍČ, *Archeologie středověkého poddanského města 2 – Levobřežní předměstí – archeologický výzkum 1962 – 1968*, Praha – Sezimovo Ústí – Tábor 2001, obr. 185 – 187.

6 Otázka druhotného výběru, nestratifikovaného materiálu, častého narušení povrchu nádob působením vody a makroskopicky těžko odlišitelným nezdobeným neokrajovým střepem první pol. 14 a 13. stol. Sejmутý otisk neodpovídá vždy vizuálnímu vjemu značky, na který je v kresebné dokumentaci upravován.

7 Neradiálně umístěná znázornění lopatek by dobře korespondovala s naznačeným šikmo dolů spadajícím náhonem. Srov. J. B. LUND, *Tidlige danske møller, Aarhus Universitet, 2001, s.100 – 107*.

8 Srov. Obr. 6, i.č 27808 a Obr. 31/d.

14. století

Ve 14. století postupně mizí soudkovité tvary hrnců a ostré odsazení hrdla, profilace nádob se stává plynulejší. Převažuje vejčitý tvar těla (**Obr. 7**).

Zužuje se variabilita okrajů. Vzhůru vytažený okraj se výrazněji profiluje a přechází do různě formovaného okružít. Druhým výraznějším typem je okraj vodorovně vyložený. U nádob se také začínají objevovat ucha spíše oválného průřezu.

Také mísy kónického, mírně vydutého těla bez hrdla mívají vyložený okraj který může být zdobený (**Obr. 8**).

Jako částečně stolní keramika se ve 14. (možná už i ve 13.) století začínají objevovat džbány. Jsou patrně vejčitého těla s prohnutým hrdlem a vzhůru vytaženým okrajem, pod něž je na zaoblené odsazení nasazeno páskové neprožlabené ucho zdobené mělkými důlky s vrypem, nebo šikmými vrypy. Z vnitřní strany jsou dobře patrné nedůsledně zahlazené nálepy konstrukčních pásků.

Výzdoba této keramiky (**Obr. 7, 8**) je, jak se zdá, skromnější než ve 13. století a většinou ji tvoří vývalkovitá či rytá těsná šroubovice, pokrývající plece, případně i výduť nádoby. Ze staršího období přetrvává ojediněle vlnice, ale vznikají nové výzdobné prvky, respektive technika – kolek či radélko. První pokusy s nimi snad mohly napodobovat husté řádky obloučkových vrypů. Objevují se ale i jiné prvky jako řádka malých sloupků, klikatka a nápisové či pseudonápisové radélko s písmeny gotické minuskuly, či majuskuly.⁹

15. století

Patnácté století jihočeské keramiky začíná minimálně na Tábořsku materiálem obdobným ústeckému zánikovému horizontu, který by se neměl příliš lišit od nejstaršího husitského osídlení Tábora.¹⁰ Ve vlkovské

9 Srov. Miroslav RICHTER – Rudolf KRAJÍČ, *Archeologie středověkého poddanského města 2 – Levobřežní předměstí – archeologický výzkum 1962 – 1968*, Praha – Sezimovo Ústí – Tábor 2001, obr. 188, 189; Rudolf KRAJÍČ, *Výzkum středověké keramické pece v Táboře*, AR XXXIV / 1982, s. 269 – 277;

10 Srov. Ladislav HRDLIČKA – Miroslav RICHTER – Zdeněk SMETÁNKA, *Výzkum v Sezimově Ústí v r. 1965*, AR XVIII/1965, s. 663 – 680; Miroslav RICHTER,

a horusické keramice, kterou by bylo možné zařadit do tohoto období samozřejmě převažuje hrnec (**Obr. 9, 10**). Má vejčité až srdcovité tělo, prohnuté hrdlo a obvykle ovalený, či ovalený podseknutý okraj v různých variantách, přecházejících do okraje přehnutého. Na okraj bývá nasazeno páskové jednou či vícenásobně prožlabené ucho. Dvojici uch na jedné nádobě se nepodařilo zjistit. Okrajové ukončení hrnců neprodělalo v průběhu 15. století žádné podstatnější změny, snad jen to, že přibývá okraj šikmo či konvexně vyložený.

Hlubší mísy s mírně kónickým až válcovitým tělem bez hrdla mají vyložený, mírně skloněný okraj, někdy zdobený radélkem (**Obr. 10**).

Poměrně často se setkáváme se džbány (**Obr. 10**). Pokud lze ze středového materiálu usuzovat, mají většinou vejčité, někdy baňaté tělo, prohnuté hrdlo a vzhůru vytažený, někdy vícenásobně prožlabený, odsazený okraj. Na rozdíl od hrnců bývá jejich ucho, jinak podobné, připojeno ne na okraj, ale pod něj, na odsazení okraje od hrdla. Nepříliš často bývá zdobené okrajovým prstováním nebo plastickým vertikálním prstovaným žebrem. Poměrně často se na okraji objevuje hubicovitá výlevka. Zdá se, že během století se u džbánů zkracuje hrdlo a okraj, a nabývají více hrncovité podoby. Poklice mají charakteristický zvonový nebo kónický tvar. Bylo dokumentováno jedno tulejovité držadlo trojnožky s širším límcovitým okrajem. Několik střepů ze zjevně válcovitých nádob s jednoduchým radélkem, v těsné šroubovici pokrývající větší plochu, patřilo patrně korbelům.

Ve starší části sledovaného období (**Obr. 9**) je radélková výzdoba vcelku jednoduchá a skládá se převážně z miniaturního beze změny se opakujícího geometrického obrazce jako je obdélník či čtverec, kosodélník, kosočtverec či čtverec postavený na koso, kruh, trojúhelník, elipsa. Tyto obrazce jsou otisknuty na podhrdlí nádoby v jedné či několika řadách (šroubovici), případně u stolních nádob pokrývají větší část pláště. Výjimečně se objevují i složitější vzory, jako je šrafovaná vlnice či klikatka, krokvice a radélko nápisové, složené z jednotlivých písmen gotické minuskuly, či jejich napodobenin. Na jednom střepu lze přečíst i jméno Maria (**i.č. 28250**), což je vedle nápisy zdobené keramiky ze Sezimova

Středověká keramika ze Sezimova Ústí, AJG 1978; Miloš DRDA, *Archeologický výzkum čp. 279 v Táboře*, AR XXX 1978, s. 76 – 86; Miloš DRDA, *Středověká cisterna z Tábora Žižkova náměstí čp. 7 (I. Kuchyňská a stolní keramika)*, HT 20/2016, s. 9 – 64.

Ústí a Kozího hrádku dalším dokladem mariánského kultu v lidovém prostředí.

Převážně do druhé poloviny 15. století (**Obr. 10**) se hlásí radélková výzdoba konvexních i konkávních obloučků, které mohou a nemusí být šrafované. Mohou tvořit řádku, několikanásobnou i mnohonásobnou šroubovici.¹¹ Mladší variantou jednoduchého geometrického vzoru jsou sloupkové či větvičkové radélkové pásky, které např. střídáním prázdných a šrafovaných sloupků či vkládáním dalšího obrazce získávají kompoziční charakter, a jako výlučný, jediný radélkový pásek složený z několika opakujících se obrazců zdobí na podhrdlí hrnce i džbány.

16. stol.

Výše zmíněná keramická náplň středověké výrobní tradice přechází do 16. století, byť s poněkud pozměněným tvaroslovím (**Obr. 11, 12**). Jsou to zejména hrnce, které ztrácejí na baňatosti, získávají štíhlejší soudkovité tělo a jejich profilace se stává plynulejší. Zda platí totéž o džbánech, se z materiálu nedalo odpovědně zjistit. Určitý posun je vidět na radélkové výzdobě. Jednoduchý opakující se geometrický obrazec, typický pro 15. století, je patrně vystřídán více či méně složitým kompozičním páskem, který se sice na keramice 15. století také vyskytuje, ale v následujícím věku zcela na šedé keramice dominuje:¹² svisle a šikmo šrafované čtyřúhelníky, úponky a rozviliny, opačně skládané rovnoramenné lichoběžníky s horní a spodní stranou obrvenou, sloupky kombinované s ležatým křížkem, šikmé sloupky či větvička kombinované s obrveným oválem. Toto zboží bude doznívat zhruba do konce 16. století, aby se později z hrncířské produkce zcela vytratilo.

11 Srov. Julie RICHTEROVÁ, *Nálezový soubor z vyzdžené jímky na Jungmannově nám. v Praze*, AP 7, 1986, s. 205 – 235, zejména obr. 4/1, 5/1, 8/2.

12 Srov. Rudolf KRAJÍČ a kol., *Dům pasíře Prokopa v Táboře (Archeologický výzkum odpadní jímky v domě čp. 220)*, Tábor 1998. Zatímco ve starším souvrství 6+7, datované do přelomu 15. a 16. století je jasná převaha vzorů jednoduchého radélka, od vrstvy 5 a zejména v nejmladším souvrství 3 + 4, které jsou datovány do 2. a 3. třetiny 16. století se vyskytuje jenom sporadicky; Rudolf KRAJÍČ, *Výzkum středověké studny v Soběslavi, okr. Tábor (I. Nálezové okolnosti a deskripce materiálu)* AVJČ 6/1989, s. 79 – 123; Rudolf KRAJÍČ, *Výzkum středověké studny v Soběslavi, okr. Tábor (II. Analýza souboru kuchyňské a stolní keramiky)*, AVJČ 7/1990, s. 97 – 120.

Raně novověká keramika

Od počátku 16. století se začíná objevovat a postupně prosazovat keramika světlejších odstínů, zevnitř a částečně na okraji glazovaná různými odstíny hnědé, zelené a žluté polevy (**Obr. 13, 14**). Jestliže v samotném Táboře (čp. 220) nepřesáhla její četnost ve 3. třetině 16. století zhruba čtvrtinu celkové hrnčířské produkce, ve venkovském prostředí vlkovské a horusické pískovny byl její podíl v této době určitě menší.¹³ Štíhlejší soudkovitý tvar hrnců je jí vlastní a patrně s ním ovlivnila i keramiku šedou. Plynulá mělká hrdla či podhrdlí mohou nést nevýrazné žlábkování. Pásková ucha už nebývají prožlabena a v řezu jsou spíše oválná. Vedle prostých, mírně zesílených, někdy až kalichovitě formovaných, ovalených, ovalených podseknutých, šikmo dolů vyložených okrajů přichází opět ke slovu okruží.

Krom jednoho torza, které by mohlo být malým baňatým džbánkem s úzkým hrdlem, ale také nálevkou s ouškem pokud ho obrátíme, není v tomto materiálu doložen džbán ani mísa. Zato nechybí doklady o pánvích trojnožkách. Mísovitě, dolů se zužující tělo s plochým ovaleným podtrženým, vzhůru vytaženým, široce rozevřeným okrajem, či hybridním okružím stojí na třech kuželovitých nožkách a je opatřeno tulejovitým držadlem, které na rozdíl od starších exemplářů je zakončeno výrazným zúžením, takže do něj už nemohla být vsazena dřevěná násada.

Zcela novým tvarem, v keramice dosud neužívaným je talíř, ať mělký či hluboký, na jehož podokrají mohou být malované vzory (**Obr. 13, 14**).

Technická keramika

Za technickou keramiku můžeme považovat skupinu dyzen (**Obr. 15-17**), tedy žáruvzdorných nákončí hubic měchů, vhánějících proud vzduchu do hutních pecí dýmaček během přímé výroby železa. Aniž bychom tedy nějakou kusovou pec naleznou, musíme je na březích Lužnice v těchto místech předpokládat, neboť dyzny byly jejich součástí. Dyzny mají válcovitý či mírně kónický tvar s dutým kanálkem uvnitř, vpředu zaoblené, v týlu nálevkovitě prožlabené. Jsou vyrobeny ze žáruvzdorné hlíny se značně hrubým ostřivem. Barva na povrchu střídá odstíny šedé a hnědé,

13 Srov. R. KRAJÍČ, *Dům pasíře Prokopa...*, Tábor 1998, s. 13 – 23.

vzduchový kanálek je nejčastěji oranžově růžový, na řezu se obvykle střídá několik barevných odstínů. Jeden ze zlomků je zarostlý v hroudě strusky.

Vnější průměr válcovitého těla dyzny dosahuje 32 – 60 mm, průměr vzduchového kanálku 16 – 23 mm a pokud se zachovaly celé kusy, měří na délku 55 – 83 mm.

Tvarově nejbližší našim nálezům jsou dyzny z hutnického pracoviště v podzemí Betlémské kaple v Praze datované keramikou i nálezy denárů knížete Bedřicha do 12. století. Také nálezy ze zhruba stejného období na Blanensku a Boskovicu (lokality Adamov, Obora, Kunštát) vykazují tvarové i rozměrové znaky téměř shodné s dyznami veselskými¹⁴. Podobné trubkovité či mírně kónické až nálevkovité keramické dyzny se nacházejí v různých částech Evropy a jsou převážně datovány do 10. - 13. století.¹⁵

Jak staré jsou veselské dyzny neumíme zatím říci. Vzhledem k výskytu mladohradištní keramiky i železné rudy v bezprostředním okolí mohou svědčit o místní železářské výrobě v 11. a 12. století, tedy v období, do něhož jsou nejen u nás, ale i v okolních zemích nejčastěji kladeny. Na rozdíl od tohoto období pro epochu vrcholného a pozdního středověku sice přibývá písemných zpráv o železářské výrobě, hmotné prameny však dosud chybí. Víme však že se hutnictví přesouvá z míst bohatého výskytu rud blíže k vodním tokům, aby mohla být pomocí vodního kola, které se do českých zemí dostává už v 10. století a ve 13. se běžně vyskytuje¹⁶, využita energie přírodní a začleněna do procesu výroby stále více potřebného kovu. Tak vznikly středověké hamry, malé výrobní jednotky se šachtovou pecí a velkým mechanickým kladivem, které bylo spolu se vzduchovými měchy poháněno právě vodním kolem. Nejstarší zprávy o nich máme pro české země z 1. poloviny 14. století.¹⁷ V souvislosti s veselskými dyznami tedy nemůžeme za současného stavu poznání vyloučit ani tento model. Některá z vodních kol, jejichž součástí byly z Veselských

14 Srov. Radomír PLEINER, *Základy slovanského železářského hutnictví v českých zemích*, MA VI, Praha 1958, s. 236 – 264, tab. XXII, XXVIII.

15 Srov. Radomír PLEINER, *Iron in Archaeology – The European Bloomery Smelters*, AÚ AV ČR Praha, 2000, s. 196 – 214.

16 Srov. Martina MAŘÍKOVÁ, *Středověké mlýny v českých zemích*, MHB 10/2005, s. 89 - 148

17 Srov. Jiří MERTA, *Obecné počátky přímé výroby železa a její vývoj na našem území*, AT 23/2012, s. 3 - 20

pískoven vytaženy, mohla snad pohánět i měchy do tavicích pecí, případně hamerská kladiva. Vyloučit nemůžeme ani mlýny rudné.

Kámen

V současné době máme k dispozici tři větší torza a jeden zlomek mlýnského kamene a dva zlomky kamenných ložisek.¹⁸ Ze zpráv A. Beneše však vyplývá, že těchto kamenných nálezů muselo být podstatně více: „Z tohoto prostoru jsme získali... kamenný mlýnský kámen (poslední je dosud uložen v pískovně a bude moci být odvezen až bude k dispozici vůz na jeho přepravu)“ /12. 10. 74/; „...celý mlýnský kámen, nalezený roku 1973. Nálezy jsou uloženy v expozituře Plzeň pod př.č. P 106/1975“, „... dva fragmenty kamenného mlýnského kola“ /19. 11. 1975/; „V tomto prostoru byly v hloubce 2 – 3 m zachyceny četné mlýnské kameny a jejich zlomky... Velké fragmenty mlýnských kamenů musely být zajištěny a ponechány zatím v pískovně“ /21.5 1978/; „... mlýnský kámen a zlomky několika dalších“ / 5.7 1979/; „...kamenný žernov ve čtyřech částech“ (P 35 / 80) / 17. 7. 1981/.

Z uvedeného vyplývá, že musely být nalezeny minimálně dva mlýnské kameny celé, byť jeden z nich rozlámaný, protože o zlomcích mluví dr. Beneš zvlášť, a větší množství zlomků. Podaří se zbylé kameny vypátrat?¹⁹

Přibližně polovina mlýnského kamene o původním průměru asi 720 mm byla vyrobena z červeného pískovce. Je u středu tlustý 120 mm, a nemá žádnou prohlubeň pro kypřici, jde tedy zřejmě o ležák (**Obr. 18/a**). Ležáku by měla náležet také zhruba čtvrtina pískovcového kamene o průměru asi 1000 mm a středové tloušťce 180 mm. Na styčné ploše má špatně zřetelné stopy po křesu radiálních drážek (**Obr. 18/b**). Torzo o průměru asi 900 mm a středové tloušťce 125 mm má stopy po kypřicové prohlubni a patřilo tedy běhounu. Má špatně zřetelné soustředné rotační stopy na styčné ploše (**Obr. 18/c**).

18 Rád bych poděkoval kolegům Františku Jandovi a Jiřimu Bumerlovi za pomoc při manipulaci s kamennými žernovy a zajišťováním některé dokumentace v časové tísní.

19 Část vlkovského a horusického fondu byla předána do Husitského muzea v Táboře (převážně středověk), část do Jihočeského muzea v Českých Budějovicích (převážně pravěk). Dosud nevíme, zda ještě někam jinam.

Dva kamenné artefakty jsou torza ložisek, v nichž se otáčela hřídel. I.č. 14958 má výšku 240 mm a tloušťku 90 mm. Půlkruhové prožlabení má průměr 180 mm, což znamená, že v něm rotoval konec hřídele, pravděpodobně okovaný železným prstencem, o průměru jen nepatrně menším (**Obr. 18/f**). Železné prstence na hřídeli zmiňuje ojedinělý středověký pramen – roční účty anglického mlýna v *Great Shelford* z podstatné části 14. století. Podle těchto účtů se železné součásti ložisek celkem pravidelně vyměňovaly.²⁰ Druhé ložisko je menší a neslo konec hřídele o průměru asi 140 mm (**Obr. 18/e**).

Všechny zmíněné kamenné artefakty jsou vyrobeny z pískovce.

Dřevěné artefakty

Z obou pískoven bylo vytaženo větší množství opracovaného dřeva a jeho podstatná část nenechává nikoho na pochybách, že jde o pozůstatky mlýnů, v prvé řadě vodních kol. Bezpečně lze k vodním kolům přiřadit následující součástky: Borovicová torza kruhů (**Obr. 20, 21**), lopatky a jejich torza (**Obr. 22, 23, 24**), rozporoky a jejich zlomky, obojí z dubu²¹ (**Obr. 25, 26**). Jeden zlomek břevna s dlouhým čepem, jehož šířka je shodná s šířkou radiálních otvorů v kruzích, by mohl být torzem ramene (**Obr. 20, i.č. 49956**). Šířka břevna samotného patrně neodpovídá původnímu průměru, který byl zřejmě širší. Vzhledem k absenci zřetelného dlabu pro uchycení ramene je však nutné považovat tuto otázku za nedořešenou.

Co se kruhů týče, bylo nalezeno několik torz ve tvaru oblouku. Dvě větší torza segmentu kruhu patřila pravděpodobně k sobě, jejich šířka i síla se pohybovala kolem 110 - 120 mm, průměr lze rekonstruovat na 360 – 420 cm.²² Radiálně jsou do nich vyvrtány kruhové otvory o průměru kolem 3,5 cm. s mezistředovou vzdáleností asi 40 cm. Kruhové segmenty byly spojovány přeplátováním a kónickými dřevěnými čepy o síle 10 – 18 mm, z nichž některé se zachovaly.

20 Srov. Richard HOLT, *The Mills of Medieval England*, 1988, s. 117 – 144.

21 Určení dřeva, dendrochronologické a radiouhlíkové datování C14 ve zprávě PhDr. Jaromíra Beneše z Jihočeské univerzity.

22 Lomy obou torz nelze sesadit v plném profilu a vytýčit tak přesně jimi tvořené oblouky.

Všechny nalezené lopatky o šířce 600 – 800 mm byly součástími tzv. jednokružních hřebenáčů²³. Jde tedy o kola na spodní vodu, jejichž lopatky vyčnívají nad obvod kruhu, na nějž nebo do něhož jsou fixovány. Jejich boky pak mohou, ale nemusí být rozepřeny rozporkami zasazenými uššími konci do bočních otvorů. Společným znakem lopatek z vlkovských pískoven je obvykle plynulé zužování prkna od vnější k vnitřní straně, představíme-li si lopatku na kruhu. Vnější strana bývala často, avšak nikoli vždy, opatřena hraněným hřebínkem, z něhož se zachovala obvykle jen torza. Přes řadu společných znaků se jen výjimečně můžeme domnívat, že více než jedna lopatka patřila původně k jednomu konkrétnímu kolu (snad v případě i.č. 49906, 49907).

Nejmarkantnějším rozlišovacím znakem na nalezených lopatkách vodních kol jsou bezesporu boční otvory pro zasazení rozporek. Mohou být vrtané kruhové (typ A), dlabané čtvercové, či mírně obdélné (typ B) nebo mohou chybět (typ C). Zásadní konstrukční rozdíl mezi typem A a typem B zřejmě není. Ovšem srovnáme-li typy A a B s typem C, konstrukce kola musela být výrazně stabilnější, když nebylo nutné boky lopatek fixovat rozporkami.

Druhým výrazným rozlišovacím znakem je výřez pro nasazení na kruh, který může být na vnitřní straně lopatky, na obou stranách, tedy na vnitřní i vnější, nebo nemusí být vůbec. V tom případě by musel být patřičným způsobem upraven kruh. Vlkovský materiál nám tedy nabízí pozůstatky minimálně jedenácti kol na spodní vodu, ať už z hlediska topografického nebo chronologického.

Z konstrukčního hlediska svědčí materiál z vlkovských pískoven o čtyřech variantách jednokružního hřebenáče:

1) Na kruh jsou pomocí obdélného výřezu na vnitřní straně o šířce rovné síle kruhu nasazeny lopatky, které se opírají o sloupky (ručky) průměru cca 40 mm, začepované radiálně do kruhu ve vzdálenostech cca 380 mm mezi středy vrtaných otvorů, případně o konce radiálních ramen, spojujících kruh s hřídelí?²⁴ Lopatky jsou na obou bocích opatřeny

23 Luděk ŠTĚPÁN – Magda KŘIVANOVÁ, *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*, Praha Argo 2000, s. 159 – 163.

24 Takovéto nasazení lopatky je ovšem problematické, neboť hrozí velkou opravou při jejím uražení a také se neobjevuje v etnografickém materiálu, kde jsou lopatky vždy zasazeny vedle zakotvení ramene do kruhu. Nicméně ve dvou torzech segmentů (i.č. 49878 a 49891), které pravděpodobně patří k sobě a tvoří tak téměř čtvrtinu kruhu,

otvory, do nichž jsou vsunuty ušší, odsazené konce rozporek, zajišťující větší stabilitu lopatek. (**Obr. 22, i.č. 49895**)

2) Podobná variantě 1 s tím rozdílem, že lopatky mají obdélný výřez, obvykle menší, ještě na vnější straně. Ten mohl sloužit k pevnějšímu uchycení peření pomocí provazu či tzv. obloučku²⁵. Jinou variantou by snad mohlo být sevření lopatky dvěma soustřednými kruhy (**Obr. 23, i.č. 49897**). K této teoretické úvaze autora přivedla některá kola lodních mlýnů, kde jsou tenčí kruhy z vnější strany lopatek, někdy dokonce oboustranně (**Obr. 46**).²⁶

3) Lopatky nejsou opatřeny výřezem ani na jedné straně, mohly být tudíž vsazeny do zářezu v kruhu²⁷. Stejně jako u varianty 1 a 2 byly na bocích opatřeny otvory a stabilizovány rozporkami. (**Obr. 22, i.č. 49906**)

4) Otevřenou variantou zůstávají lopatky s výřezem pro nasazení na kruh, ale ne bočními otvory, mohly být tedy fixovány ještě v zářezech kruhu, a to dostatečně pevně, protože nebyly rozepřeny rozporkami. Lopatky jsou nicméně poměrně nízké a není zcela jisté, zda nemají vnější hrany i s otvory pro rozporky odlomeny. (**Obr. 24, i.č. 49921, 49922**)

Ani jedna z nalezených lopatek nemá stopy po použití hřebíku nebo dřevěného čepu, či jiného způsobu připevnění k ručce.

Nejasnou funkci měl kruh, jehož torzo je provrtáno z vnějšku dovnitř čtyřmi otvory, ale ani jeden z nich není radiální i.č. 49979 (**Obr. 21**). Snad

---

není nikde otvor pro samostatné zasazení ramene. Jinou variantou je, že kruh, jehož torza jsou rekonstruována, měl čtyři silnější ramena, protínající křížem hřidel.

25 Písemná konzultace s panem Luděkem Štěpánem, jemuž vřele děkuji za laskavost.

26 Srov. Daniela GRÄF, *Boat Mills in Europe from Medieval to Modern Times*, Dresden 2006, s. 125.

27 Přestože řada ikonografických zobrazení mlýnského kola ukazuje lopatky bez výřezu přiložené vnitřní stranou k obvodu kruhu a fixované pouze pomocí sloupku do něj začepovaného, nepovažuji za možnou takovouto konstrukci bez použití železa, které v tomto materiálu není doloženo. Otázka obdélného výřezu na vnitřní straně lopatky, zářezu do vnější strany kruhu, případně obojího, je na základě ikonografických pramenů těžko řešitelná, protože kresba všech tří variant ve zjednodušené podobě a v případě, že lopatky do stran přečnívají šířku kruhu vypadá stejně. Jiná situace je v případě, že šířka lopatek odpovídá šířce kruhu jako na technickém výkresu Agostina Ramelliho v díle *Le diverse et artificiose machine del Capitano Agostino Ramelli*. Zde jsou zřetelně doloženy zářezy do kruhu a do nich zasazené lopatky. U novodobých jednokružních hřebenáčů, kde nasedá lopatka nevyříznutou hranou přímo na obvod kruhu, jsou použity železné, tudíž výrazně pevnější spojovací prvky.

mohl sloužit nějakému převodovému ústrojí. Další neznámou jsou dvě břevna se zúženým odsazeným dřikem i.č. 49942, 49943 (**Obr. 27**), která poněkud připomínají tluky či valchy do stoupy (**obr. 49/b**).²⁸

V souboru dřevěných artefaktů se vyskytují i předměty, které nemají bezprostřední, případně vůbec žádnou vazbu na činnost mlýna. I.č. 49945, 49946 a 49952 jsou torza žebřin a nelze rozlišit zda ze žebříku, či vozu žebřináku (**Obr. 27**). Zajímavý nález je do oblouku vyříznuté tenké prkénko s kruhovým otvorem, i.č. 14957 (**Obr. 29**), které je pravděpodobně hrnčířský čepel, dokládající místní výrobu keramiky. Bohužel ho zatím neumíme datovat.

Soubor doplňují různé klíny, podložky a některé další opracované předměty, jejichž účel je pro tuto chvíli neznámý (**Obr. 28**).

Archeologické analogie

Mlýnské kolo na spodní vodu hřebenáčového typu má stejně jako ostatní vodní kola, tedy kolo horizontální, z vertikálních lopatník²⁹ a kola na vrchní vodu³⁰, původ v antice. Hodí se lépe do Vitruvia popisu³¹, jsou známy jeho lopatky v charakteristickém tvaru „kuchyňských prkének“³² a objevuje se i jeho zobrazení³³.

Dosud nejstarší a patrně nejjednodušší středověkou hřebenáčovou konstrukci nabízejí nálezy a rekonstrukce merovejského vodního kola mlýnu III v bavorském *Dasingu na řece Paar*, kde byl objeven i mlýn římský, jehož stavba je datována do dvacátých let 2. století n. l. a starší mlýn

28 Srov. Luděk ŠTĚPÁN – Radim URBÁNEK – Hana KLIMEŠOVÁ a kol. 2008: *Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách II*, Praha. s. 173 - 182.

29 Např. Negativní otisk v lávě ve Venafru u Pompejí, rekonstrukce v Národním muzeu v Neapoli, viz. Terry S. REYNOLDS, *Stronger than a hundred men*, 2002.

30 Např. Barbegal u Arles v J. Francii

31 Marcus Vitruvius POLLIO, *Deset knih o architektuře*, Antická knihovna 1970, Kniha desátá, kapitola pátá.

32 Např. Saint Doulchard ve střední Francii, Srov. Jean-Pierre Brun – Marc Borréani, *Deux moulins hydrauliques du Narbonnaise: villae des Masclans à la Crau et de Saint-Pierre/Les Lauronsaux Arcs (Var)*, *Galia* 55/ 1998, s. 279 – 326.

33 Mosaika z roku 469, Apamea, Hama Museum Syrie, převzato z Manar Al-Athar archive, Oxford.

merovejský, datovaný k roku 696. Kruh kola (respektive zachovaný segment) z křivě rostlého březového kmene chronologicky ohraničený lety 718 – 774, byl široký 14 cm, měl průměr 160 cm a byl složen ze čtyř segmentů, spojených s hřídelí čtyřmi rameny, jejichž pozůstatky se nezachovaly, stejně jako pozůstatky hřídele. Jednotlivé segmenty byly spojeny přeplátováním a dřevěnými čepy. Jeden ze spojů nalezeného segmentu byl dále jistěn s vrchu začepovanou bukovou dlahou, pravděpodobně kvůli poškození. Do otvorů v kruhu bylo zaklínováno čtyřiadacet jednodílných (tedy s rostlou ručkou) bukových štípaných lopatek širokých 20 – 22 cm, o tloušťce do 2 cm, silně připomínajících kuchyňské prkénko. Průměr celého kola včetně lopatek dosahoval 230 – 244 cm. Rozdílná délka listů nalezených lopatek od 25 do 36 cm svědčí o alespoň třech vodních kolech (**obr. 34/b**).³⁴

Pozůstatky velmi podobného karolinského vodního kola byly objeveny v *Rotbachtal u Erftstadt-Niederberg* v Porýní severně od Düsseldorfu. Do kruhu o průměru cca 230 cm, složeného z relativně velmi malých segmentů dlouhých jen několik desítek cm, byly začepovány jednodílné lopatky opět ve tvaru „kuchyňského prkénka“ o délce asi 40 cm a v otvorech kruhu zajištěny dřevěnými klíny. Stavba mlýna je dendrochronologicky datována do roku 833.³⁵

Také z *Grosshöbing*, součásti bavorského města Gredingu, je známa jednodílná lopatka³⁶

Malou, ale důležitou inovaci v konstrukční technologii hřebenáče můžeme zaznamenat v *Thervay (France-Comté)* ve střední Francii. V rámci staršího mlýna, jehož mírně rozporné datování sahá od konce 7. století do roku 936³⁷, byly nalezeny opět jednodílné lopatky ve tvaru

34 Wolfgang CZYSZ, *Römische und frühmittelalterliche Wassermühlen im Paartal bei Dasing*, *Materialhefte zur bayerischen Archäologie*, Band 103/ 2016, s. 75, tab. 38, 39.

35 Petra TUTLIES, *Eine karolingische Wassermühle im Rotbachtal*. Internet: www.kuegler-texoris.de/muehle_rotbach.pdf; Jens BERTHOLD, *Grundlagen der Archäomolnologie*. <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/mitt-dgamm/article/view/33662/27363>

36 Jens BERTHOLD, *Mühlen im Befund – Eine Übersicht zu archäologischen Erscheinungsformen von Wassermühlen* in: Maříková Martina, Zschieschang Cristian (Hrsg.): *Wassermühlen und Wassernutzung im mittelalterlichen Ostmitteleuropa*, *Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa* 50, Stuttgart 2015, obr. 13/1.

37 Zatímco radiokarbonová metoda vymezila období založení od konce 7. do konce 9. století, dendrochronologie určila rok 936.

„kuchyňského prkénka“, které by s jen nepatrnými rozdíly v profilaci mohly být zaměnitelné s lopatkami z Dasingu, či Niederbergu. Druhý thervayský mlýn má lopatky výrazně rozdílné. Jeho stavba je datována radiokarbonovou metodou i dendrochronologicky k roku 1054. Rozdíl spočívá nejen ve tvaru, ale i konstrukci lopatek. Na rozdíl od lopatek staršího mlýna zde dominuje šířka, která je zřejmě výhodnější pro přenos vodní energie. Širší lopatky lze hůře pořídit jako jednodílné a pokud ano, hrozila by vzhledem k orientaci letokruhů podstatně větší lámavost. Proto došlo k oddělené výrobě listů, jako pracovních částí a ruček jako částí konstrukčních, což dalo zřejmě podnět k budoucím změnám v konstrukci mlýnského kola – hřebenáče. Některé z listů lopatek mladšího thervayského mlýna mají kvůli lepší stabilitě na kruhu obdélný výřez ve své vnitřní části, jímž obepíná těleso kruhu. Jinak byla ručka spojená s listem obvykle dvěma čepy jako ve starších vodních kolech zaklíněna do otvorů na obvodu kruhu.³⁸ Rekonstrukce mladšího thervayského mlýna v měřítku 1:1 byla použita do experimentálně archeologického komplexu Guéderlon (**Obr. 34 c**).

Postupným rozšiřováním ztrácely lopatky pod tlakem vody stabilitu na kruhu a vodní kolo bylo třeba zpevnit. To se mohlo uskutečnit několika způsoby. Některé lopatky z lokalit *Audun-le-Tiche* ve francouzském regionu Grand Est³⁹ a v dánském *Tovstrupu*⁴⁰ mají v rozích směrem od kruhu otvory, což je neklamným znakem zpevňujících rozporek oboustranně zasouvaných mezi lopatky. V *Tovstrupu* (**Obr. 35 a - f**), jehož terén bohužel neumožnil podrobnější stratigrafické začlenění jednotlivých nálezů a jejichž datování se na základě dendrochronologických zjištění pohybuje v rozmezí poloviny 12. a poloviny 16. století, byly zjištěny celkem čtyři typy, zřejmě chronologicky rozdílných lopatek a tudíž i mlýnských kol. Nejjednodušším a tudíž nejméně vyvinutým, podle všeho pak i nejstarším typem byly lopatky s listem ve tvaru prostého obdélníka (respektive kosodelníka), k němuž byla dvěma čepy připojena svou hlavicí ručka. Její

38 Gilles ROLLIER a kol., *Moulins hydrauliques médiévaux à Thervay (Jura)*, Brosure Thervay. Besancon 2011.

39 Gilles ROLLIER a kol., *Moulins hydrauliques médiévaux à Thervay (Jura)*, Besancon 2011, s. 15 obr. 1

40 Christian FISCHER, *Tidlige danske vandmøller – To middelalderlige vandmøller ved Tovstrup og Vejerslev, Silkeborg Museum, Jysk Arkæologisk Selskab 2004, s. 42 – 46.*

dřík se zasouval do otvoru vrtaného do obvodu kruhu a zajišťoval klínem. Tento typ má také nejmenší rozdíl mezi výškou a šířkou a nejvíce se podobá lopatkám kruhu z *Thervay*. Všechny tři ostatní typy tovstrupských lopatek mají nepoměr mezi výškou a šířkou podstatně větší, a to ve prospěch šířky, tedy větší sklon k nestabilitě. Všechny také nesou stopy stabilizačního vylepšení. Buď je to středový výřez na spodní hraně, nebo otvory pro rozporky v obou horních rozích, nebo konečně kombinace obou těchto úprav. Na této lokalitě byly také skutečně nalezeny a publikovány rozporky. Lopatky s výřezem i bez něj byly zjištěny také na dánské lokalitě *Omgard* (**Obr. 35**)⁴¹. Podle nálezu části kruhu o průměru asi 300 cm se dvěma ručkami lze konstatovat, že v *Tovstrupu* byly lopatky mírně přihnuty proti proudu vodoteče. Stejně, snad ještě výraznější přihnutí lopatek lze nalézt na torzu kruhu (nález in situ) v další dánské lokalitě *Mastrupu* (**Obr. 35**). Tato úprava předpokládá šikmo klesající náhon, jinak by proud vody nedopadal na lopatky kolmo, sklouzával by po nich, což by bezesporu způsobovalo energetické ztráty⁴².

Zajímavou variantu stabilizační úpravy lopatky nese exemplář z *Vejerslevu* (**Obr. 35**)⁴³ opět v Dánsku. Lopatka má na spodní části nikoliv obdélný, ale stupňovitý výřez s výstupky po obou stranách. Pokud bychom považovali šířku spodní části výřezu za odpovídající šířce kruhu, oba výstupky by mohly zapadat do drážek na jeho bocích, čímž by se lopatka stranově stabilizovala lépe než pouhým obdélným výřezem, pouze obepínajícím těleso kruhu. Takové drážky by sice narušily pevnost kruhu, nicméně podobné jsou doloženy na rytinách v díle renesančního inženýra *Agostina Ramelliho*, *Le diverse et artificione machine...* vydaného v roce 1588.

Nejlepším způsobem stabilizace lopatek je zdvojení kruhu. Tato inovace, jejíž dosud patrně nejstarší archeologický doklad, alespoň podle dosažitelné literatury, pochází ze *Saint-Denis*, z období 12. – 14. století,⁴⁴ se stal až do novověku vůdčí variantou vodního kola hřebenáče, přesto však

41 Christian FISCHER, *Tidlige danske vandmøller...* 2004, s. 90

42 Srov. J. B. Lund, *Tidlige danske møller, Aarhus Universitet, 2001, s.100 – 107.*

43 Christian FISCHER, *Tidlige danske vandmøller...* 2004, s.62

44 Gilles ROLLIER a kol., *Moulins hydrauliques médiévaux à Thervay (Jura)*, Besancon 2011, s. 15 obr. 2.

jednokružní variantu, ať už s rozporkami nebo bez nich, nevytlačil, což dokazuje řada etnografických analogií z různých míst Evropy⁴⁵.

Blízkou analogií vlkovskému a horusickému souboru jsou nálezy dvou lopatek a ruček a na jejich základě rekonstrukce vodního kola z klášterního hamru v opatství *Bordesley, Worcestershire v Anglii*, ze 3. stavební periody datované do pozdního 12. století. Lopatka se zachovanou šířkou 57 cm a výškou přesahující 27 cm, se stopou vrtaného otvoru na šířkové ose a dvěma dlabanými otvory v horních rozích má sice poněkud odlišné proporce od lopatek z Vlkova a Horusic, ale přesto se jim podobá. Kvůli chybějící spodní hraně asi nelze s jistotou říci, zda měla ještě jeden čepový otvor v ose nebo byl v těchto místech výřez pro nasazení na kruh. V každém případě však patřila mezi lopatky jednokružního hřebenáče, vzájemně ukotvené pomocí rozporek, jak ukazuje rekonstrukce G. G. Astila na obr. 117 jeho rozsáhlé materiálové práce (**Obr. 36/a**).⁴⁶

Žádná z rozporek sice nalezena nebyla, ale otvory v rozích lopatky pro ně jednoznačně svědčí.

Vrcholný nález kola hřebenáčového typu byl učiněn v roce 2008 v *Londýně – Greenwichi*. Na břehu Temže byly odkryty velmi dobře zachované pozůstatky přílivového mlýna a zejména vodního kola.⁴⁷ Podle rekonstrukce Roberta Spaina⁴⁸ šlo o jednokružní hřebenáč, jehož kruh byl spojen 12 páry upínacích ramen s hřídelí. Do otvorů v kruhu bylo zaklínováno 60 ruček (kolíků) spojených pomocí čepů s širšími obdélnými lopatkami. Jak již bylo zjištěno ve zhruba stejně starém hamru v *Bordesley*, lopatky byly v horních rozích zpevněny, tentokrát na každé straně dvěma složenými kruhy z rozporek či spon, pomáhajících udržovat stabilitu konstrukce a bránících extrémnímu lámání. Poražení dřeva na stavbu mlýna bylo dendrochronologicky datováno do roku 1194.

Geograficky i chronologicky nejbližší a také nejmladší z uvedených analogií je nález torza lopatky hřebenáče v areálu zlatorudného mlýna ze

45 Viz níže.

46 G. G. ASTILL, *A Medieval Industrial Complex and its Landscape: The Metalworking Watermills and Workshops of Bordesley Abbey*, Council of British Archaeology 92, 1993.

47 Water-power in medieval Greenwich, *Current archaeology*, Sept. 30. 2009.

48 Převzata z <http://www.museumoflondonarchaeology.org.uk/News/Projects/Archive/News10/greenwichwheeldrawing.htm>

13. – počátku 14. století v Písku (**Obr. 36 c**). Její, patrně zachovaná výška je 24 cm, síla kolem 0,5 cm. Blíže jednoho z horních rohů má proražen obdélný otvor pro vsazení rozporek. Vzhledem k torzovitému zachování není známo, zda měla uprostřed vnitřní hrany obdélný výřez. V době, do níž je datována, byly používány oba typy, s výřezem i bez něj, což se zachovalo až do novověku⁴⁹.

Ikonografické analogie

Dosud nejstarším zachovaným vyobrazením vodního mlýna je iluminace z encyklopedického díla *Hortus deliciarum*, od abatyše hohenburgského kláštera v Alsasku Herrady z Landsberka z roku 1175 a patrně si toto prvenství udrží i nadále (**Obr. 37/a**). Kresba zachycuje čtyři nejdůležitější části mlýna: kolo na spodní vodu, převody, mlýnskou hranici a mlecí ústrojí. Věnujme se však vlastnímu motoru, tj. vodnímu kolu. Na první pohled působí mírně chaoticky a oko navyklé na lineární perspektivu se sice vyrovná se dvěma horizontálními pohledy (jeden rovnoběžný s rovinou kola, druhý na ni kolmý) v jedné ploše, dále však začíná tápat a je sváděno představou o iluminátorově nepochopení principu. Rád bych této unáhlené představě oponoval. Klášterní iluminátor věděl velice dobře, co maluje, snad kolem toho denně chodil a předně, kláštery byly průkopníky zavádění mlýnské techniky. Problém je v tom, že perspektiva, v níž se jeho výtvar nachází není lineární, ale kroucená. Do jedné plochy totiž umístil nejen oba pohledy horizontální, ale všechny tři základní pohledy trojrozměrného prostoru: dva horizontální a jeden vertikální. Kruhy, jako takové, včetně ramen jsou zobrazeny z přímého bočního pohledu, rovnoběžného s osou hřídele. Jsou dva a jejich šířka svědčí o tom, že jde o hřebenáč.⁵⁰ V případě lopatníku by musely být širší. Iluminátor si nevěděl rady, jak dva kruhy vedle sebe zobrazit a nakreslil je tedy jako soustředné, tedy vlastně v převrácené perspektivě, kdy vzdálenější kruh je větší než bližší. Prostor mezi reálnými kruhy a lopatky jsou však zobrazeny z pohledu vertikálního, a to spodního, rozvinutého do celého obvodu vodního kola. Je to zřejmé z toho, že části lopatek na každé straně

49 Srov. Jaroslav KUDRNÁČ, *Zlato v Pootaví*, Písek 1971, s. 19, Tab. XVII.

50 Srov. Johannes MAGER – Günter MEISSNER – Wolfgang ORF, *Die Kulturgeschichte der Mühlen*, Leipzig 1988, s. 25.

jsou zakryty příslušným kruhem, který krom toho přečnávají, stejně jak ukazuje zjednodušený pohled ze žabí perspektivy do vodního kola z Benešova mlýna v Táboře (**Obr. 37/b**). Jejich poněkud záhadný čoučkovitý tvar může být ovlivněn zaoblením horní a spodní hrany. Jak je patrné z archeologických pramenů, středověcí mlynáři či sekerníci rádi experimentovali. O značných rozměrech tohoto vodního kola hovoří jednak to, že jsou lopatky zachyceny z pohledu, ale i jejich velký počet (45 ks).

Do 2. čtvrtiny 13. století se hlásí vodní kola ze dvou *bestiárií* z British Library v Londýně a Bodleian Library v Oxfordu. V obou případech jde o textově i ilustračně příbuzné rukopisy s podobnými obrázky, jejichž ústředním motivem je soumar osel, nesoucí do mlýna v pytlích zrno. Oxfordský rukopis včetně obrázku mlýnského kola je v detailech propracovanější.⁵¹ Předvádí hřebenáč se čtyřmi rameny, není vyloučeno, že dvoukružní. Avšak vzhledem k tomu že náznak zdvojení nese i kolo paleční, je existence dvou kruhů sporadická. Pohled je směřován rovnoběžně s osou hřídele. Na obvodu jsou osazeny lopatky, které se směrem od hřídele rozšiřují. Ty jsou kresleny z pohledu kolmého na osu hřídele. Průhledem vodního kola je vidět menší kolo paleční a pastorek (**Obr. 37/c**). Obrázek z British Library ze 2. čtvrtiny 13. století je zjednodušený až do ornamentální podoby několika soustředných kružnic a pozůstatkem reálu jsou pouze lopatky ve vnějším mezikruží a jakési obrvení druhé nejmenší kružnice, která patrně představuje paleční kolo, zatímco pastorek chybí (**Obr. 37/d**). Obrázek činí dojem, že byl s nepochopením obkreslen podle předlohy velmi blízké oxfordské iluminaci či přímo podle ní.

Poslední čtvrtinu 13. století reprezentuje několik obrázků vodních kol v ilustrovaném urbáři *Le vileil Rentier d'Audenarde* z Belgické královské knihovny. Jednoduché obrázky zřetelně ukazují vodní kolo jednokružní hřebenáč. Je buď čtyřramenné, nebo šestiramenné s mírně nakloněnými lopatkami proti směru proudu vody (**Obr. 37/e**).⁵²

Z poněkud neobvyklého pohledu, kolmého na osu hřídele, jsou zachycena vodní kola lodních mlýnů mezi pilíři pařížského mostu na Seině. Přesah lopatek přes oba kruhy do stran opět svědčí o tom, že jde o hřebenáče.

51 Srov. Willene B. CLARK, *A Medieval Book of Beasts (The Second Family Bestiary: Commentary, Art, Text and Translation)*, 2006.

52 Podle internetu: <http://balat.kikirpa.be/object/20030779>

Miniatures de la vie de Saint Denis, z Pařížské národní knihovny je datován kolem roku 1319 (**Obr. 38/a**).⁵³

Velice schematizované, až spíše jen symbolizující je vodní kolo z francouzské *Knihy hodinek ze Saint-Omer*, pocházející z let 1320 – 1329 a uložené v Pierpont Morgan Library v New Yorku. Jde opět o hřebenáč, jehož lopatky jsou nasazeny pravděpodobně jen na šesti ramenech, procházejících kruhem a tvořících tak zároveň ručky (**Obr. 38/b**).⁵⁴

Podstatně realističtější jsou kola z úvodní strany anglické *Romance of Alexander* z Bodleian Library v Oxfordu datované mezi léta 1338 – 1344. Kola jsou nakreslena s pokusem o zřetelnější perspektivní zobrazení, takže se dozvídáme, že lopatky čtyřramenných jednokružních hřebenáčů jsou uprostřed spodní hrany opatřeny čtyřúhelným výřezem, který objímá svrchu těleso kruhu, což rozhodně přispívá k pevnějšímu nasazení a fixaci (**Obr. 38/c**).⁵⁵

Po roce 1358 vznikl v českokrumlovském minoritském klášteře rukopis typu biblia pauperum *Liber depictus*, dnes uložený v Rakouské národní knihovně ve Vídni. Kodex je známý tím, že přes ne tak dokonale výtvarnou kvalitu kresby, má podstatně větší cit pro detail, než podobná a téměř současná Velislavova bible z pražského prostředí. I tento kodex přinesl obrázek mlýnských kol. Jde o dva jednokružní, patrně šestimramenné hřebenáče, zřejmě osazené na jedné hřídeli. Jejich vnější, patrně okovaný konec, je podepřen dřevěným lešením na třech sochách, které může splývat s lávkou vedoucí k vodním kolům, neboť je k němu přistavena kláda s vytesanými schůdky. Druhý konec hřídele vede do zděné budovy mlýna. Nejzajímavější částí kresby jsou však lopatky, kterých je na předním kole sedm, zadní je částečně zakryto. Jestliže jsou kruhy kresleny z pohledu rovnoběžného s osou hřídele, lopatky bez výřezu pak z pohledu kolmého na tuto osu.

Do 14. století se hlásí také vodní kolo z díla *Guillauma de Saint-Pathus, Vie et miracles de saint Louis* z Francouzské národní knihovny. Jak ukazují vlny ve spodní části iluminace, jde evidentně o kolo na spodní

53 Podle internetu: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Moulins_sous_pont_Paris.jpg/

54 Podle internetu: Pierpont Morgan Library Corsair, <http://ica.themorgan.org/manuscriptpage/121/128495>

55 Podle internetu: <http://image.ox.ac.uk/show?collection=bodleian&manuscript=msbodl265>

vodu, pravděpodobně jednokružní hřebenáč s poměrně silným kruhem a patrně deseti rameny. Koryto lednice je však příliš vysazeno vzhůru, takže by proud vody musel téci přes schody, vedoucí do mlýnice. Tenčí kruh nad lopatkami, které si iluminátor patrně spletl s korečky, jak ukazují pramínky z nich stékající i stín uvnitř korečkové dutiny, je zřejmě jedním z mála zobrazení rozporek. (**Obr. 39/a**).⁵⁶ Další, tentokrát francouzská *Alexandreida z let 1338 - 1344* ukazuje hřebenáč u lodního „babylonského mlýna“ (**Obr. 39/b**).⁵⁷ Kolem roku 1400 vytvořil malíř českého původu „maestro Venceslaus“ úžasný ikonografický cyklus měsíců na freskách věže Aquila na hradu *Castello Buonconsiglio* v italském Tridentu. Vedle bezesporu vysoké umělecké hodnoty jsou obrazy jednotlivých měsíců doslova přeplněny žánrovými a pracovními výjevy z každodenního života na přelomu 14. a 15. století. Je zvláštní, že umělec s takovým smyslem pro detail nelogicky spojil v obrazu měsíce prosince hřebenáč mlýna před městskými hradbami s pohonem proudu spodní i vrchní vody (**Obr. 39/c**).⁵⁸ Při tom vesnický mlýn ve skalnaté, zřejmě hornaté krajině na výjevu z měsíce dubna lze dobře interpretovat jako korečník (**Obr. 39/d**).⁵⁹ Český Nový zákon z let 1430 – 1440 uložený v ÖNB Vídeň ukazuje také mlýn s hřebenáčem. Kresba je na svou dobu velmi jednoduchá až stylizovaná a připomíná obrázky daleko starší (**Obr. 39/e**).⁶⁰

V iluminovaném rukopisu morálně didaktického díla *Huga von Trimberg Renner* z roku 1300 je mlýn včetně vodního kola zobrazen třikrát. Rukopis uchovávaný v Pierpont Morgan Library v New Yorku však pochází až z 2. poloviny 15. století. Na fol. 105v (**Obr. 40/a**) a fol. 119r jsou nakresleny jednokružní hřebenáče s lopatkami se středovým výřezem na vnitřní straně. Fol. 120r pak ukazuje dva jednokružní hřebenáče vedle sebe. V tomto vzácném případě jsou znázorněny rozporky a právě tento rukopis je, myslím, dokladem toho, že ne všechny exempláře,

56 Podle internetu <http://classes.bnf.fr/ema/grands/11-0.htm>;

57 Podle Terry S. Reynolds, *Stronger than a Hundred Men - A History of the Vertical Water Wheel*, Baltimor - London 1983, s. 56. a následující

58 Podle internetu Il ciclo dei mesi di Torre Aquily a Trento, <http://senzadedita.blogspot.cz/2013/12/il-ciclo-dei-mesi-dicembre.html>

59 Podle internetu Il ciclo dei mesi di Torre Aquily a Trento, <http://senzadedita.blogspot.cz/2013/04/il-ciclo-dei-mesi-aprile.html>

60 Podle *Od gotiky k renesanci – výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 – 1550*, II. Brno, Moravská galerie v Brně, 1999).

kreslené bez rozporek, kterých je naprostá většina, odrážejí skutečnost (**Obr. 40/b**).⁶¹ Obrázky vodních kol jsou obvykle miniatury a nakreslit vlastní kruh včetně dvojic rozporek mezi každými dvěma lopatkami by v kresbě vytvořilo značný chaos, jak ostatně vyplývá z fol. 120r tohoto rukopisu. Rozporky se sice do miniatury vešly, ale za to chybí vlastní kruh. Iluminované rukopisy disputace několika alegorických postav o lásce Boží a lásce k Bohu od *Reného d'Anjou, Le mortifiement de vaine plaisance*, napsané roku 1455, také prezentují mlýny s vodními koly. Rukopis ze 2. poloviny padesátých let 15. století, chovaný v Pierpont Morgan Library v New Yorku, ukazuje jednokružní hřebenáč s relativně silným kruhem a lopatkami bez středového výřezu (**Obr. 40/c**).⁶² O něco mladší rukopis téhož díla, asi z roku 1470 z nadace Bodmer pak hřebenáč dvoukružní s výztuhami mezi osmi rameny obou kruhů (**Obr. 40/d**).⁶³ Mlýnské kolo v rukopisu *Hausbuch Wolfeg* asi z roku 1470 je opět jednokružním hřebenáčem se značně širokými lopatkami bez středových výřezů (**Obr. 40/e**).⁶⁴

V celku detailní pohled na hřebenáče 15. a 16. století nabízejí tzv. Norimberské rukopisy – *Hausbücher der Mendelschen und Landauerschen Zwölfbrüderstiftungen*⁶⁵ chované v Městské knihovně Norinberk.

Nejstarší obrázek z této serie z roku 1468 ukazuje tesaře, v jehož pozadí stojí hřebenáč na hřídeli snad s osmi rameny a lopatkami bez výřezu na spodní hraně s dobře znatelnými ručkami (**Obr. 41/a**). Všechny tři následující obrázky (**Obr. 41/b, c, d**) se vztahují ke 3. čtvrtině 16. století. Vodní kola jsou bez rozporek a pouze poslední z roku 1572 předvádí obdélný výřez na spodní hraně. Důležitým detailem je začepování ramene bez prodloužení do ručky.

61 Podle internetu Pierpont Morgan Library – Corsair; <http://ica.themorgan.org/manuscript/page/25/133202>

62 podle internetu Pierpont Morgan Library – Corsair; <http://ica.themorgan.org/manuscript/page/5/77399>

63 Podle internetu http://www.europeana.eu/portal/cs/record/9200211/doi_10_5076_e_codices_cb_0144.html

64 Podle internetu Hausbuch Wolfeg https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:-Mittelalterliches_Hausbuch_von_Schloss_Wolfegg#/media/File:Hausbuch_Wolfegg_17r_Luna.jpg

65 Podle internetu <http://www.nuernberger-hausbuecher.de/>

V současné době by bylo nemožné provést jakékoli číselné srovnání středověkých dokladů o zastoupení jednotlivých typů a variant vodních kol. Archeologických nálezů je příliš málo, písemné prameny se k tomuto tématu prakticky nevyjadřují a ikonografické prameny zdaleka nejsou všeobecně přístupné. Přesto se zdá, že vůdčím typem, alespoň v raném a vrcholném středověku byl jednokružní hřebenáč. Postupně byl zřejmě nahrazován konstrukčně stabilnějším hřebenáčem dvoukružním a lopatníkem, alespoň v nižších a rovinatějších polohách s pomalejšími a silnějšími vodotečemi. Přesto se udržel až do novověku.

Etnografické a technické analogie

Renesanční 16. století na rozdíl od středověkých laických kreseb poprvé v historii přináší zárodky technických nákrešů. Jedním z prvních průkopníků vědecko technické literatury, jejíž součástí jsou technické kresby v plenkách, byl jáchymovský lékař *Jiří Agricola*. Svě stěžejní dílo *De re metallica libri duodecem*, vydané v Basileji až po autorově smrti a věnované těžbě a zpracování kovů, nechal vybavit množstvím názorných a technicky výstižných dřevorytů od grafika B. Weffringera. Vodní kolo se na nich objevuje mnohokrát jako motor pohánějící různá zařízení, nicméně kovy se těžily a zpracovávaly obvykle ve vyšších polohách, proto se na dřevorytech nevyskytují hřebenáče, ale korečníky, pro tyto kraje vhodnější, než hřebenáče.

Dalším autorem vědecko technické renesanční literatury byl italský inženýr *Agostino Ramelli* ve službách francouzské armády v době náboženských válek ve 2. polovině 16. století. Roku 1588 vydal knihu *Le diverse et artificieuse machine del Capitano Agostino Ramelli*, kterou ilustroval množstvím mědirytin. Oproti *Agricolovi* se nevěnoval určitému výrobnímu oboru, ale strojům, jako takovým, vojenským i civilním. Vodní kola v *Ramelliho* díle jsou zejména hřebenáče, ať už jednokružní, dvoukružní, s lopatkami dosedajícími na obvod kruhu či zapuštěnými do kruhu, bez rozporek i s rozporkami (**Obr. 42/a, b, c**).⁶⁶

⁶⁶ podle internetové publikace na: <http://echo.mpiwg-berlin.mpg.de/ECHOdocuView?thumbCols=12&url=/permanent/library/AOQMGXBK/pageimg&viewMode=images&thumbRows=10&start=391&thumbSize=300&mode=imagepath&pn=46>

Neméně významný technik **Vitorio Zonca**, vydal v roce 1607 dílo, **Novo teatro di machine et edificii**. I v něm můžeme sledovat vývoj kola hřebenáče, tentokrát vícekružního. (**Obr. 42/d**)⁶⁷

Na počátku 19. století pořídil východočeský sekerník a mlynář *Pilař* nákres jednokružního hřebenáče, jehož lopatky jsou zapřeny párem rozporek, na každé straně jedním věncem. Rozporky jsou zjevně zastrkány do otvorů, vzdálených od okrajové hrany lopatek na vzdálenost jejich šířky, nikoliv ale v horních rozích. Lopatky mají na vnitřní hraně středový výřez, ale fixace na kruh není z nákresu patrna (**Obr. 43**).⁶⁸

V roce 1919 byla pořízena fotografie mlýna *Spálenice* (**Obr. 44/b**)⁶⁹, jehož poněkud schátralé vodní kolo je zase jednokružním šestiramenným hřebenáčem s rozporkami mezi lopatkami. Až do jednadvacátého století se dochoval jednokružní hřebenáč s osmi rameny bez rozporek u téměř pohádkového přílivového mlýna v *Birlot* na ostrově Bréhat v Bretagni (**Obr. 44/a**)⁷⁰. Dvě posledně jmenovaná kola se shodují v tom, že nemají středový výřez na spodní hraně, liší se však přítomností a absencí rozporek.

Doslovnou pokladnicí jednokružních hřebenáčů, je Holandsko, zejména východní provincie Overijssel a Gelderland. Mlýn v *Borculo* (provincie Gelderland) má dvě plně funkční vodní kola typu jednokružního hřebenáče bez rozporek, které se od středověkých předchůdců liší prakticky jen obkročnými rameny a železnými spojovacími prvky (**Obr. 45/a**)⁷¹ byť jeho současnou funkcí je pouze sloužit jako atrakce pro návštěvníky luxusní restaurace. Podobně je na tom vodní mlýn, vlastně pila v *Singraven* (provincie Overijssel), tentokrát se čtyřmi hřebenáči, jejichž lopatky jsou rozepřeny rozporkami, které bychom mohli snadno zaměnit za některé rozporky z Veselských pískoven. Také zde jsou pochopitelně železné

⁶⁷ Podle internetu https://books.google.cz/books?id=_0hRAAAcAAJ&pg=RA1-PT1&hl=cs&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false

⁶⁸ Přejato z *ŠTĚPÁN L., Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů I*, KSSPPOP Pardubice 1990, s.21.

⁶⁹ Podle *Luděk ŠTĚPÁN, Magda KŘIVANOVÁ, Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*, Argo 2000, s. 99.

⁷⁰ podle internetu na www.alamy.com/stokp-hoto/moulin-du-birlot.html;

⁷¹ Podle fotografie převzaté z <https://nl.pinterest.com/pin/335870084695756792/>

spojovací prvky a ramena obkročná, nikoliv radiální (**Obr. 45/b**).⁷² Tyto dva příklady však zdaleka nevyčerpávají hřebenáčové bohatství Nizozemí.⁷³

Na závěr pak ještě dva etnografické příklady mlýnu lodního, který obvykle používal jako motor vícekružní hřebenáče. Oba náleží do rumunského skanzenu v Sibiu. Vodní kolo z *Ciuciu* (**Obr. 46/a**) má sevřeny lopatky dvěma kruhy z vnitřní i vnější strany a u kola z *Lucasesti* (**Obr. 46/b, 47**)⁷⁴ jsou připevněny k osmi ramenům a kruhy je drží ještě shora a mají tak podobnou funkci jako rozporky.

Možnosti rekonstrukce vodních kol

Po srovnání vlkovských a horusických nálezů částí vodních kol s výše uvedenými analogiemi je třeba konstatovat množství styčných bodů, ale také výrazných rozdílů. Archeologické doklady jednokružních hřebenáčů jsou z období raného a vrcholného středověku, zatímco rozměry a tvar veselských lopatek s větším nepoměrem mezi dominantní šířkou a výškou se spíše podobají ikonografickým dokladům pozdního středověku. Ikonografické i archeologické prameny dokládají, že ve středověku bylo známo přisazení lopatky rovnou vnitřní hranou ke kruhu i nasazení lopatky obdélným výřezem ve vnitřní hraně na kruh. O stejných dvou způsobech hovoří i novodobé prameny etnografické. Není tedy důvodu k tomu, abychom oba principy nemohli vztáhnout i na mlýnská kola z veselských pískoven. Osobně se domnívám, že není vyloučeno ani zasazení lopatky s rovnou vnitřní hranou do mělké drážky na obvodu kruhu. Přes riziko zeslabení je tento způsob doložen v mědirytinách Agostina Ramelliho z 2. poloviny 16. století a určitý náznak přináší i lopatka z dánského *Vejerslevu*.

Důležitá technika stabilizace lopatek na kruhu pomocí vzpříčených rozporek vsazených do okrajových otvorů na lopatkách je známa nejpozději od konce 12. století, což dokládá nález z *Bordesley Abbey* v Anglii,

72 podle fotografie z <https://hiveminer.com/Tags/mill.singraven>

73 Stačí si vybrat z množství barevných fotografií přímo z terénu shromážděných pod internetovým heslem „**Watermollen**“.

74 převzto z Daniela GRÄF, *Boat Mills in Europe from Medieval to Modern Times*, Dresden 2006, s. 124, 125; převzato z internetu: Skanzen Sibiu, Kresba u příležitosti mezinárodního molinologického symposia v Sibiu 2015.

případně i nestratifikované nálezy z *Tovstrupu* v Dánsku, odkud známe i nálezy rozporek.

Na závěr je možné konstatovat, že motory ke všem veselským mlýnům, jejichž pozůstatky byly objeveny v obou nádržích na pravém i levém břehu Lužnice, ať už mlýnům obilným, hamerským, případně i jiným, byla kola na spodní vodu – hřebenáče. Zatím nebyl nalezen jediný předmět, který by ukazoval na lopatník. Podle tvaru a rozměrů lopatek bylo kol minimálně jedenáct. Minimálně dvě z jedenácti kol měly výřez na spodních hranách lopatek, kterým obepínaly tělo kruhu. Minimálně čtyři z kol měly výřez na obou hranách lopatek, takže není vyloučeno, že se lopatky nacházely mezi dvěma kruhy, podobně jako u lodního mlýna ze skanzenu v Sibiu. Minimálně deset hřebenáčů bylo opáreno rozporkami, jak ukazují obrázky (**Obr. 49 - 51**). Průměr jednoho z kruhů byl asi 400 cm, šířka kol se pohybovala mezi 60 - 80 cm.

Pokusme s tedy jedno z těch jedenácti vodních kol rekonstruovat. Jako první z artefaktů se nabízejí dvě torza kruhových segmentů i.č. **49878, 49891**, která asi původně tvořila jeden celek, rozlomený snad bagrem. Oba konce jsou původním ukončením segmentového dílu, jehož spojení s dílem vedlejším bylo provedeno přeplátováním a několika dřevěnými čepy (**Obr. 20, 51**). Obě segmentová torza vytvářela úseč kruhu o průměru asi 400 cm. Šířka těla kruhu činí 11 - 12 cm, což odpovídá přibližně šířce obdélného výřezu na vnitřní hraně lopatky i.č. **49895** široké 72 cm se dvěma kruhovými otvory v bocích. V obvodu segmentu je pět radiálních vrtaných otvorů pro ručky, ale žádný jiný dlab pro zakotvení ramene (jako např. v segmentu z *Dasingu*). Pro bývalou expozici „Život a práce středověké společnosti“ na Bechyňské bráně byla provedena rekonstrukce jedné čtvrtiny mlýnského kola, v níž se některé otvory pro ručky stotožnily s otvorem pro rameno. Jeho konec by pak nahrazoval funkci ručky. Tuto úvahu podpořil i nález břevna s odsazeným, zúženým koncem, jehož průměr odpovídal průměru vrtů v obvodu kruhu i.č. **49956** (**Obr. 20**).

Osazení lopatek však na novodobých jednokružních hřebenáčích bývá vedle začepování ramene, nikoli v jeho prodloužení. Také na obrázku z Norimberského rukopisu Landauer I (rok 1563) je zřetelně vidět, že zasazení ramene do kruhu je mezi zaklíněnými lopatkami. Taková konstrukce měla zřejmě svůj důvod ve snazší opravě samostatně osazené lopatky. Složený segment s inventárními čísly 49878 a 49891 tvořil podle

zakřivení nejspíše 1/6 kruhu. V případě čtyř křížových ramen by se ve dvou ze šesti segmentů nemusel kotvící otvor vůbec objevit, což by mohlo být druhou rekonstrukční variantou.

Na rozdíl od všech archeologických nálezů dvojdiálních lopatek hřebáčů nemají veselské lopatky žádné stopy po připevnění k ručce, ani dřevěným čepem, jak bývá obvyklé, ani železným hřebíkem. Domnívám se, že možné vysvětlení této záhady přináší obrázek mlýnského kola v *Liber depictus*. Většinou obloukovité čáry v místech styku lopatek a kruhu nejsou podle mého názoru znázorněním ruček upevňujících lopatky do obvodových otvorů kruhu, ale provazy či houžvemi, kterými jsou lopatky ke kruhu a ručce připoutány.

Veselská kola mohla patřit k několika mlýnům z počátku 16. století, jak doložilo dendrochronologické datování dvou lopatek 3. varianty. Radiokarbonovým datováním C14⁷⁵ je však doložen i chronologický rozdíl. Jeden ze dvou vzorků odpovídá datování dendrochronologickému, druhý však míří do 14. až 1. poloviny 15. století. Pokud by se úvaha o předloze vodních kol pro dvě značky na dnech nádob ze 13. století ukázala jako správná, bylo by možné očekávat pro některá mlýnská kola i datování starší. Snad se v blízkém budoucnu podaří provést více dendrochronologických testů, snad něco bližšího poví technické a přírodovědné analýzy, které se zatím nepodařilo zajistit. Snad se dokonce, bezesporu ve vzdálenějším budoucnu, naskytne šance provést regulérní archeologický výzkum na „ostrově“ mezi nádržemi Vlkov a Horusice, kde čekají pod zemí podobné situace a stratigrafie, které se tak dokonale podařilo zlikvidovat lodním bagrům bůhví kterých pětiletých sedmdesátých a osmdesátých let dvacátého století.⁷⁶ Osobně si nedovedu představit ideálnější místo pro archeologický výzkum českého středověkého mlýna.

75 Dendrochronologické datování provedl Tomáš Kyncl, radiokarbonové datování Univerzita Erlangen. Podrobněji ve zprávě Jaromíra Beneše.

76 Autor doufá, že se k tématice veselských mlýnů vrátí, přinejmenším některými analýzami, a jejich zhodnocením, jakož i pohledem na artefakty, které se nepodařilo zatím identifikovat, či pátráním po nálezech, o nichž se zmiňují zprávy A. Beneše, ale zatím jsou nezvěstné. Jde však o časově i finančně náročný výzkum a bylo by škoda nezveřejnit v první fázi zatímní výsledky.

Medieval Mills near Veselí nad Lužnicí

MILOŠ DRDA

Numerous artifacts originating from the prehistoric times, the Middle Ages and the Early Modern Era were found in the process of mining in two sand quarries south of Veselí nad Lužnicí in the 1970s and 1980s. Beside domestic and technical pottery and stone artifacts, large amounts of processed wood were found. The findings were concentrated in the immediate vicinity of the river Lužnice. Its current riverbed has been regulated and straightened up; the way as the river is depicted in the Second Military Mapping from 1836 – 1852 better corresponds with the medieval state. The original riverbed reached from the north-eastern section of Horusické lake to the south-western part of Vlkov lake (**pic. 3**). Artifacts were gathered by sand quarry employees. All findings are unstratified.

Domestic pottery documented permanent settlement from the 13th till the 17th centuries. Two symbols on the bottom of pottery containers from the 13th or early 14th centuries whose shape was most likely inspired by a water-wheel are the most remarkable (**pictures 4-14**).

Technical pottery was represented by tuyères which documented the existence of furnaces for direct, probably hammer mill, production of iron (**pictures 15-17**).

Most wooden artifacts originated from waterwheels: parts of circle segments (**pictures 20, 21**), blades (**pictures 22, 23, 24**) and spacers (**pictures 25, 26**). Two larger torsos of a circle segments probably belonged to each other; their width and strength was about 11 – 12 cm and the diameter could be reconstructed to 360 – 420 cm. Round holes were drilled in the wheel radially. Individual segments were attached to each other by wooden pins and by means of cladding. Blades were parts of single circle paddle wheels. Their sides were usually supported by spacers, short boards with tapered ends inserted in side holes of blades (**pictures 25 – 26**). These side holes had round or square shapes or were missing sometimes. Another significant distinctive feature in blades was the cut-out by means of which the blade was attached to the circle; the cut-out was either on the inner side of the blade, on both sides of the blade or was missing completely. None of the discovered blades bore traces of wooden pins or iron nails. They must have been attached to the arms in another way. No arms have survived in the researched set.

The set was complemented by some other artifacts such as racks from a rack wagon, a pottery blade and various wedges and pads. The purpose of some wooden artifacts or components has not been discovered yet (**pictures 27, 28, 29**).

The oldest archeologically documented medieval millwheels originate from the times of the Merovingian dynasty and the Carolingian empire and their diameter was 160 cm (*Dasing* (**pic. 34/b**), 230 cm (*Erftstadt-Niederberg*). They had small blades reminding of chopping boards. Blades got wider and were divided into two parts at the beginning of the 2nd millennium in *Thervay*. For the sake of stability they had a rectangular cut-out encircling the body of the circle while spacers were inserted in side holes (**picture 34c**). Reinforcement of wide blades was documented also by finds from Tovstrup, Bordesley, Abbey (**pic. 34/a**), *Písek* (**pic. 36/c**), *Greenwich* (**pic. 36/b**) and other places.

The oldest medieval picture of a mill is in *Hortus deliciarum Herrady of Landsberg* from 1175. It was drawn in twisted perspective from all three points of view of a three dimensional space. It showed a very large double circle paddle wheel (**pic. 37/a**). The waterwheel pictured in bestiary in British Library in London originated from the second quarter of the 13th century (**pic. 37/d**). Most iconographic sources depicted undershot, single circle or double circle, paddle wheels. A rectangular cut-out on the lower edge or spacers are pictured very rarely.

The Renaissance period introduced technical drawings and beginnings of the scientific & technical literature. We shall mention the leading authors *Jiří Agricola*, *Agostin Ramelli* and *Victorius Zonca*. Many construction details of period water wheels can be found in their works. A sketch of a single circle paddle wheel by east-Bohemian axe producer Pilař from the early 19th century does not differ in shape from late Medieval and Renaissance wheels (**pic. 43**). The sketch is almost a perfect model for reconstruction of one of the types of Veselí water wheels.

Single circle paddle wheels have survived till today and in some places in Europe they have entered the 21st century. We shall mention at least *Birlot on Bréhat Island in Bretagne* (**pic. 44/a**), *Borculo* (**pic. 45/a**) and *Singraven* (**pic. 45/b**) in the Netherlands. In conclusion we shall also mention an example of a ship mill which was usually used as a motor for a multiple circle paddle wheel. It belongs to an open air museum in *Sibiu, Romania* (**pi. 46, 47**).

Iconographic, archaeological and ethnographic sources document a parallel use of two types of blade attachment to the circle - with a cut-out on the inner edge and without it. Blades might have been also inserted in grooves on the circle. Stabilization of blades on the wheel by means of spacers is well known from a number of places from the end of the 12th century at the latest; spacers were even found in *Tovstrup*. Unfortunately, the blades discovered in the sandpits had no traces of any connecting elements which has been exceptional in the context of European archaeological finds.

In conclusion we can say that motors of all discovered Veselí mills were undershot water wheels – paddle wheels. According to the shape and dimensions of blades there were at least eleven wheels. They could belong to several mills, however, a chronological difference was also documented. Two torsos of segment no. 49878 49891 which probably originally belonged to each other, could be used for reconstruction of a water wheel discovered in the sandpits. Both ends were linked with a neighbouring segment by wooden pins and by means of cladding (**pictures 20, 51**). The diameter of the original circle was approximately 400 cm. It was 11 – 12 cm wide. However, in modern paddle wheels and also in medieval pictures and archaeological finds blades have been attached outside anchoring of the arms which probably had a practical reason. When searching for another alternative the fact that the whole segment forms about 1/6 of the circle was considered; provided that four cross-shaped arms were used, arms would not need to lean against two out of six segments.

Unlike all archaeological finds of two-piece blades of paddle wheels, Veselí blades showed no traces of attachment to arms - no wooden pins, which used to be frequent, no metal nails. We could obtain a certain hint from a drawing from *Liber depictus* from the 2nd half of the 14th century from Český Krumlov (**picture 38d**). I think that the drawing shows that the blades were attached to the circle and to the arm by a rope or withy.

The Veselí wheels could belong to several mills from the early 16th century as documented by dendrochronological analysis of two blades of the 3rd version. However, the radiocarbon dating of one of the samples points at the 14th or the first half of the 15th centuries. Two symbols on container bottoms seem to be inspired by water wheels. In such a case we could assume that some local mills might have been even older.

I believe that laboratory research of Veselí mills will continue depending on available funds, and hopefully, sometimes in future it will be possible to perform proper archaeological research on the “island” between the Vlkov and Horusice reservoirs.

Soupis použité literatury:

- A mill for Guédelon, 2014:** experimental archaeology“ (INRAP).
- ASTILL G. G., 1993:** A Medieval Industrial Complex and its Landscape: The Metalworking Watermills and Workshops of Bordesley Abbey, Council of British Archaeology 92,
- BERTHOLD Jens, 2015 a:** Grundlagen der Archäomolinologie – Aspekte archäologischer Mühlenkunde, <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/mitt-dgamm/article/view/33662/27363>
- BERTHOLD Jens, 2015 b:** Mühlen im Befund – Eine Übersicht zu archäologischen Erscheinungsformen von Wassermühlen^oin: Maříková Martina, Zschieschang Cristian (Hrsg.): Wassermühlen und Wassernutzung im mittelalterlichen Ostmitteleuropa, Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa 50, Stuttgart s. 235 – 268.
- BLAŽKOVÁ Gabriela, 2013:** Vývoj raně novověké kuchyňské a stolní keramik v Čechách na základě souborů z Pražského heradu, PA CIV, s. 183 – 230.
- CLARK Willene B., 2006:** A Medieval Book of Beasts (The Second Family Bestiary: Commentary, Art, Text and Translation, s. 75.
- CZYSZ Wolfgang, 1998:** Die ältesten Wassermühlen – Archäologische Entdeckungen im Paartal bei Dasing, Thierhaupten.
- CZYSZ Wolfgang, 2016:** Römische und frühmittelalterliche Wassermühlen im Paartal bei Dasing, Materialhefte zur bayerischen Archäologie, Band 103.
- DRDA Miloš, 1978:** Archeologický výzkum čp. 279 v Táboře, AR XXX, s. 76 – 86, 120.
- DRDA Miloš, 2016:** Středověká cisterna z Tábora Žižkova náměstí čp. 7 (I. Kuchyňská a stolní keramika), HT 20/, s. 9 – 64.
- DRDA Miloš – TECL Rudolf, 1978:** K předhusitskému osídlení Tábora, ČSČH XXV/, 740 – 764.
- DRDA Miloš – MAZURKIEWICZOVÁ Helena 1982:** Archeologický výzkum čp. 161 v Táboře, AR XXXIV, s. 45 – 55, 119 – 120.
- FISCHER Christian, 2004:** Tidlige Danske Vandmøller - To middelalderlige vandmøller ved Tovstup og Vejerslev, Silkeborg Museum - Jysk Arkæologisk Selskab.
- GALUSOVÁ Lucie, 2011:** Zpráva o francouzské konferenci věnované vodním, žentourovým a větrným mlýnům od jejich počátků po středověk, Kuděj 12/2, 219 – 220.
- GALUSOVÁ Lucie, 2012:** Archeologický výzkum vodních mlýnů: výsledky a perspektivy, <http://antropologie.zcu.cz/archeologicky-vyzkum-vodnich-mlynu-vysledky-perspektivy>
- GALUSOVÁ Lucie – MAŘÍKOVÁ Martina, 2014:** Molentes oder

- molendinarií? Die Frage der Nutzung des Wasserrades im frühmittelalterlichen Böhmen und Mähren, Přehled výzkumů, Archeologický ústav Akademie věd ČR v Brně 55-2.
- GRÄF Daniela, 2006:** Boat Mills in Europe from Medieval to Modern Times, Dresden.
- HOLT Richard, 1988:** *The Mills of Medieval England*, Oxford, New York. S. 117 - 144
- HRDLIČKA Ladislav – RICHTER Miroslav – SMETÁNKA Zdeněk 1965:** Výzkum im v Sezimově Ústí v r. ARXVIII, s. 663 – 680
- HUML Václav – KUDRNÁČ Jaroslav, 1969:** Výzkum středověkých technických zařízení v Písku, AR XXI, s. 37 – 42, tab. I – VI.
- KRAJÍČ Rudolf, 1989:** Výzkum středověké studny v Soběslavi, okr. Tábor Tábor (I. Nálezové okolnosti a deskripce materiálu) AVJČ 6, s. 79 – 123.
- KRAJÍČ Rudolf, 1990:** Výzkum středověké studny v Soběslavi, okr. Tábor (II. Analýza souboru kuchyňské a stolní keramiky), AVJČ 7, s. 97 – 120.
- KRAJÍČ Rudolf a kol., 1998:** Dům pasíře Prokopa v Táboře (Archeologický výzkum odpadní jímky v domě čp. 220), Tábor.
- KUDRNÁČ Jaroslav, 1971:** Zlato v Pootaví, Písek.
- LUND J. B., 2001:** Tidlige danske møller – Middelalderens mølleteknologi i arkæologisk belysning, Middealder-archæologisk Nyhedsbrev.
- MAGER Johanes – MEISSNER Günter – Orf Wolfgang, 1988:** Die Kulturgeschichte der Mühlen, Leipzig.
- MAŘÍKOVÁ Martina, 2005:** Středověké mlýny v českých zemích, MHB 10/2005, s. 89 - 148
- MERTA Jiří, 2012:** Obecné počátky přímé výroby železa a její vývoj na našem území, Archeologia technica 23, s. 3 – 20.
- Moulins hydrauliques médiévaux décourverts á Thervay (Jura) 2011** Archéologie en Franche-Comté No 3,
- NEKUDA Rostislav, 1980:** Korpus středověké keramiky datované mincemi z Moravy a slezka z Moravy a Slezska, AH 5, s. 389 – 426.
- PAJER Jiří, 1983:** Počátky novověké keramiky ve Strážnici, Strážnice.
- PLEINER Radomír, 1953:** Železářské objekty ve sklepení Betlémské kaple v Praze, AR V, s. 646 – 653, 657 – 659.
- PLEINER Radomír, 1953:** Železářská dílna z mladší doby hradištní ve sklepení Betlémské kaple, PA XLIV, s. 369 – 388.
- PLEINER Radomír, 1958:** Základy slovanského železářského hutnictví v českých zemích, MA VI, Praha.
- PLEINER Radomír, 1971:** Archeologický výzkum středověkých železáren u Radětic, Vlastivědný sborník Podbrdská 5, s. 42 – 63.
- PLEINER Radomír, 2000:** Iron in Archaeology – The European Bloomery Smelters, AÚ AV ČR, Praha.
- REYNOLDS Terry S., 1983:** Stronger than a Hundred Men – A History of the Vertikal Water Wheel, Baltimor - London,

- RADOMĚRSKÝ P. – RICHTER Miroslav 1974:** Korpus české středověké keramiky datované mincemi, SNM 28, řada A, s. 57 – 172.
- RICHTER Miroslav – KRAJÍČ Rudolf, 2001:** Archeologie středověkého poddanského města 2 – Levo-břežní předměstí – archeologický výzkum 1962 – 1968, Praha – Sezimovo Ústí – Tábor.
- ROLLIER Gilles a kol., 2011:** Moulins hydrauliques médiévaux à Thervay (Jura), Brosure Thervay. Besancon.
- ŠTĚPÁN Luděk, 1990:** Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů I, KSSPPOP Pardubice s.21.
- ŠTĚPÁN Luděk, 1991:** První středověké mlýny poháněné koly na vrchní vodu a jejich mlecí kameny, Archeologia technica 22, s.
- ŠTĚPÁN Luděk – Křivanová Magda, 2000:** Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách, Praha.
- ŠTĚPÁN Luděk – Urbánek Radim – Klimešová Hana a kol. 2008:** Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách II, Praha.
- WATTS Martin 2002:** The Archaeology of Mills and Milling.

Seznam zkratek:

AH	Archaeologia historica
AJG	Alšova jihočeská
AP	Archaeologica pragensia
AR	Archeologické rozhledy
AVJČ	Archeologické výzkumy v jižních Čechách
BL London	British Library London
BnF	Bibliothèque nationale de France
ČSČH	Československý časopis historický
HM Tábor	Husitské muzeum Tábor
HT	Husitský Tábor
INRAP	Institut national de recherches archéologiques preventives
KBR	Koninklijke Bibliotheek van België
MA	Monumenta archaeologica
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek Wien
PA	Památky archeologické
PML New York	Pierpont Morgan Library
SB Nürnberg	Stadtbibliothek Nürnberg
SNM v Praze	Sborník Národního muzea v Praze

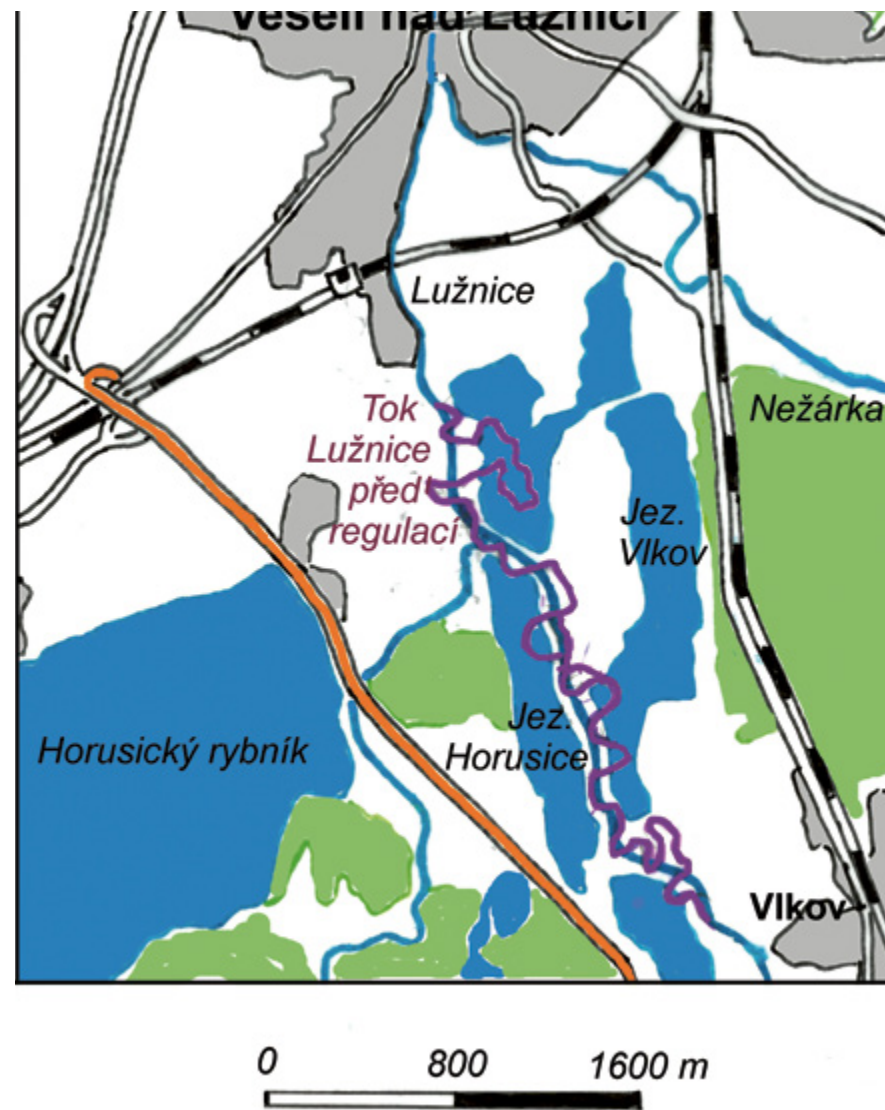

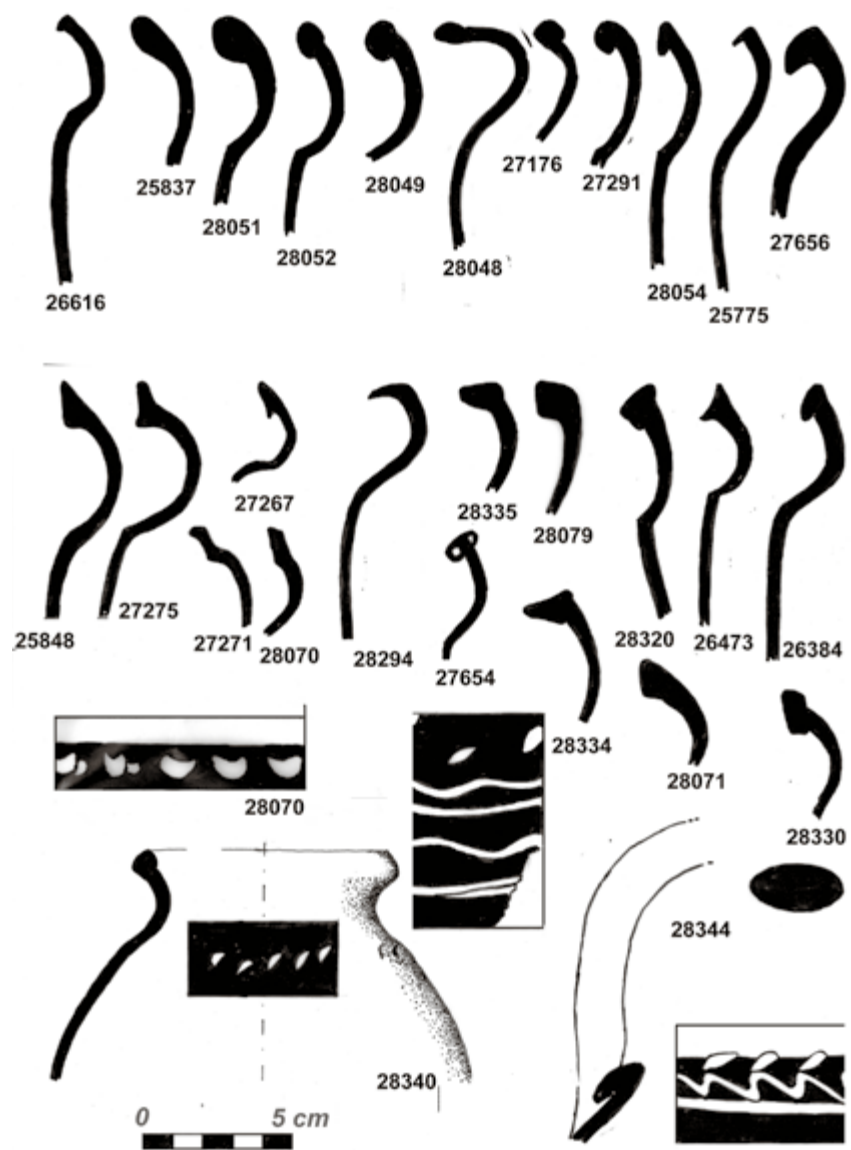
Obr. 1 Pohled na Veselské pískovny od jihozápadu.

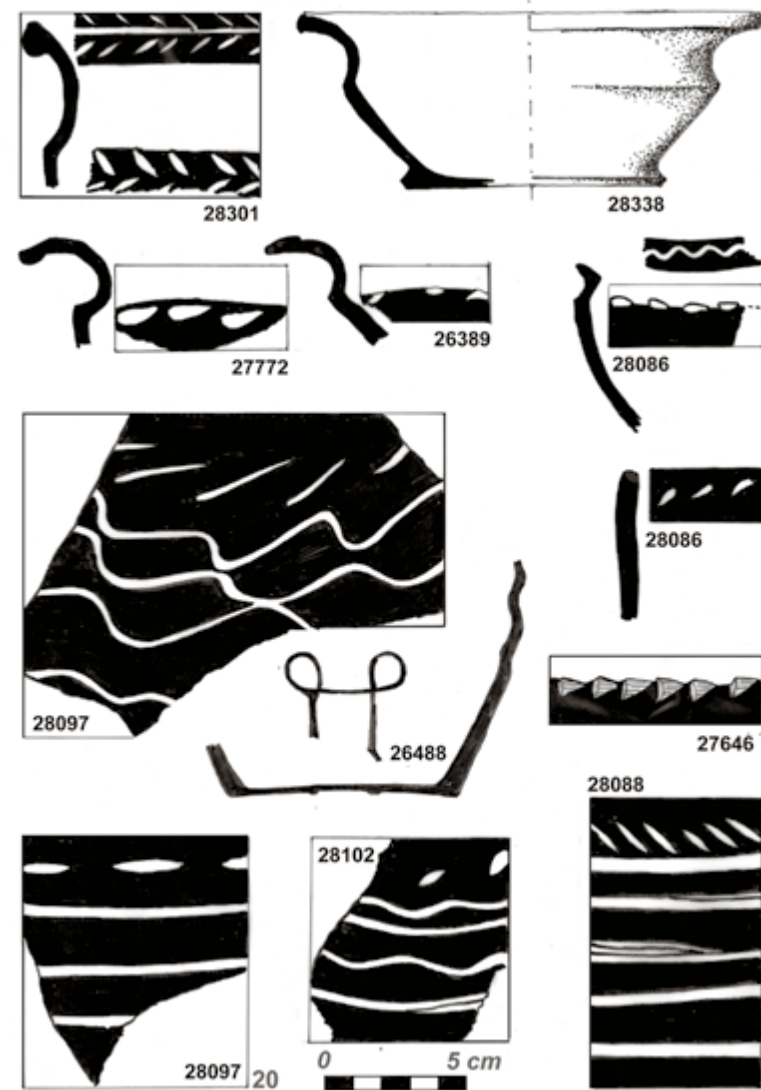
Obr. 2 Veselské pískovny – naučná stezka.

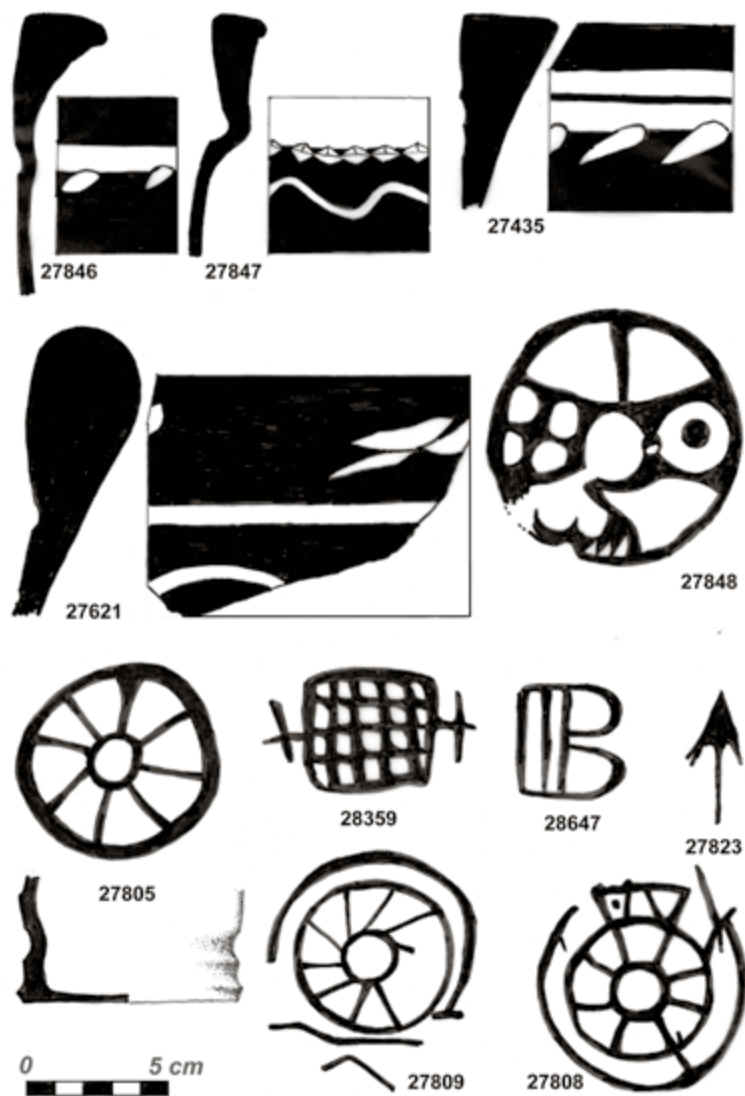
Obr. 3: Neregulovaný tok Lužnice (fialová barva), převzatý z II. vojenského mapování a přenesený do současné mapy Veselských pískoven.

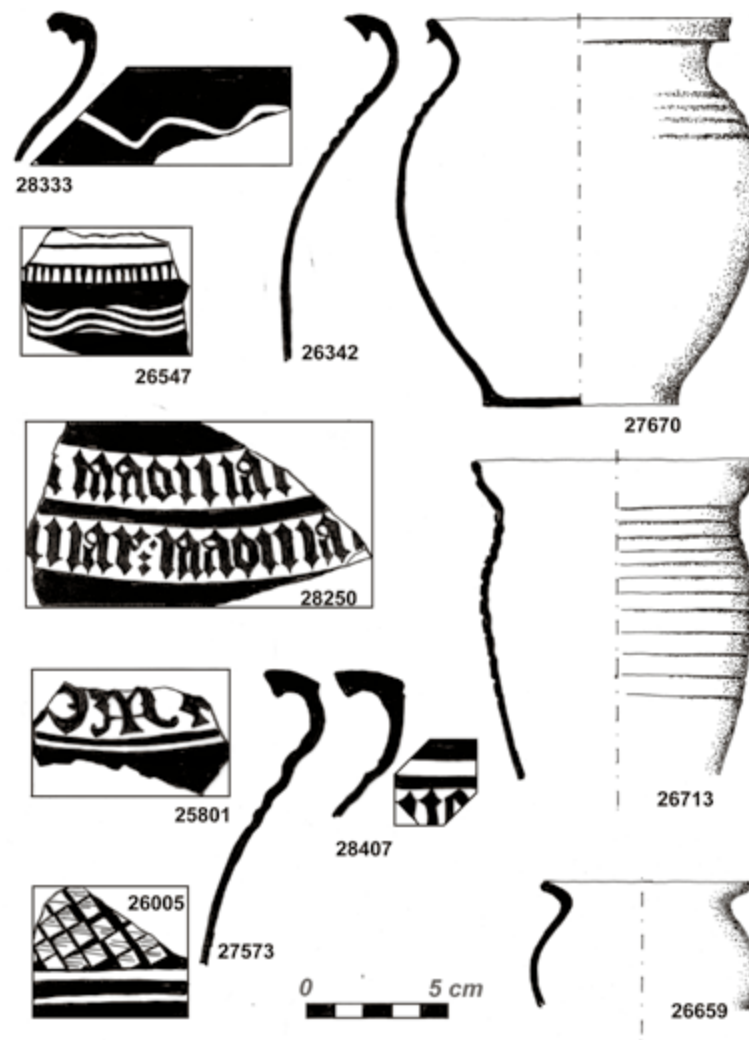
Obr. 4: Keramika z Veselských pískoven se znaky 13. století I.

Obr. 5: Keramika z Veselských pískoven se znaky 13. století II.

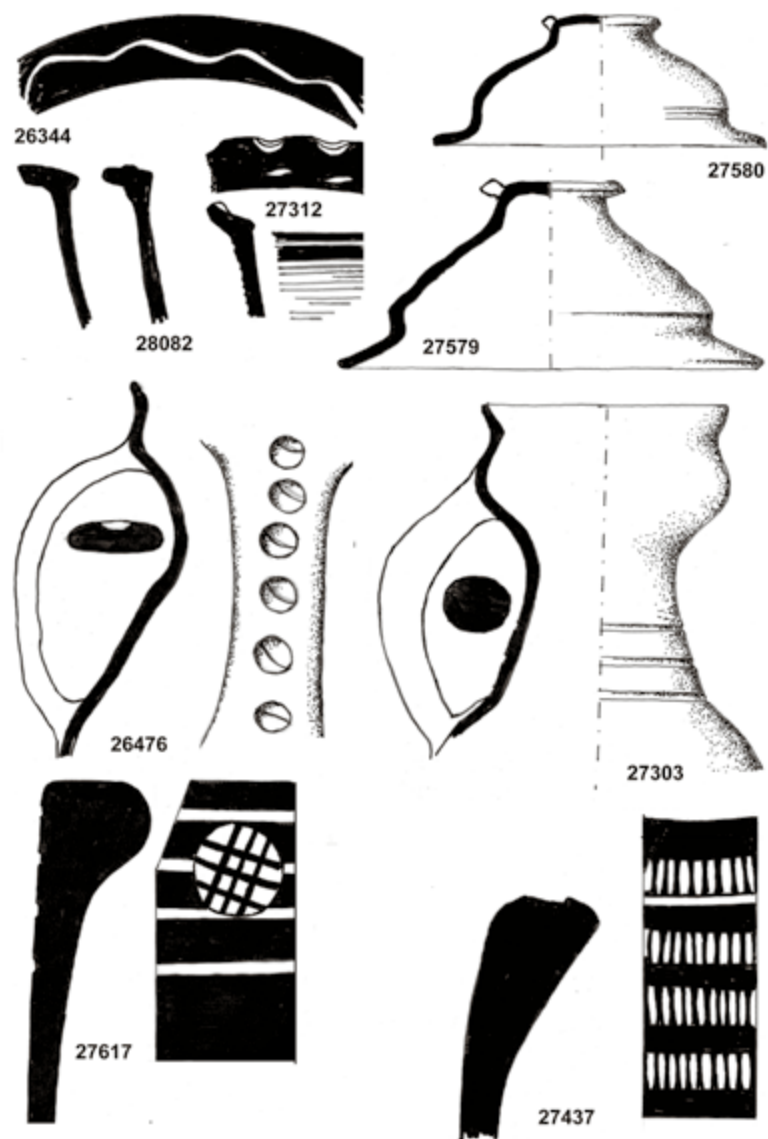

Obr. 6: Keramika z Veselských pískoven se znaky 13. století III.

Obr. 7: Keramika z Veselských pískoven se znaky 14. století I.

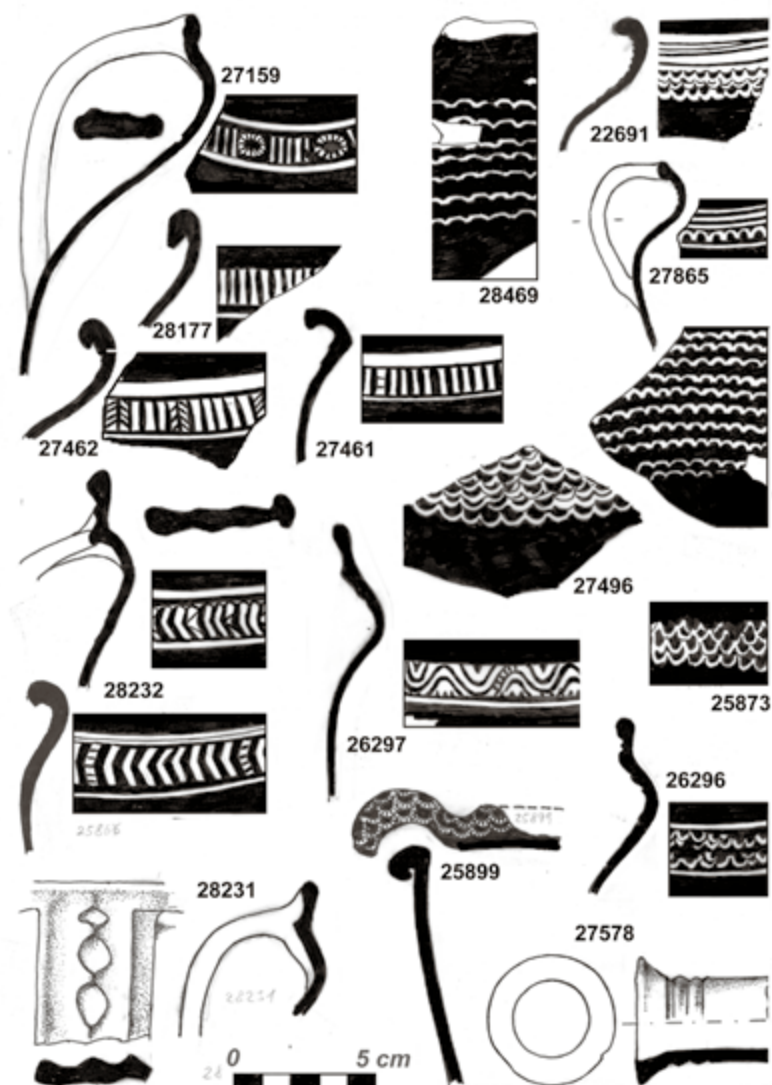

Obr. 8: Keramika z Veselských pískoven se znaky 14. století II.

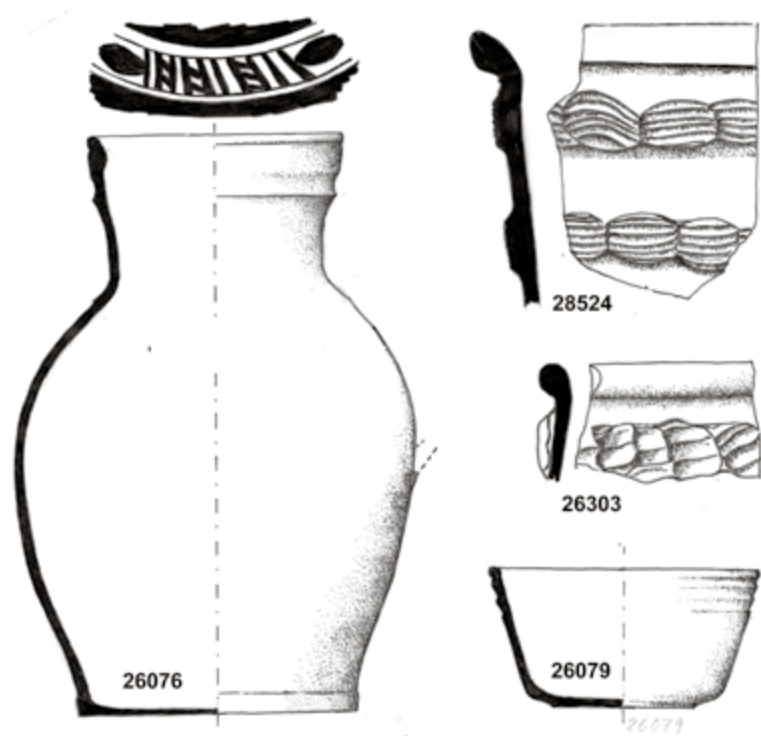
Obr. 9: Keramika z Veselských pískoven se znaky 1. polovina 15. století

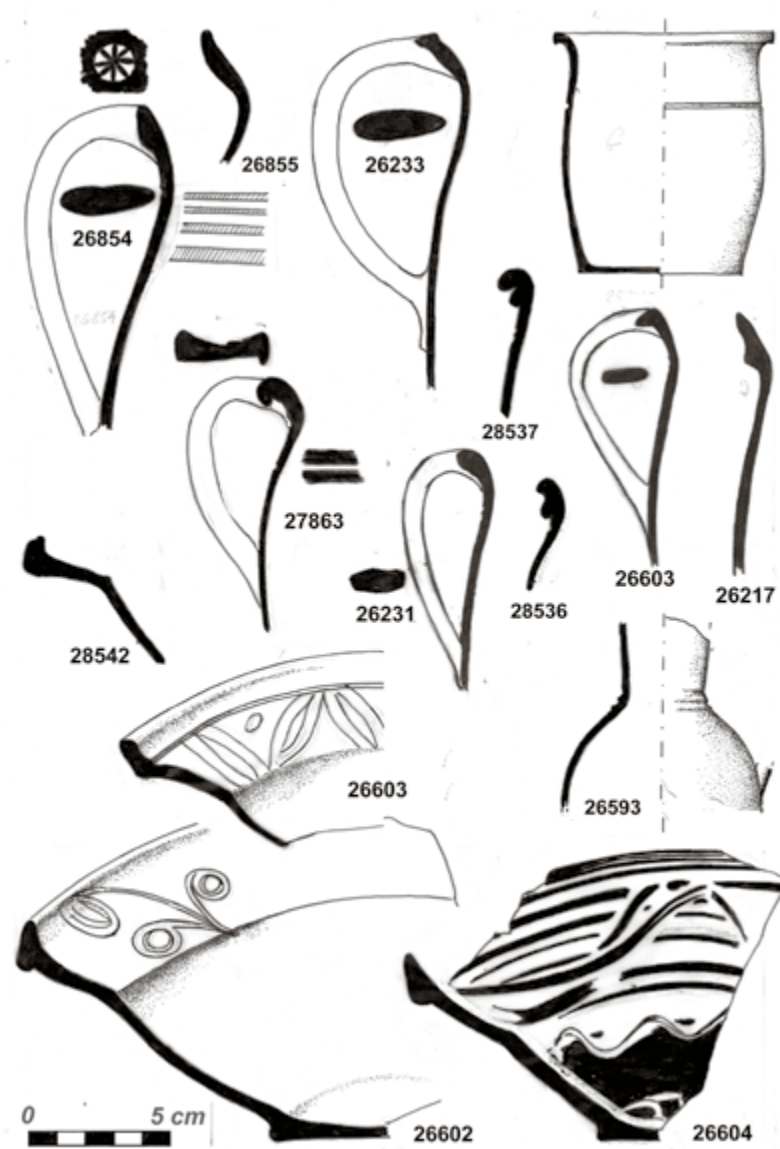
Obr. 10: Keramika z Veselských pískoven se znaky 2. poloviny 15. století.

Obr. 11: Keramika z Veselských pískoven se znaky 1. poloviny 16. století I.

Obr. 12: Keramika z Veselských pískoven se znaky 1. poloviny 16. století II.

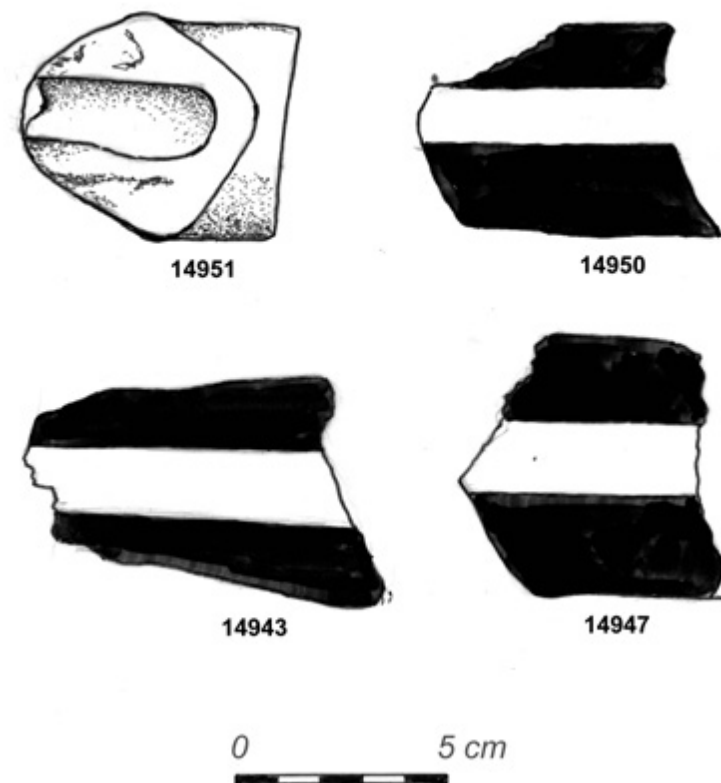

Obr. 13: Raně novověká keramika z Veselských pískoven I.

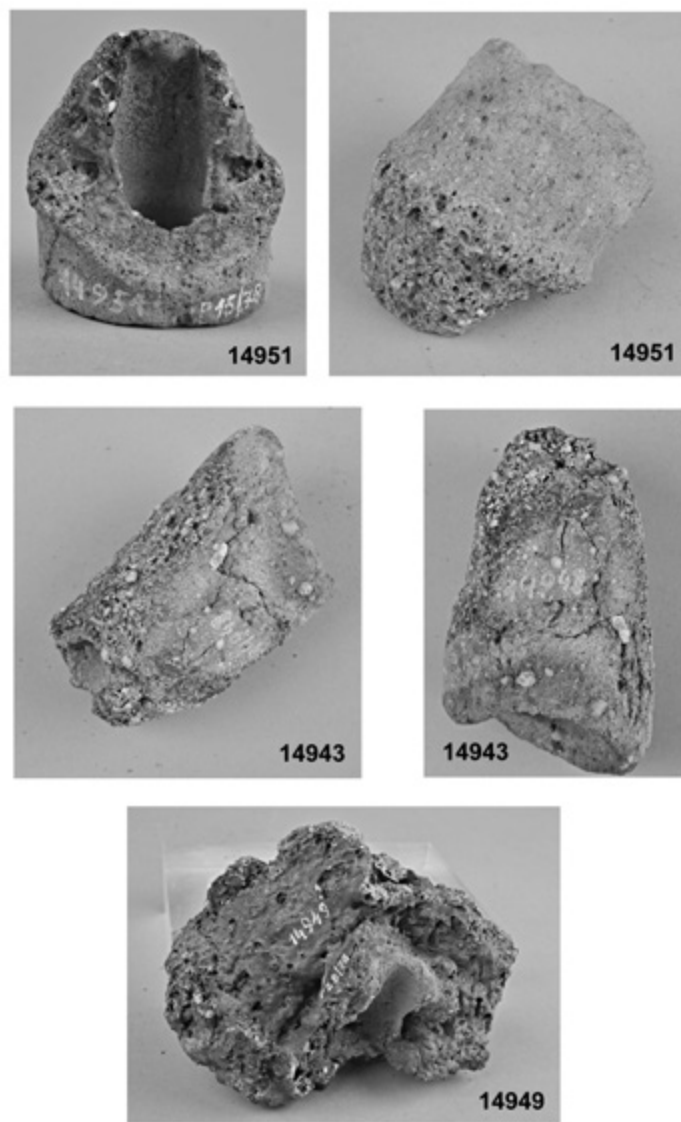

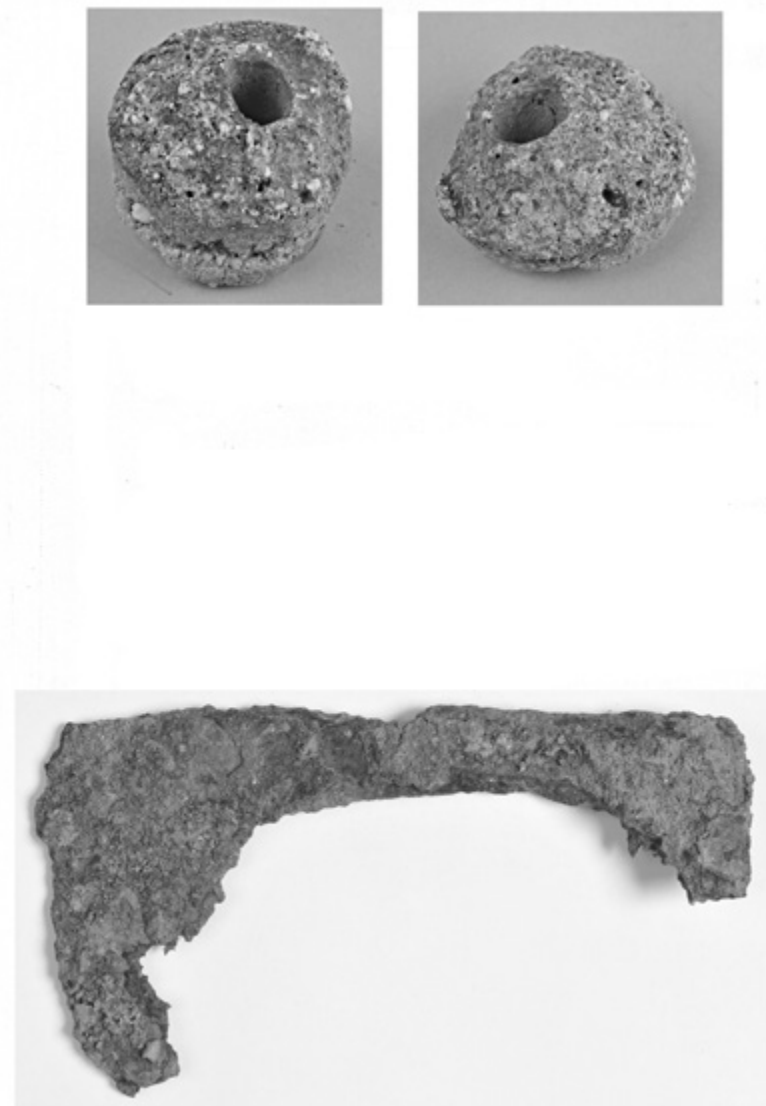
Obr. 14: Raně novověká keramika z Veselských pískoven II.

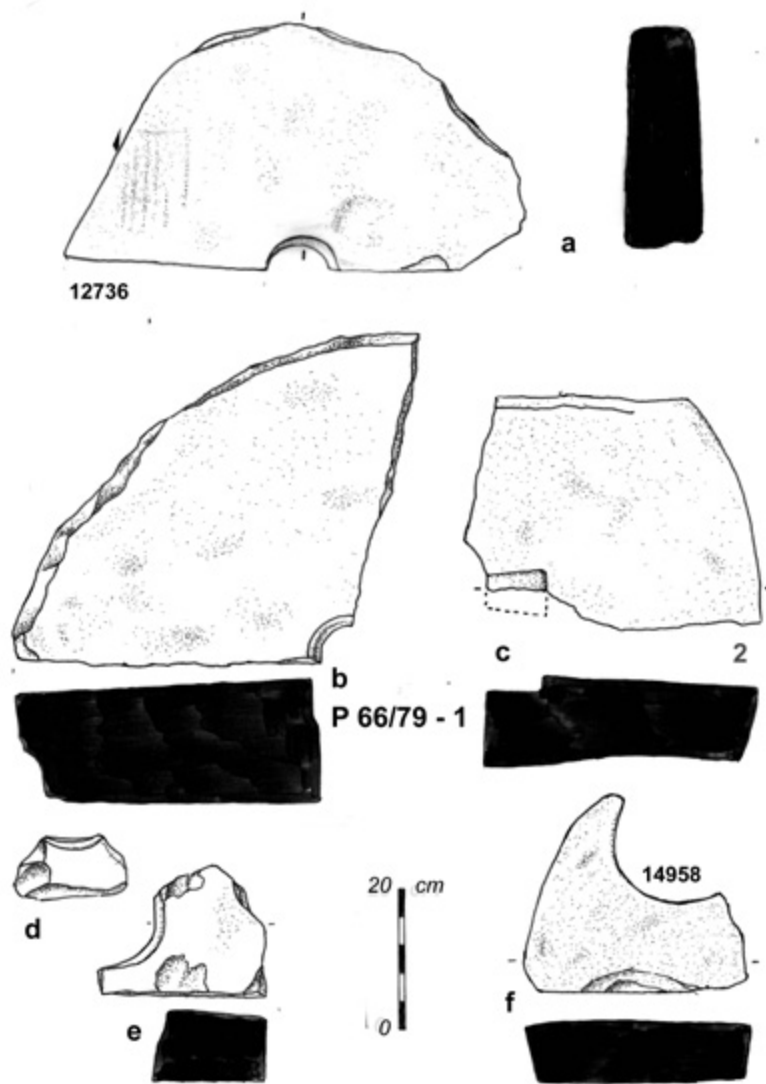
Obr. 15: Technická keramika – dysnové cihly kresby.

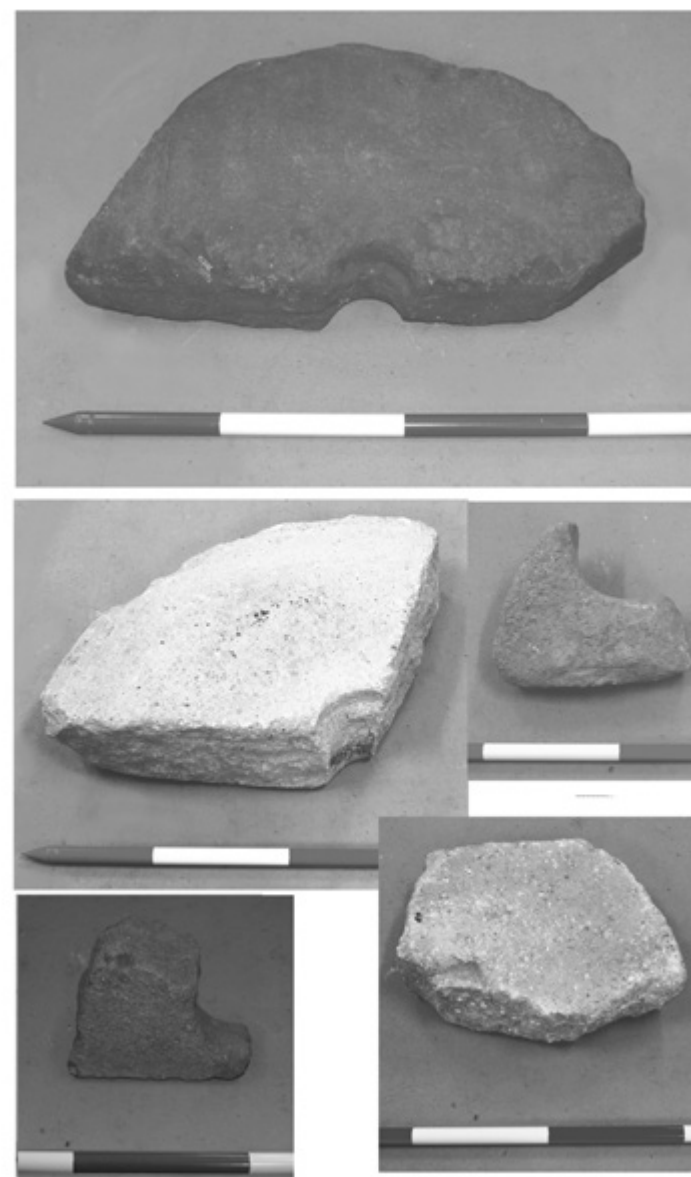
Obr. 16: Technická keramika – dyznové cihly foto.

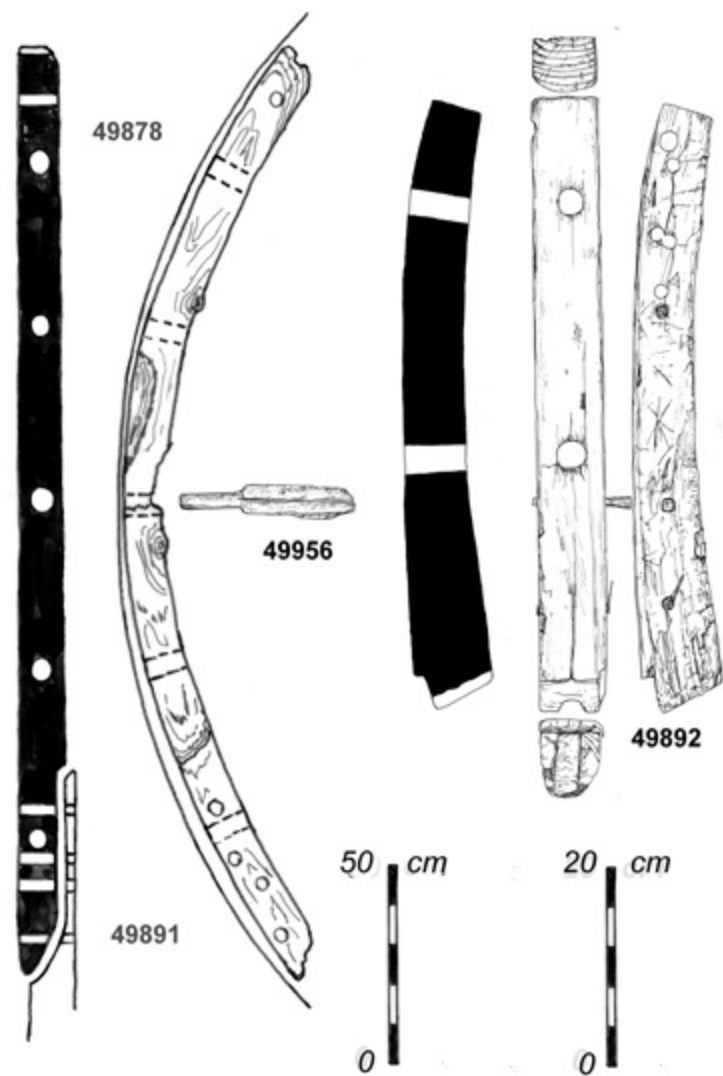
Obr. 17: Železné artefakty foto.

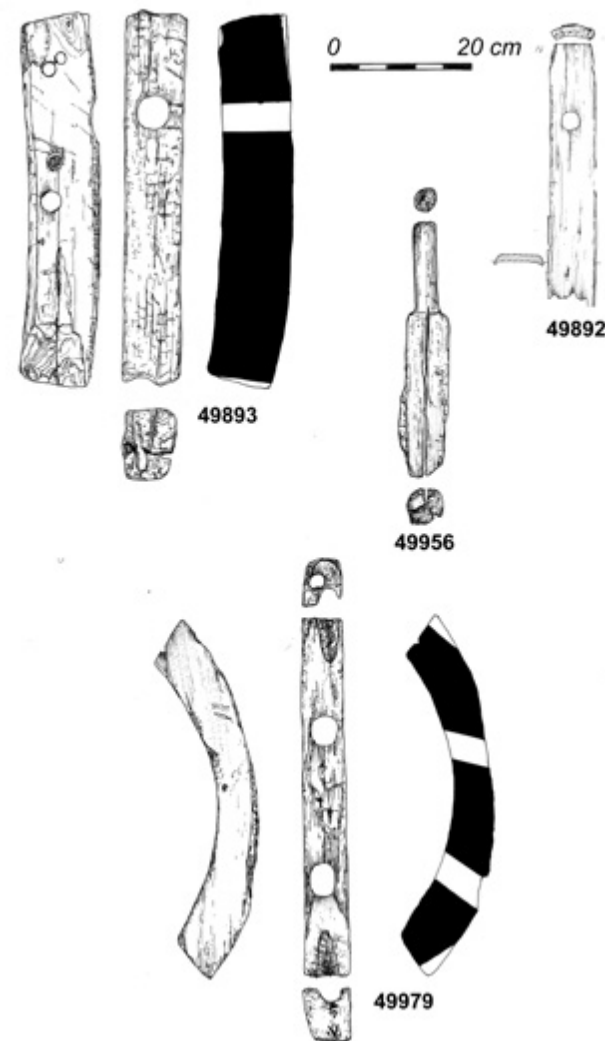
Obr. 18: Torza mlýnských kamenů a ložisek, kresby.

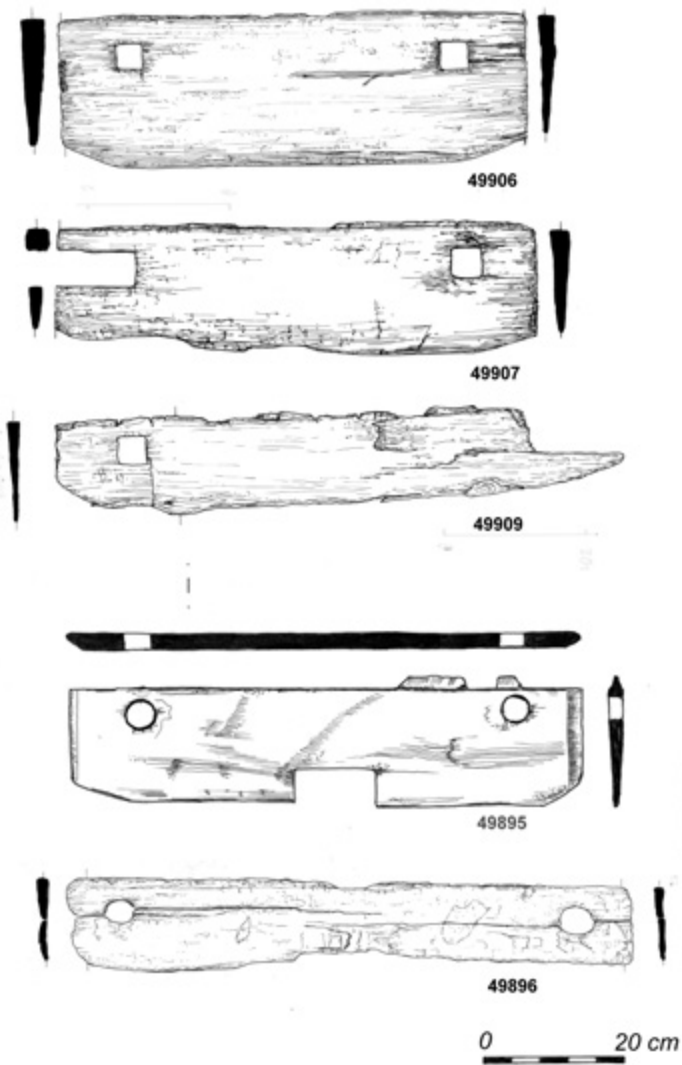
Obr. 19: Torza mlýnských kamenů a ložisek, foto.

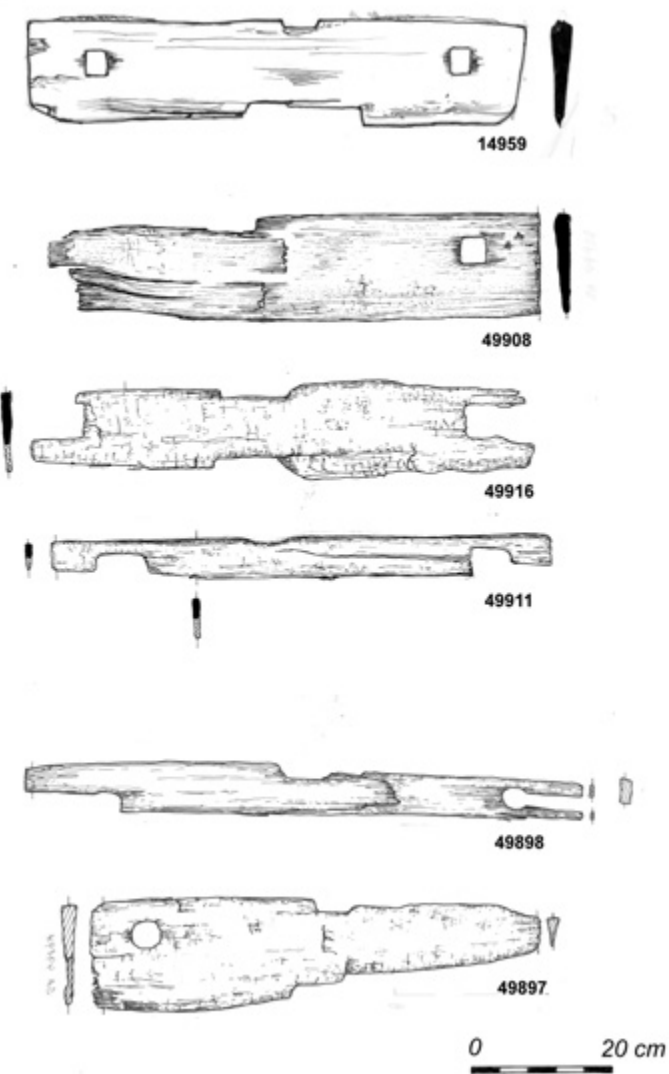
Obr. 20: Torza kruhových segmentů.

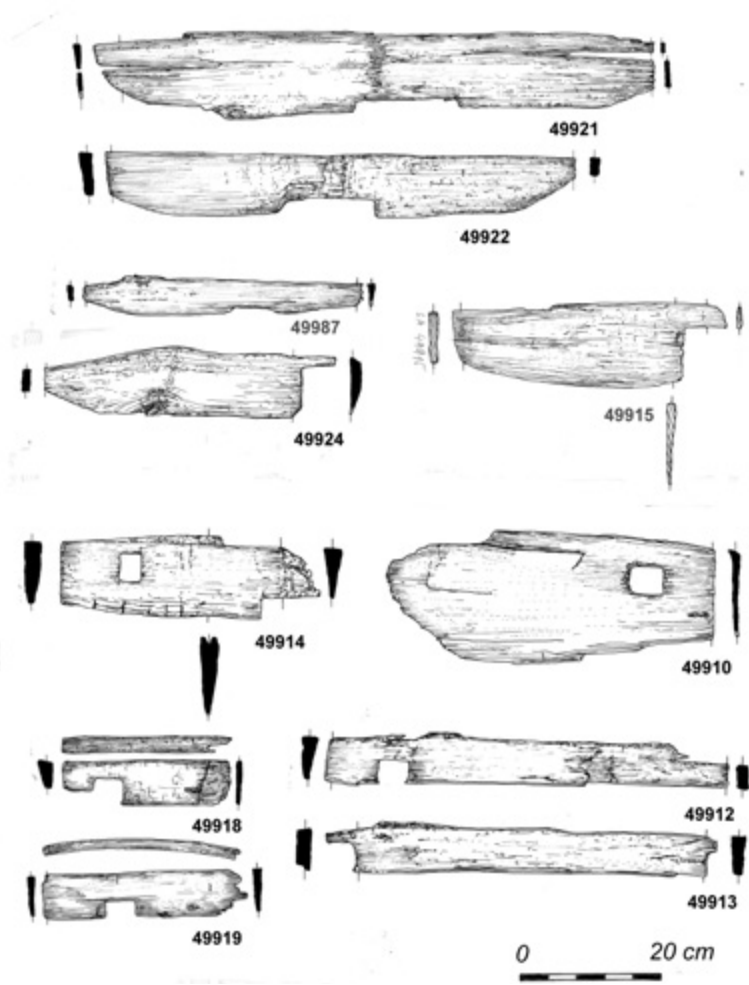
Obr. 21: Torza kruhových segmentů II.

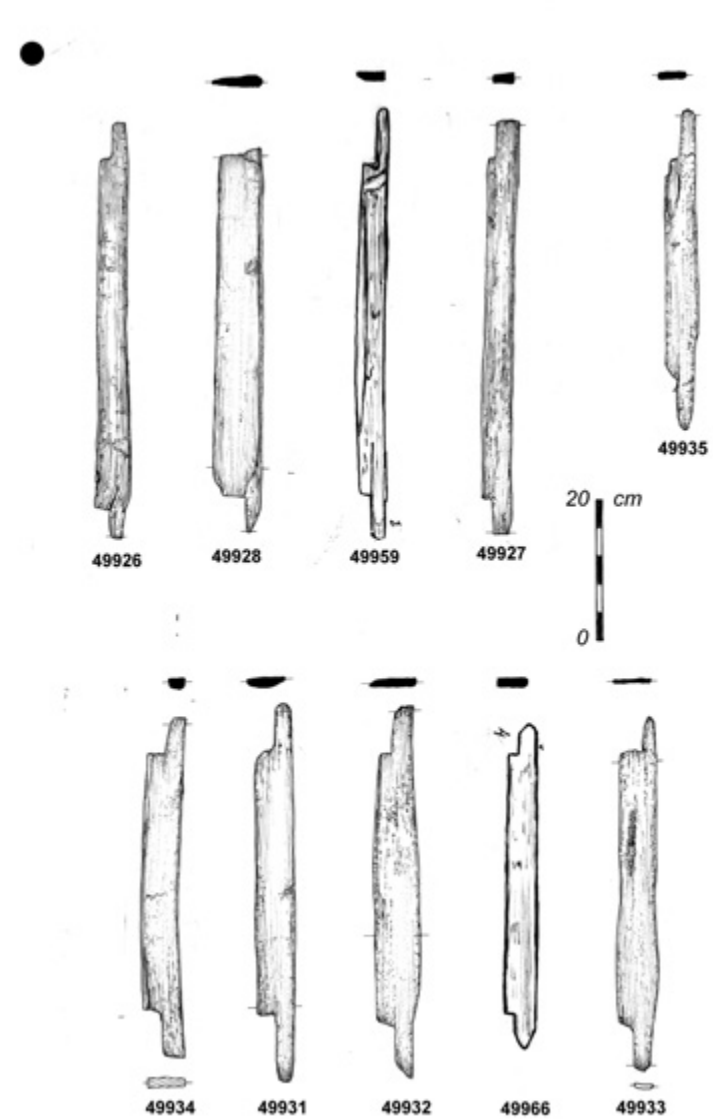
Obr. 22: Lopatky vodních kol I.

Obr. 23: Lopatky vodních kol II.

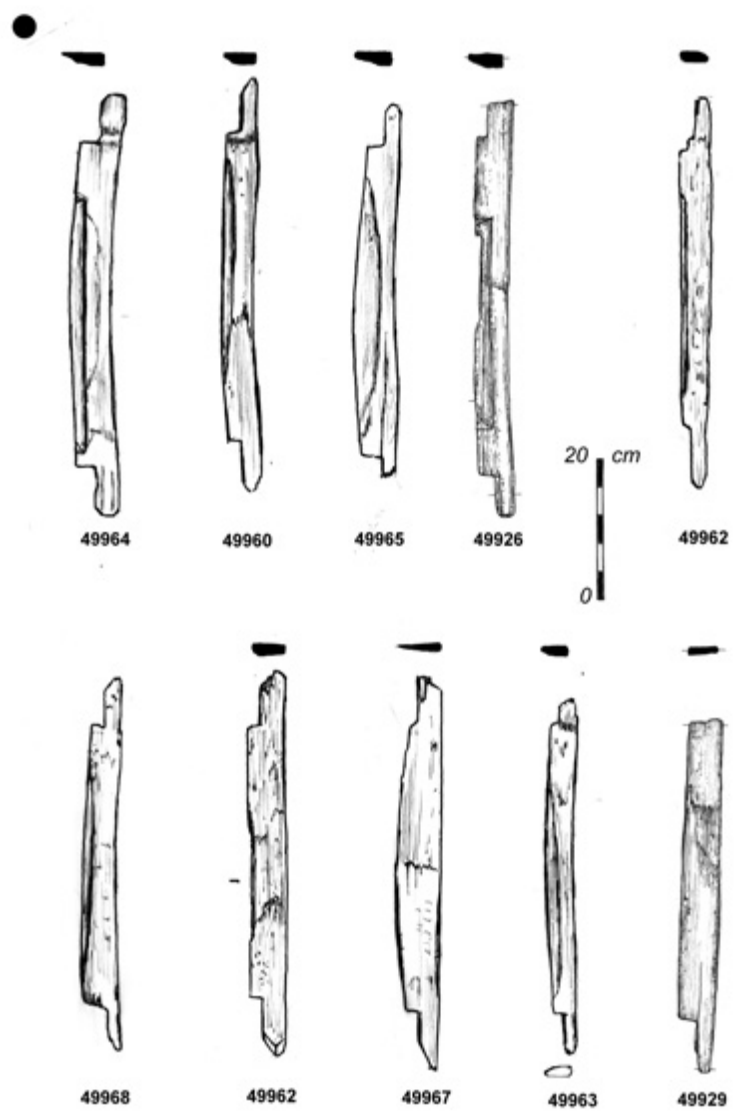

Obr. 24: Lopatky vodních kol III.

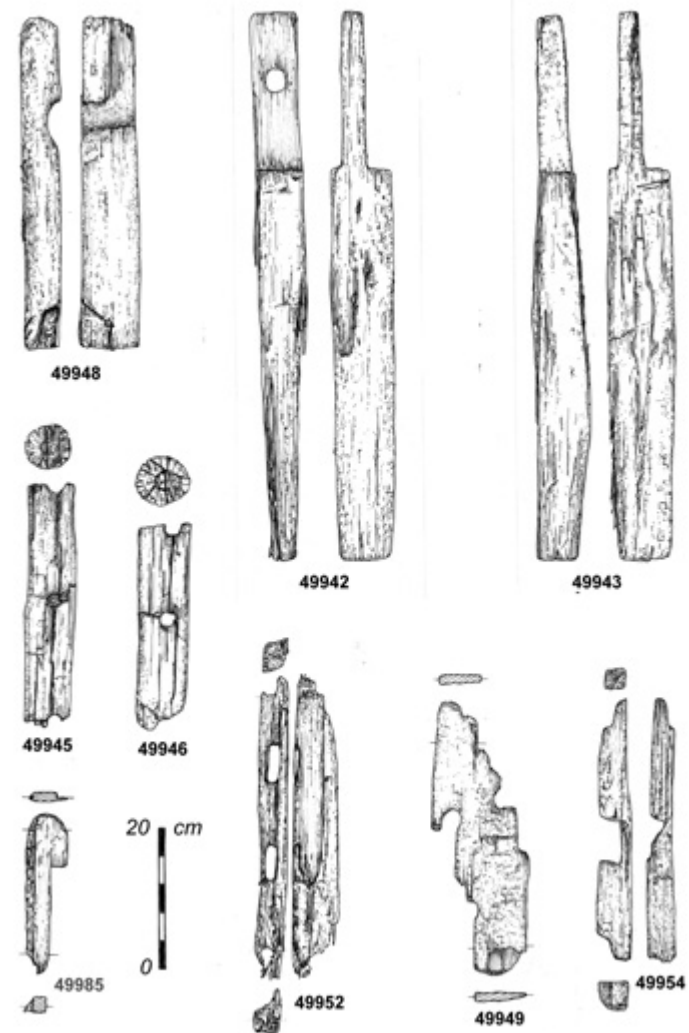

Obr. 25: Rozporky vodních kol I.

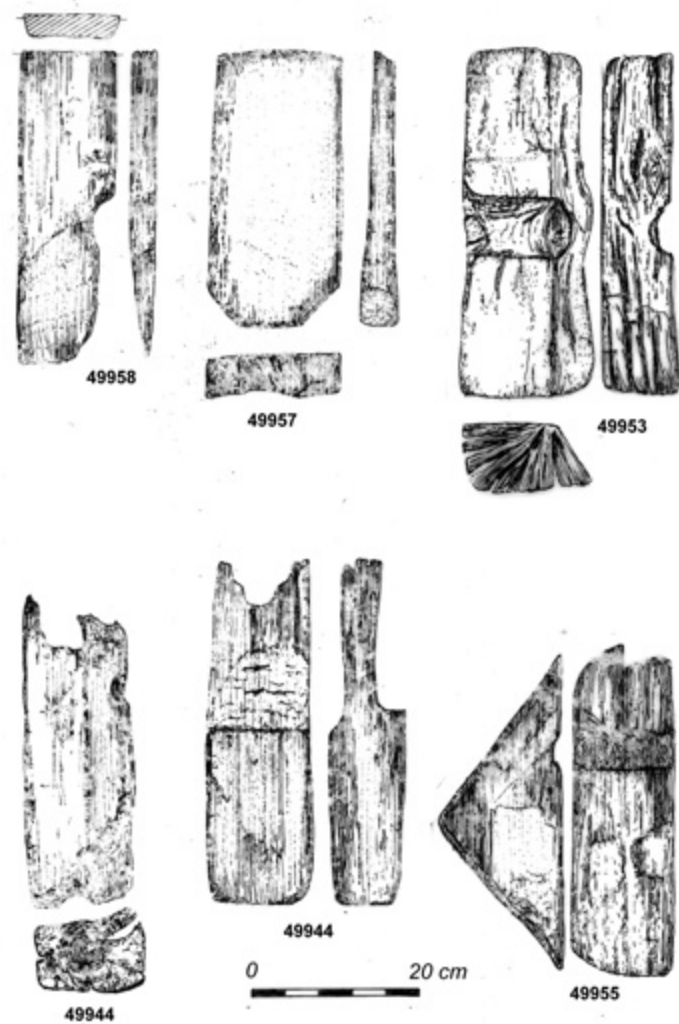

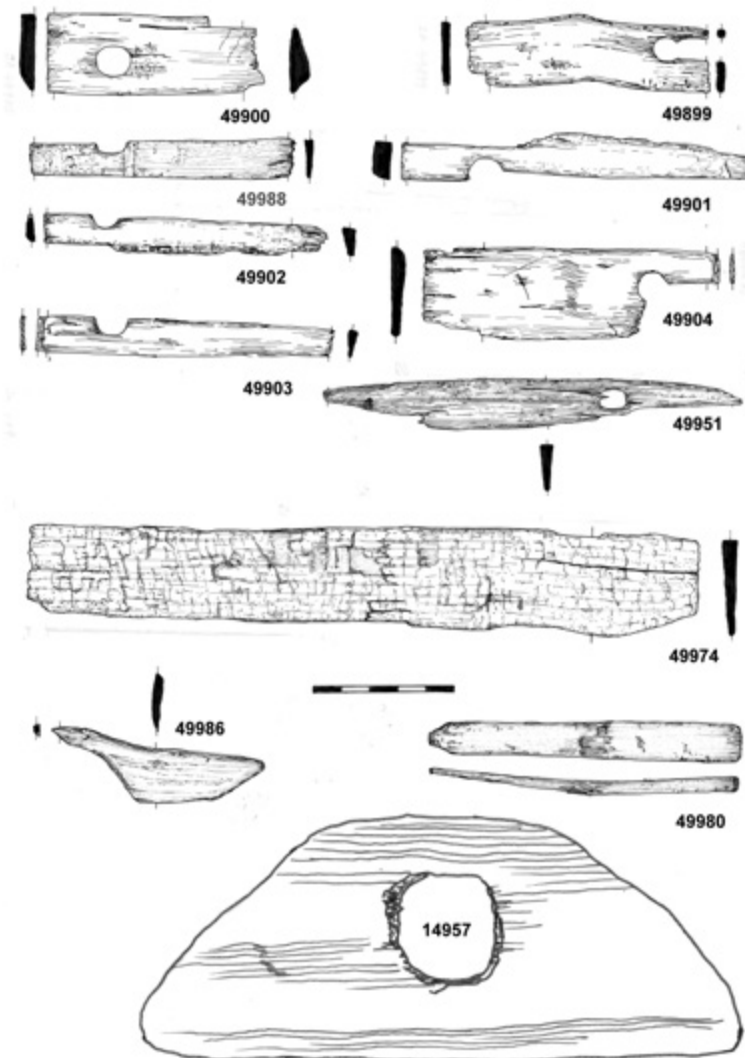
Obr. 26: Rozporky vodních kol II.

Obr. 27: Různé dřevěné artefakty I.

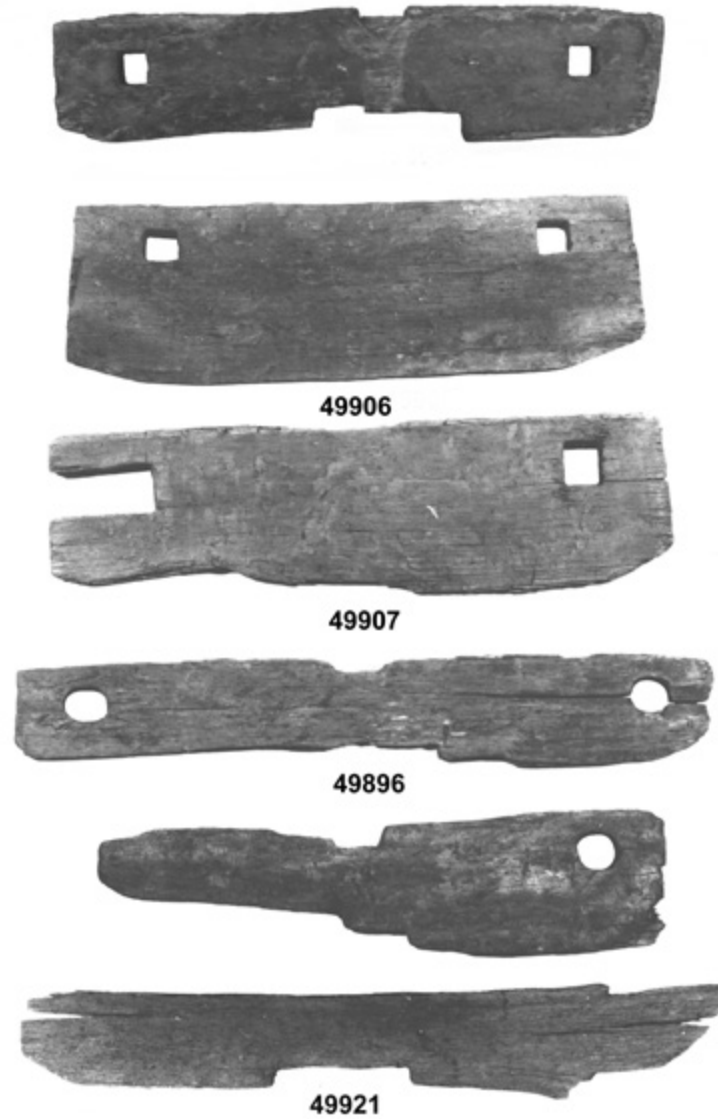
Obr. 28: Různé dřevěné artefakty II.

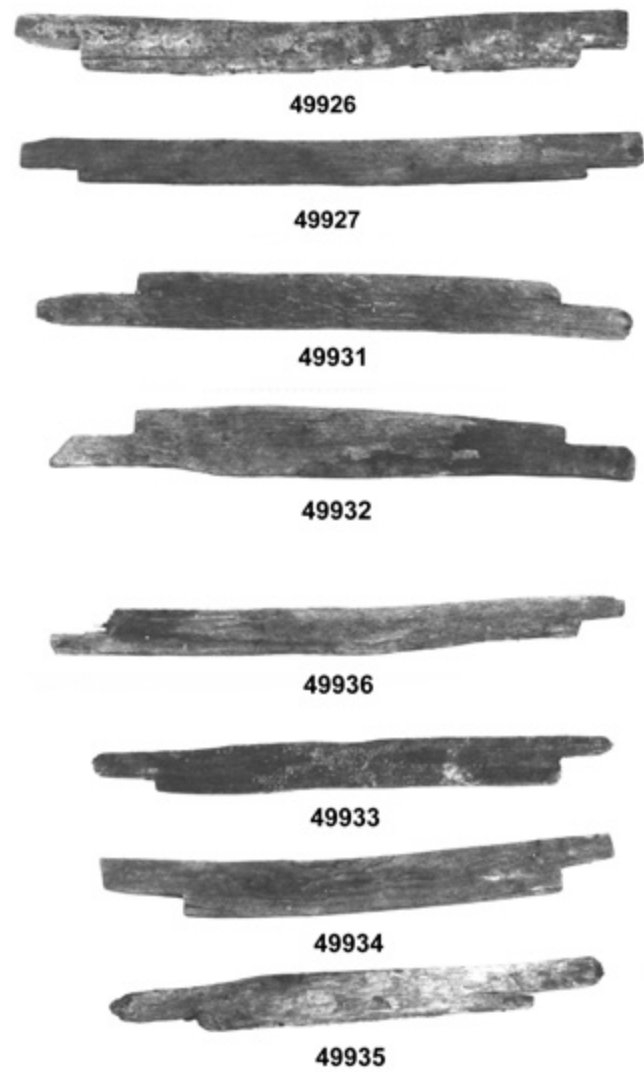
Obr. 29: Torza lopatek, dřevěné artefakty a hrnčířský čepel.

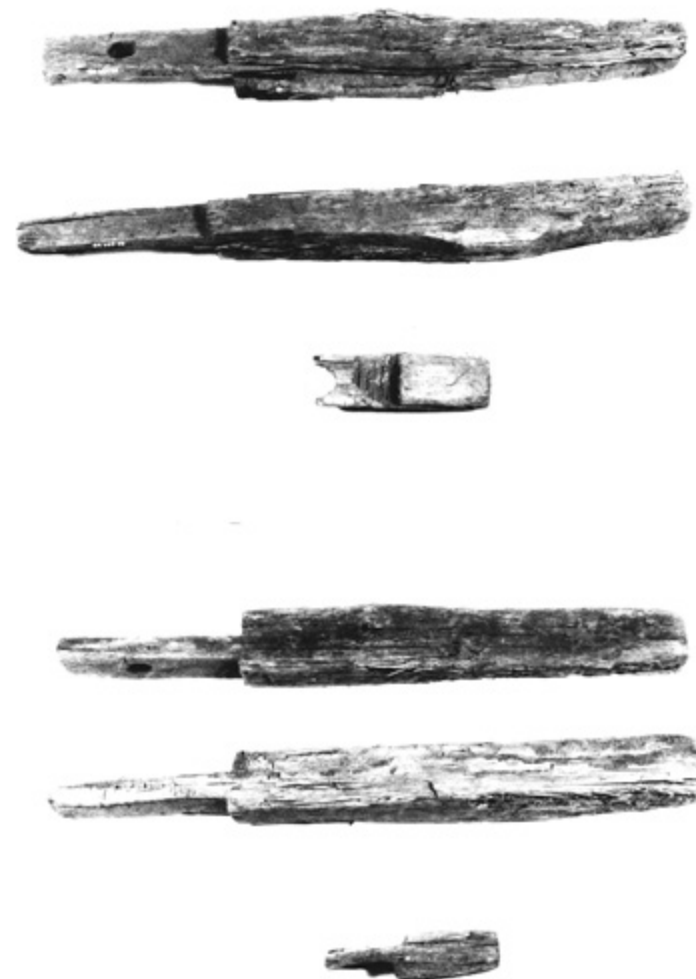
Obr. 30: Kruhové segmenty a lopatka se středovým výřezem, foto.

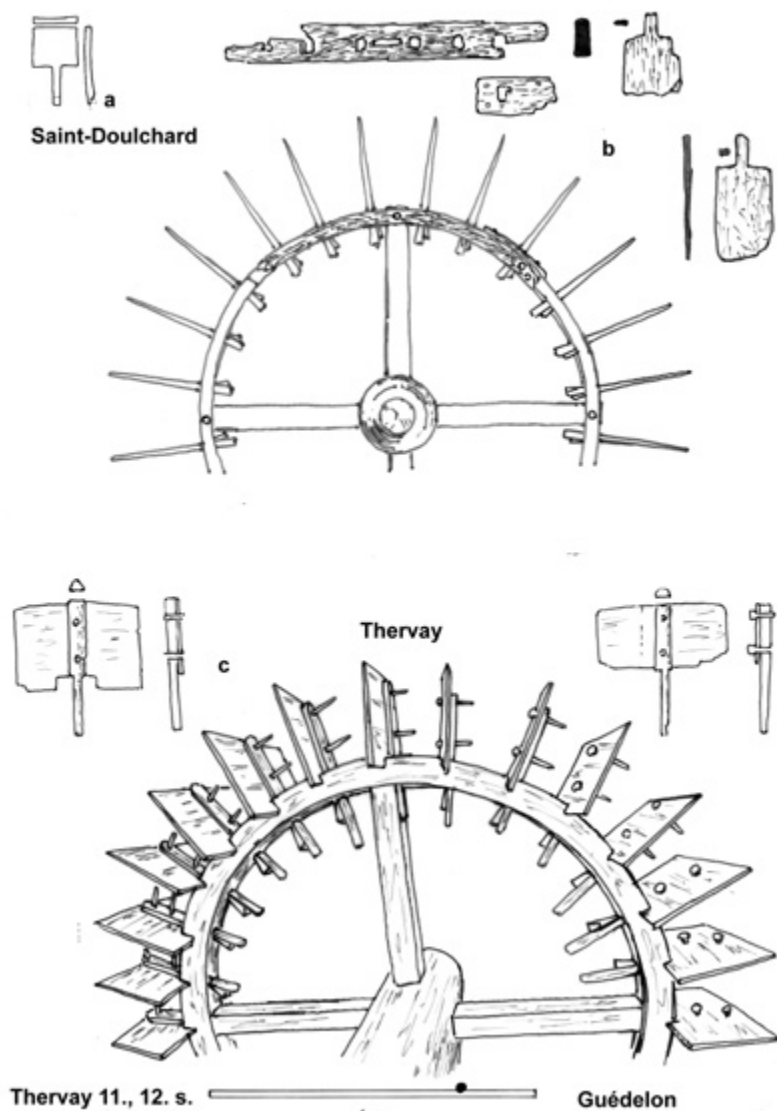
Obr. 31: Různé lopatky, foto.

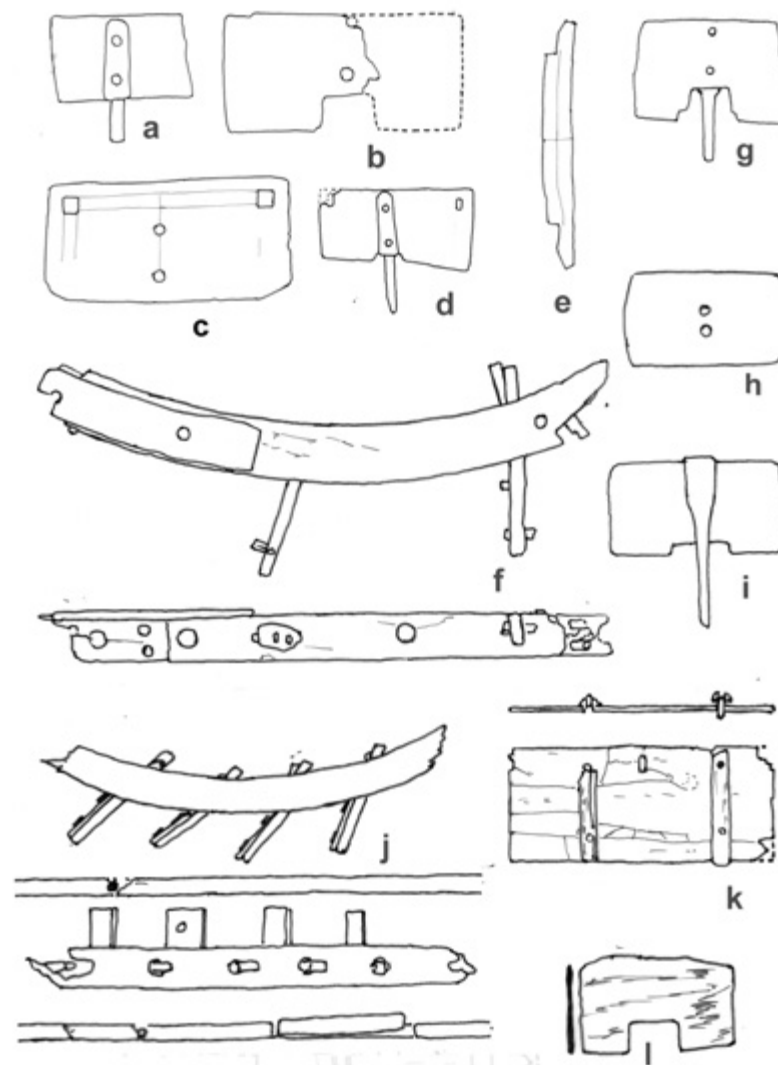
Obr. 32: Různé rozporky, foto.

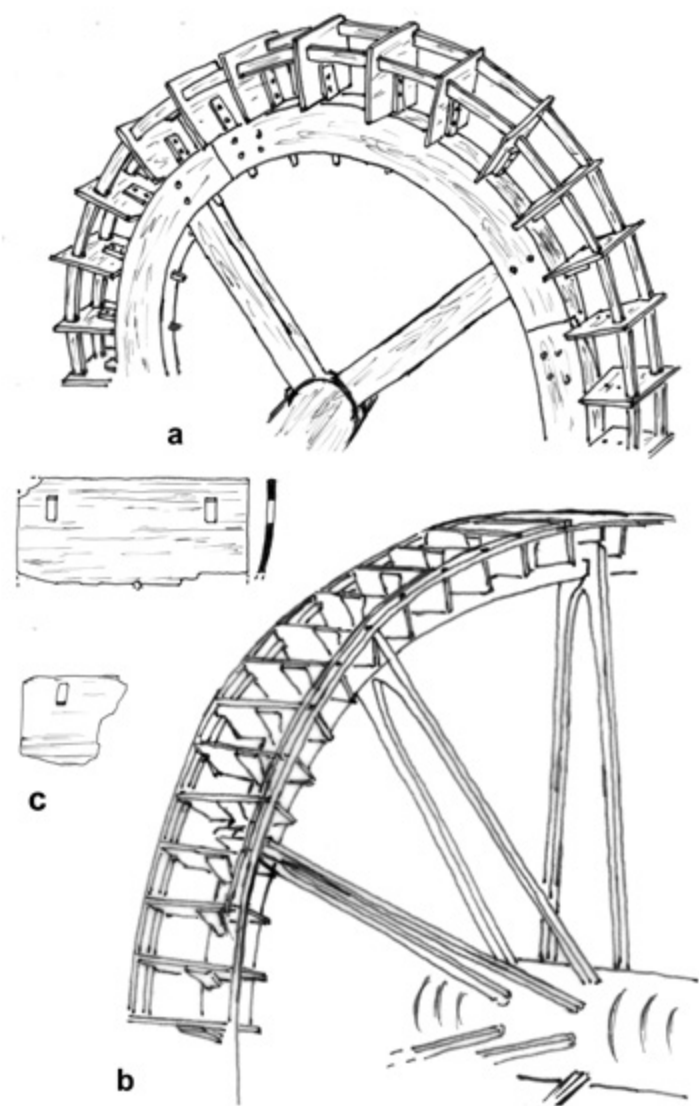
Obr. 33: Dřevěné artefakty, foto.

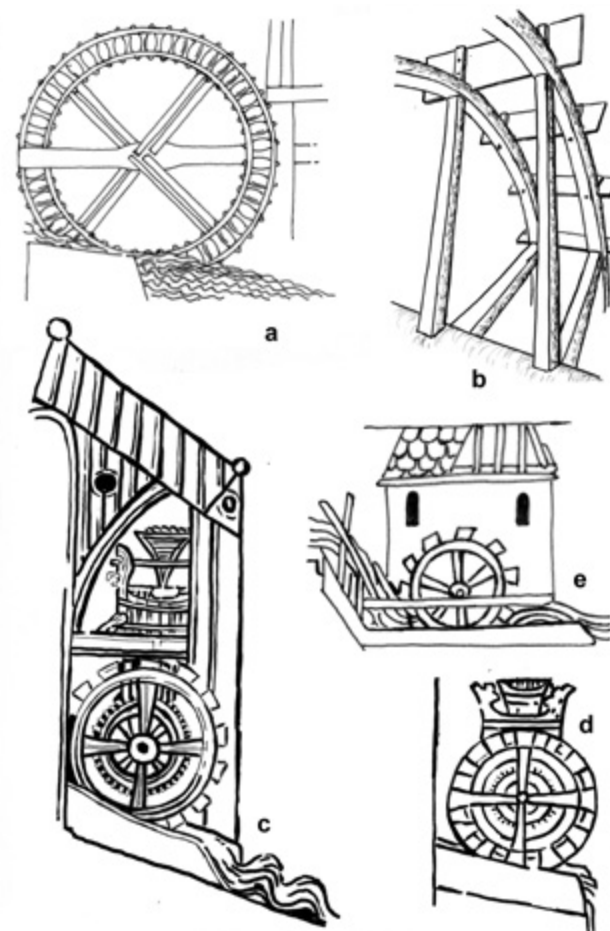
Obr. 34: Archeologické nálezy mlýnských kol a jejich rekonstrukce: **a)** Saint-Doulchard (Francie), lopatka z antického mlýnského kola, podle Moulins hydrauliques médiévaux découverts à Thervay (Jura) 2011; **b)** Dasing III (Německo) lopatky a rekonstrukce mlýnského kola, podle Czysz, W., 2016); **c)** Thervay (Francie) lopatky a rekonstrukce mladšího mlýnského kola podle A mill for Guédelon 2014.

Obr. 35: Součástky archeologických nálezů mlýnských kol (hřebenáčů): **a – f)** Tovstrup (Dánsko), lopatky, rozporka a segment kruhu, podle Fischer Christian 2004; **g)** Vejerslev (Dánsko) podle Fischer Christian 2004; **h – j)** Mastrup (Dánsko) podle Lund J. B., 2000; **k)** Saint-Denis (Francie) podle Moulins hydrauliques médiévaux découverts à Thervay (Jura) 2011; **l)** Lage-Müssen (Německo) podle Jens Berthold 2015

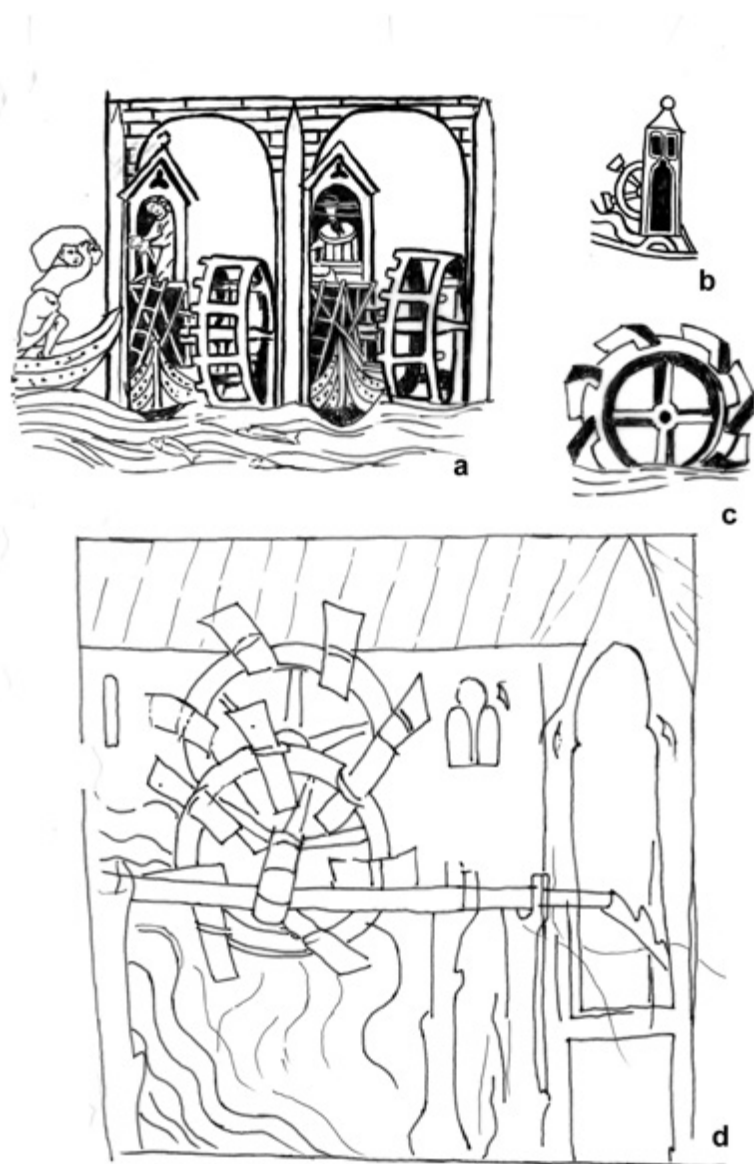

Obr. 36: Lopatka a rekonstrukce nálezu vodních kol: a) Bordesley Abbey (Velká Británie) podle Astill G. G., 1993; b) Greenwich (Velká Británie) podle R. Spain, <http://www.museumoflondonarchaeology.org.uk/News/Projects/Archive/News10/greenwichwheeldrawing.htm>; c) Písek 13. století podle Jaroslav Kudrnáč, Zlato v Pootaví, Písek 1971.

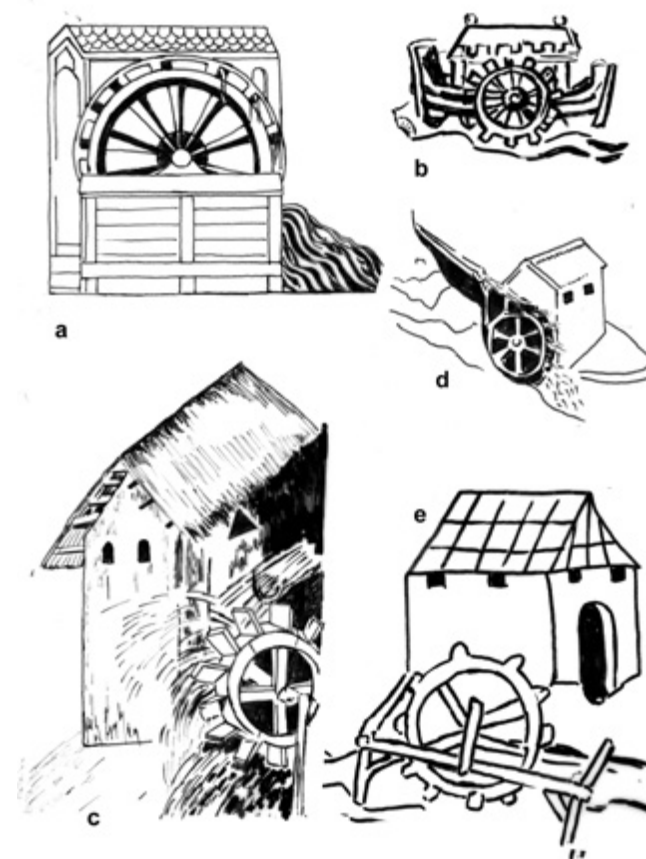

Obr. 37: Ikonografie vodního kola z 12. a 13. století: a) Herrad von Landsperg, *Hortus deliciarum*, 1175, Dvoukružní hřebenáč. podle. MAGER Johanes – MEISSNER Günter – ORF Wolfgang, 1988; b) Tábor, Benešův mlýn pohled do dvoukružního hřebenáče. Zjednodušená kresba podle fotografie vodního kola z Benešova mlýna v Táboře, patrně z roku 1855, či později, dnes u mlýna Veselých v Táboře, ze žabí perspektivy. V kresbě vypuštěny vnitřní části lopatek, novodobé železné spojovací prvky, ramena a ručky začepovány do kruhů. Kruhy částečně zakrývají konce lopatek, jejichž boky však oboustranně přecházejí, stejně jako na iluminaci z *Hortus deliciarum*; c) *Bestiary*, Bodleian Library Oxford, Anglie, 2. čtvrtina 13. století, podle internetu Medieval Bestiary, Bodley 764, fol. 44r; d) *Bestiary*, British Library London, Anglie, 2. čtvrtina 13. století, podle internetu Harley 4751, fol. 35r; e) *Le vileil Rentier d'Audenarde*, KBR, Handschriftenabdeling, hs. 1175, po 1275, fol. 98v. převzato z internetu: Belgian Art Links and Tools <http://balat.kikirpa.be/object/20030779>

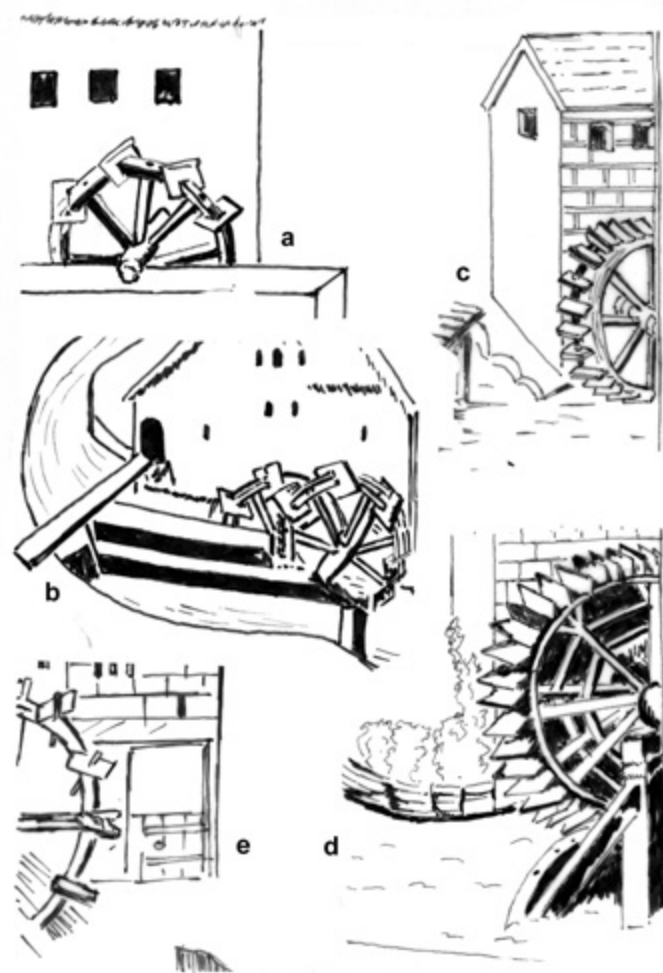

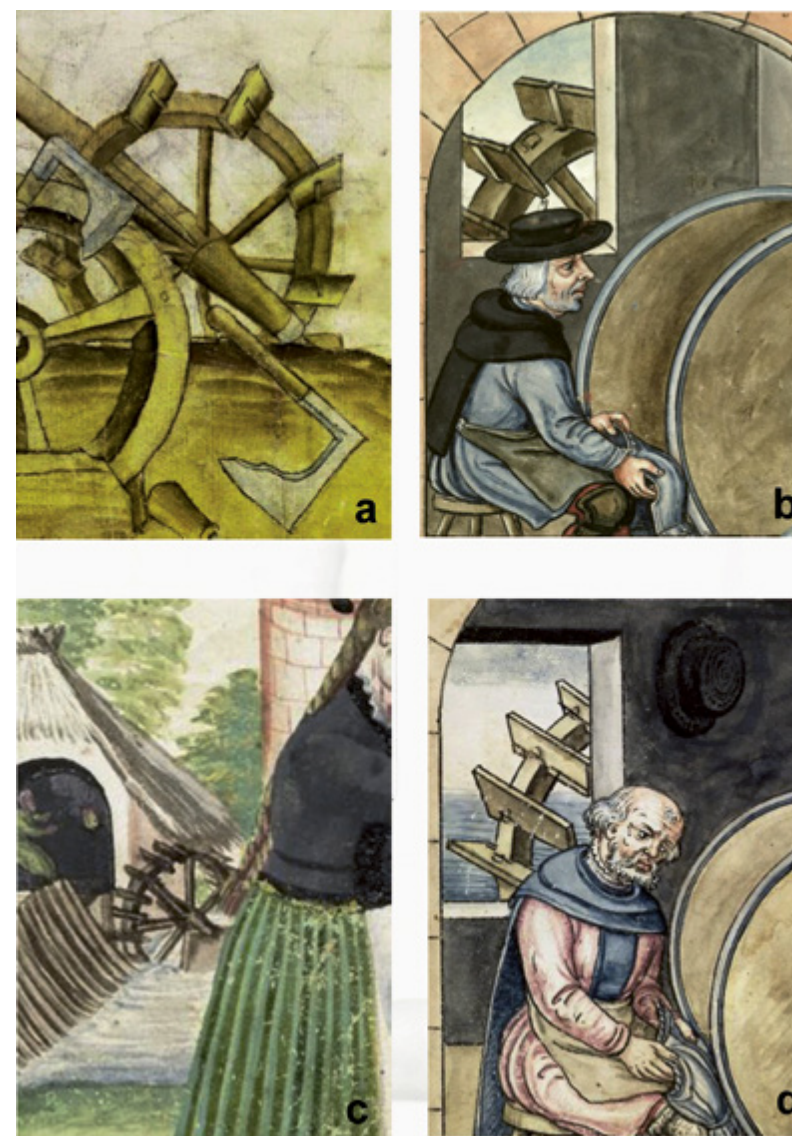
Obr. 38: Ikonografie vodního kola ze 14. století

Obr. 39: Ikonografie vodního kola ze 14. a 15. století: **a)** Guillaume de Saint-Pathus, *Vie et miracles de saint Louis*, BNF Manuscrits, Français 5716, fol 288, 14. stol., Patrně jednokružní hřebenač s rozporkami, podle internetu <http://classes.bnf.fr/ema/grands/11-0.htm>; **b)** Romain d'Alexandre, *BL London*, Harl. MSS 4979, f. 4b, 14. stol. Podle Terry S. Reynolds, *Stronger than a Hundred Men – A History of the Vertical Water Wheel*, Baltimore - London 1983, s. 56. **c)** Castelo Buonconsiglio, maestro Venceslaus, *Měsíční cyklus, prosinec*, kol. 1400, Hřebenač „na spodní i vrchní vodu“, podle internetu *Il ciclo dei mesi di Torre Aquily a Trento*, <http://senzadeditica.blogspot.cz/2013/12/il-ciclo-dei-mesi-dicembre.html> **d)** Castelo Buonconsiglio, maestro Venceslaus, *Měsíční cyklus, duben*, kol. 1400, Hřebenač „na spodní i vrchní vodu“, podle internetu *Il ciclo dei mesi di Torre Aquily a Trento*, <http://senzadeditica.blogspot.cz/2013/12/il-ciclo-dei-mesi-dicembre.html> **e)** Český Nový zákon 1430 – 1440, ÖNB, Cod. 485, fol. 47v, (přejato z: *Od gotiky k renesanci – výtvarná*

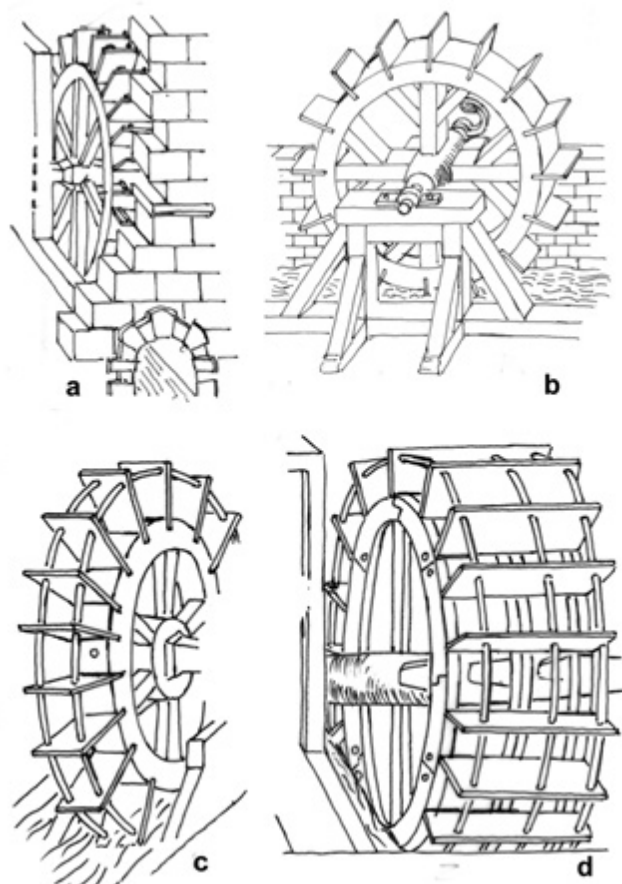

Obr. 40: Ikonografie vodního kola 15. století: a) Hugo von Trimberg, *Der Renner*, 2. pol. 15. stol., PML New York, MS M 763, fol. 105v. jednokružní hřebeneč se středovým výřezem, podle Pierpont Morgan Library – Corsair; b) Hugo von Trimberg, *Der Renner*, 2. pol. 15. stol., PML New York, MS M 763, fol. 105v. jednokružní hřebeneč s rozporkami, podle Pierpont Morgan Library – Corsair; c) René d'Anjou, *Le Mortifiement de vaine plaisance* PML New York, MS M 705, fol. 38v., 1455 – 1460, jednokružní hřebeneč s lopatkami bez středového výřezu, podle Pierpont Morgan Library – Corsair; d) René d'Anjou, *Le Mortifiement de vaine plaisance*, kol. 1470; Fondation Bodmer, Bodmer 144, e) *Hausbuch Wolfeg*, kol. 1470 fol. 17r., jednokružní hřebeneč.

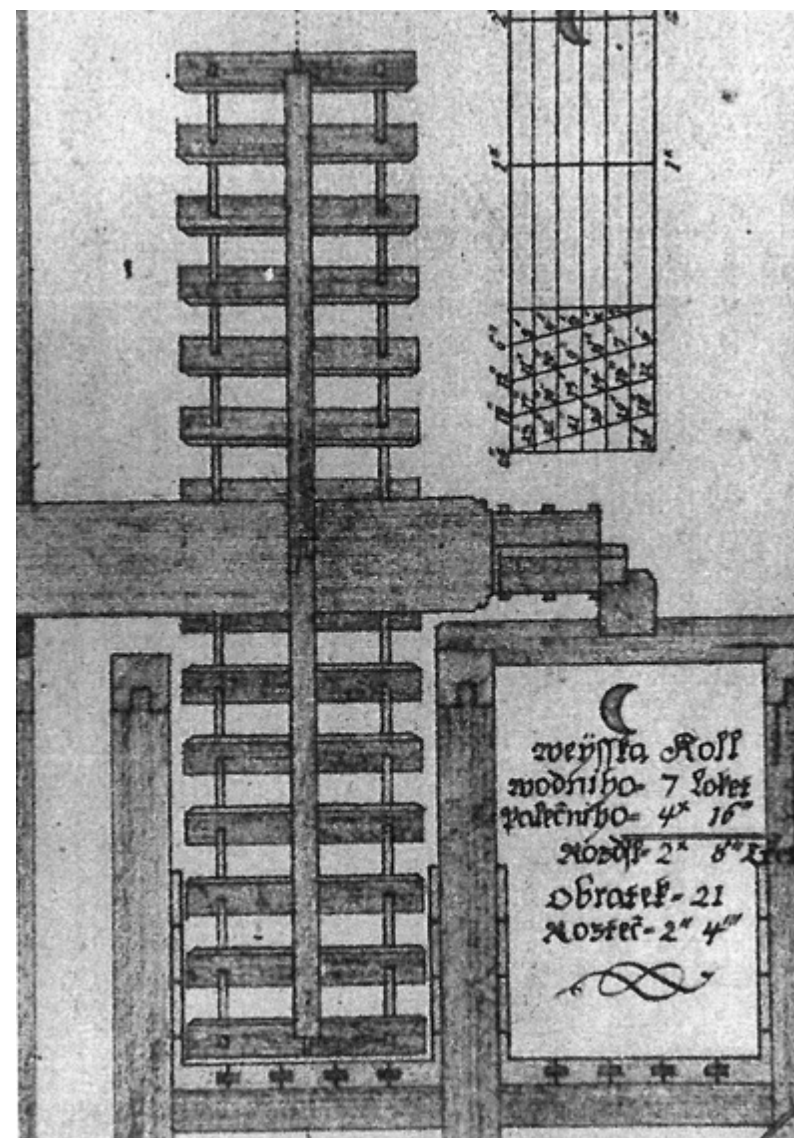

Obr. 41: Norimberské rukopisy: a) *Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung I, SB Nürnberg, (Mendel I), Amb 317.2°, f. 86V (1468)*; b) *Landauer I, Amb 279.2°, f. 47 (1563)*; c) *Mendel II, Amb 317b.2°, f. 23r (1568)*; d) *Mendel II, Amb 317b.2°, f. 27V (1572)*.

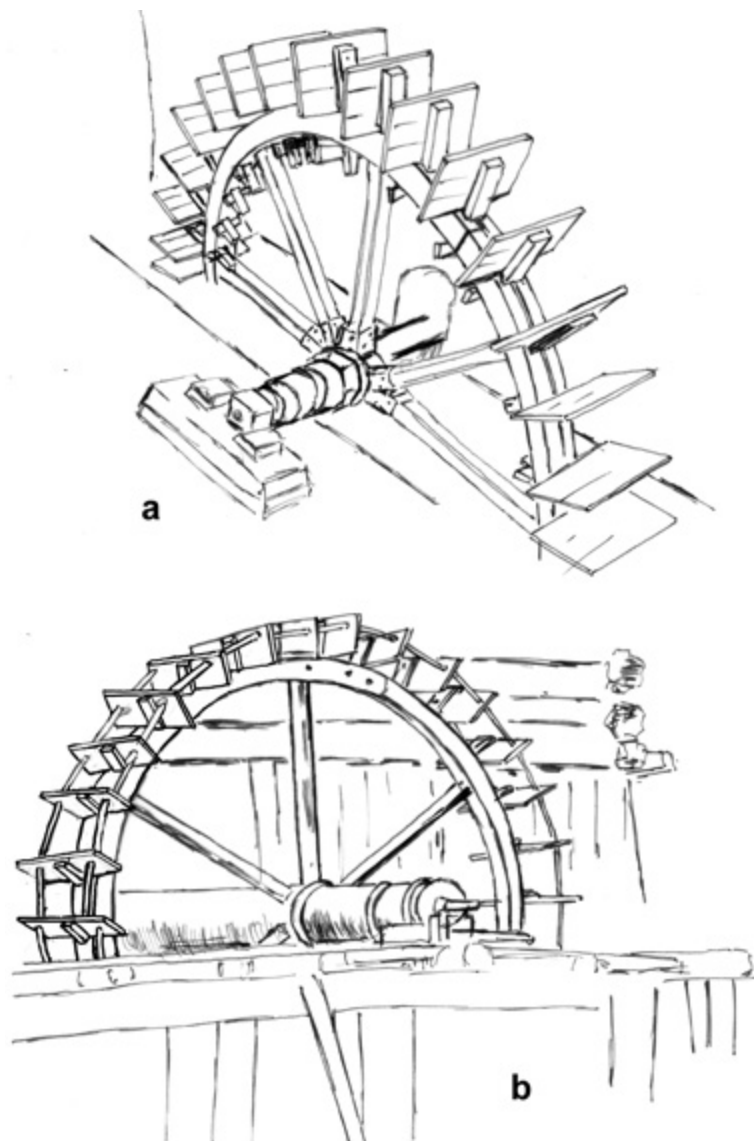

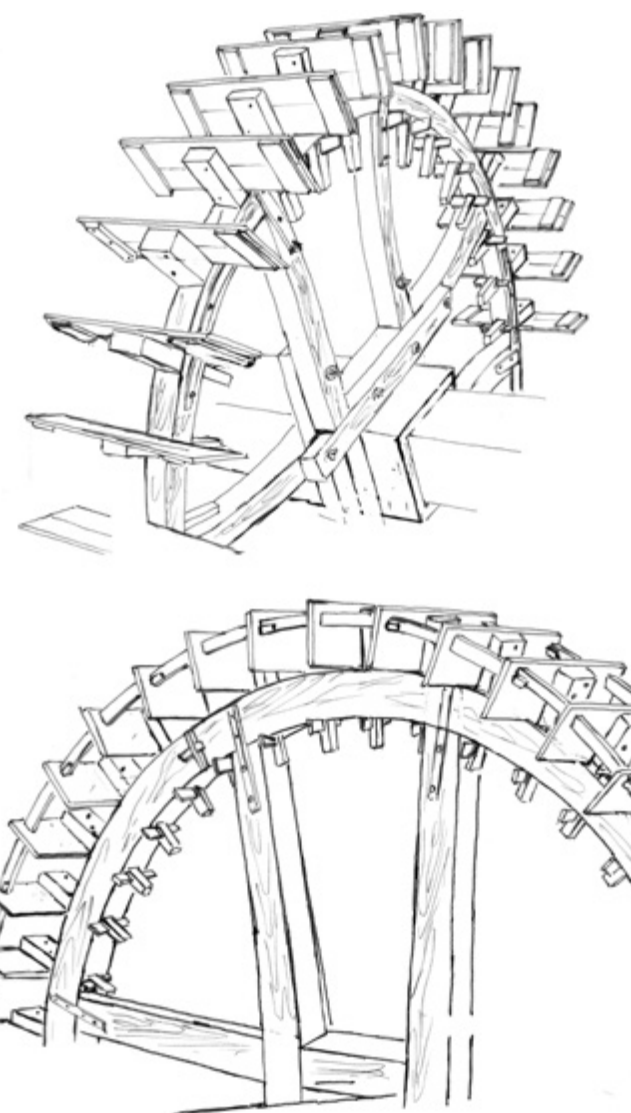
Obr. 42: Agostino Ramelli, *Le diverse et artificiose machine*, 1588, podle internetové publikace na <http://echo.mpiwg-berlin.mpg.de/ECHODocuView?thumbCols=12> & url=/permanent/library/A0QMGXBK/pageimg & viewMode=images & thumbRows=10 & start=391 & thumbSize=300 & mode=imagepath & pn=464, **a)** Jednokružní hřebenač se dvěma ručkami bez rozporek, obr. XXXI; **b)** Jednokružní hřebenač se zapuštěnými lopatkami bez rozporek, obr. CXXXVII; **c)** Jednokružní hřebenač se zapuštěnými lopatkami a rozporkami, obr. XLIX; **d)** Vitorio Zonca, *Novo teatro di machine et edificii*, 1607, s. 14, Tříkružní hřebenač s rozporkami na lodním mlýnu, podle internetové publikace na https://books.google.cz/books?id=_0hRAAAcAAJ & pg=RA-1-PT1 & hl=cs & source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false

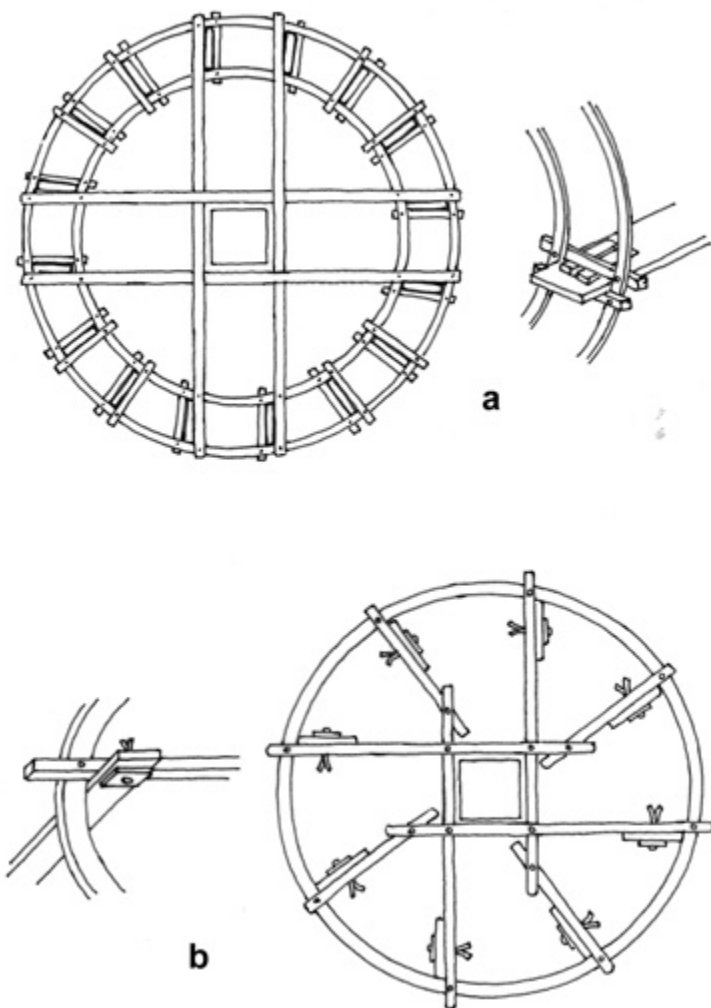
Obr. 43: Nákres jednokružního hřebenače s lopatkami vyztuženými rozporkami od J. Pilaře, mlynáře a sekerníka z poč. 19. st. přejato z Štěpán L., *Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů I*, KSSPPOP Pardubice 1990, s.21.

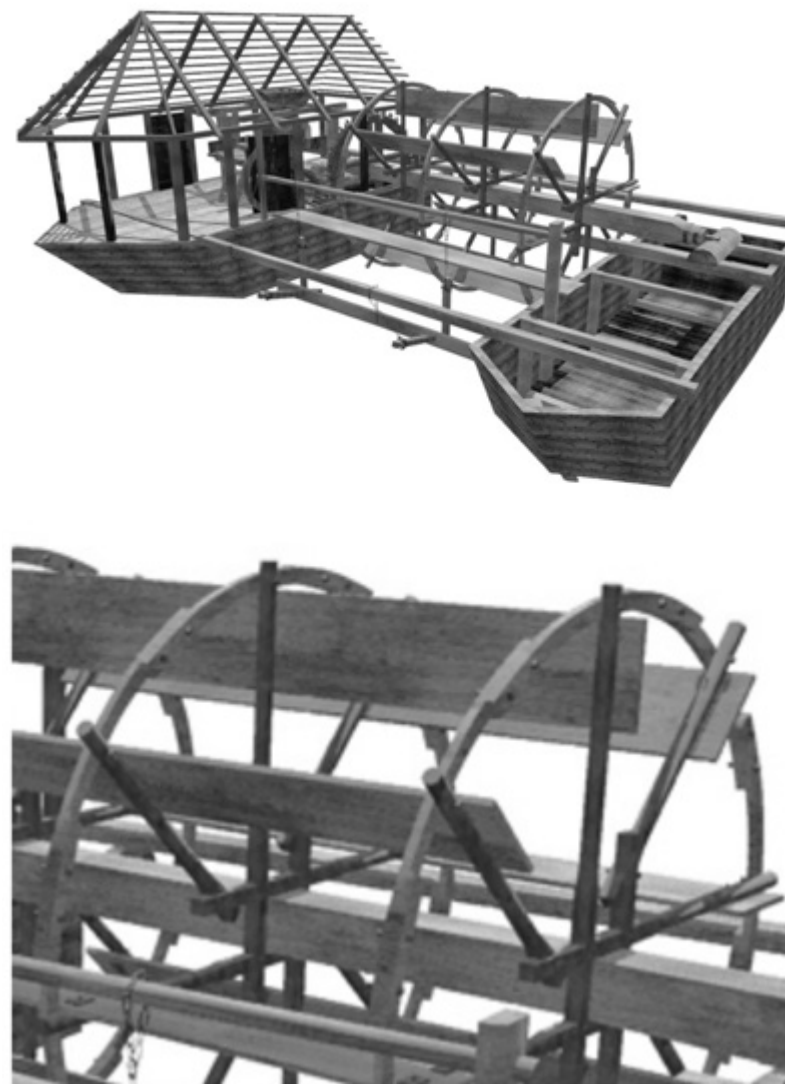
Obr. 44: Novodobé jednokružní hřebenače **a)** Jednokružní hřebenač s osmi rameny bez rozporek, přílivový mlýn v Birlot na ostrově Bréhat v Bretagni, nákres podle internetu na www.alamy.com/stokp-hoto/moulin-du-birlot.html; **b)** Jednokružní hřebenač s rozporkami, mlýn Spálenec u...., nákres podle fotografie z roku 1919 z Luděk Štěpán, Magda Křivanová, *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*, Argo 2000, s. 99.

Obr. 45: Funkční jednokružní hřebenače v Holandsku: **a)** Jednokružní hřebenač bez rozporek, Borculo, provincie Gerderland, nákres podle fotografie převzaté z <https://nl.pinterest.com/pin/335870084695756792/>; **b)** Jednokružní hřebenač s rozporkami, Singraven, provincie Overijssel, nákres podle fotografie z <https://hiveminer.com/Tags/mill.singraven>

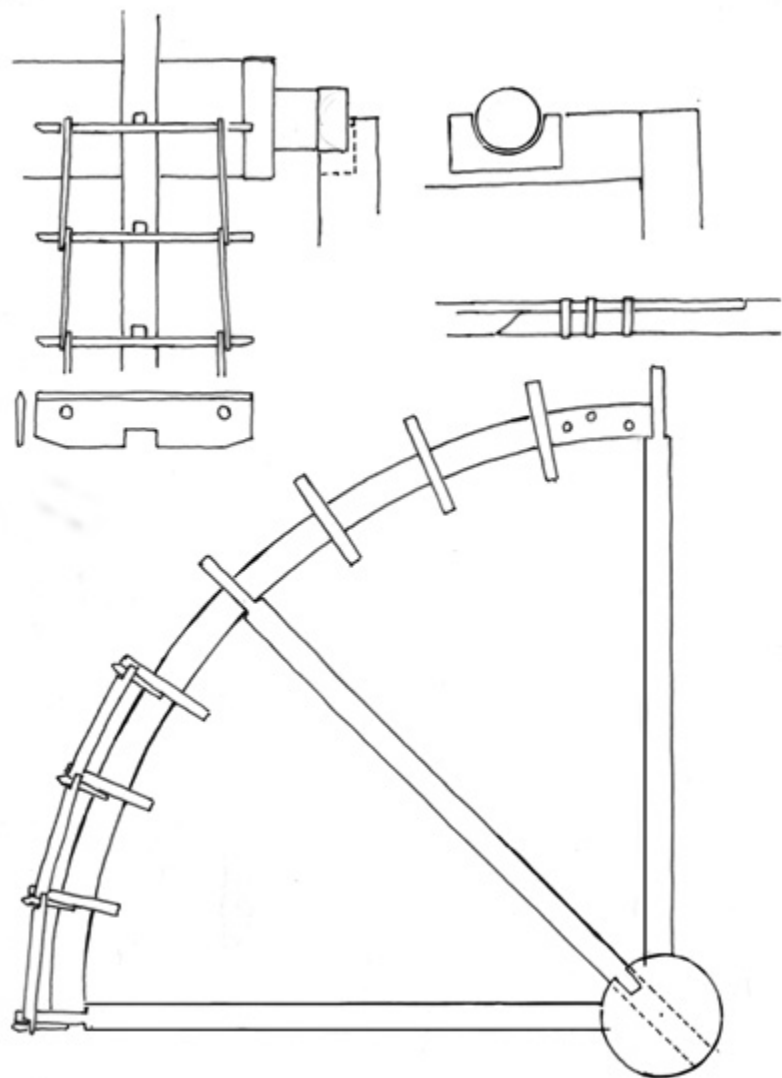

Obr. 46: Vodní kola lodních mlýnů v Rumunsku: a) Náčrt vodního kola lodního mlýnu v Ciuciu Rumunsko, skanzen Sibiu, převzto z Daniela Gräfa, *Boat Mills in Europe from Medieval to Modern Times*, Dresden 2006, s. 125. b) Vodní kolo lodního mlýna z Lucasesti, Rumunsko, skanzen Sibiu, převzto z Daniela Gräfa, *Boat Mills in Europe from Medieval to Modern Times*, Dresden 2006, s. 124.

Obr. 47: Náčrt jednoho z vodních mlýnů (pravděpodobně z Lucasesti), Rumunsko skanzen Sibiu. Kresba u příležitosti mezinárodního molinologického symposia v Sibiu 2015.

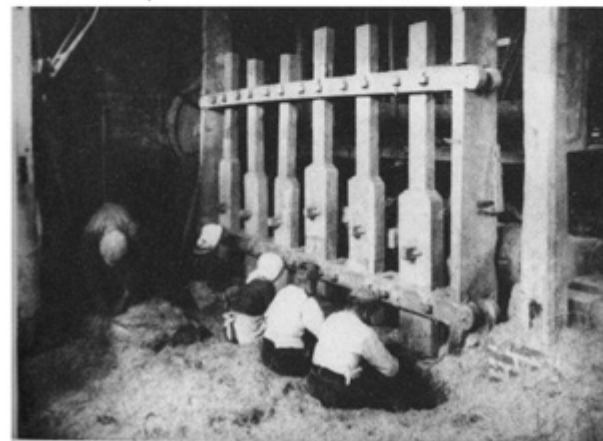

Obr. 48: Kresebná rekonstrukce čtvrtiny vybraného kola z vlkovských pískoven.

a

b

Obr. 49: a) Vkládání rozporek; b) Lámání lnu tyčovými stoupami, Suttorf Německo, konec 19. století, převzato z Štěpán Luděk – Urbánek Radim – Klimešová Hana a kol. Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách II, Praha 2008 s. 181.

Obr. 50: Rekonstrukce čtvrtiny vodního kola z Vlkovských pískoven pro bývalou expozici „Život a práce středověké společnosti“ na Bechyňské bráně.

Obr. 51: Rekonstrukce čtvrtiny vodního kola z Vlkovských pískoven pro bývalou expozici „Život a práce středověké společnosti“ na Bechyňské bráně.

Obr. 52 Rekonstrukce vodního kola pro expozici Husitského muzea na Bechyňské bráně v Táboře.

III. DISKUSE A RECENZE
(DISCUSSIONS AND REVIEWS)

**BOUKAL, Jan: Jakoubek z Vřesovic († 1462).
Cesta chudého moravského rytíře k vládě
nad severozápadními Čechami,
Veduta, České Budějovice 2016, 216 s.,
ISBN 978-80-88030-17-1**

ZDENĚK ŽALUD

Mladý historik Jan Boukal se intenzivně věnuje šlechtě pozdního středověku v západních Čechách, jak ukázal již svou bakalářskou prací o rytíři Kryštofovi z Týna. Vřesovcům z Vřesovic věnoval již několik menších studií, a proto není divu, že se pokusil biograficky popsat a zhodnotit život zakladatele rodové moci Jakoubka z Vřesovic. Autor se na svůj úkol připravil pečlivým výzkumem publikovaných i nevydaných pramenů, které našel i řadě českých (Praha, Louny, Litoměřice, Cheb) i zahraničních (Norimberk) archivů. Tato důkladná rešerše, stejně jako sledování současné produkce věnované nobilitě pohusitské éry, je nesporným kladem Boukalova díla. Jeho struktura je přehledná a vcelku obvyklá. Čtenář se od prvních zmínek o Jakoubkově rodu na Hodonínsku dostává k bitvě u Ústí nad Labem, kde Jakoubek vstupuje do psané historie, a pak již chronologicky sleduje jeho převážně vojenské a politické osudy na základě opravdu bohaté heuristiky. Jan Boukal se snaží poctivě domýšlet často strohou řeč pramenů, do žádných rozsáhlejších hypotéz se nepouští. Při výkladu projevuje dobrou znalost severozápadních Čech v pozdním

středověku. Z hlediska dějin husitství poněkud postrádám nejen souhrnné zhodnocení Jakoubkových vztahů s Oldřichem z Rožmberka, ale i podrobnější výklad o lounsko-žateckém městském svazu, který Jakoubek od roku 1427 řídil; nicméně se zdá, že výpovědi pramenů o tomto mocenském uskupení jsou dosti skoupé. Boukal sleduje Jakoubkovy aktivity až do jeho smrti, poté se věnuje jeho synům a všem rodovým větvím, které navázaly na mocenský odkaz zakladatele (Kyšperští z Vřesovic, Doubravští z Vřesovic, Kostomlatští z Vřesovic, Brozanští a konečně Žlutí z Vřesovic). Další kapitoly knihy jsou věnovány hradům, tvrzím a měštům rytíře Jakoubka, jeho erbu a pečetím. V této struktuře postrádám rovněž kapitolu věnovanou Jakoubkovým majetkům. Jan Boukal se za tuto absenci omlouvá a částečně ji supluje kapitolou o hradech a dalších sídlech pohusitského velmože, nicméně při nejrůznějších příležitostech upozorňuje na Jakoubkův majetkový rozmach, jemuž se ovšem nevyhnuly ani soudní spory, zástavy či prodeje. Má určitě pravdu v tom, že někdy není jasné, od kdy a do kdy Jakoubek náhodně jmenované statky držel, přesto mohl přehled majetků do knihy zařadit aspoň v nějaké zhuštěné podobě (např. tabulky či podrobnější mapy). Svoji hodnotu má také Boukalova reflexe Jakoubkovy „paměti“ či „druhého života“ v regionech, kde tento válečník působil.

Autorovi je ke cti, že se důsledně drží faktografie a nestydí se přiznat pozitivistické ladění své práce. Lze s ním souhlasit v tom, že u pohusitské aristokracie není „vrstvení monografických popisů jednotlivých osobností“ krokem zpět, ale „nezbytným předpokladem pro komplexní zhodnocení sledovaných osob a pochopení jejich mentality, strategií a tím pádem i příčiny jejich úspěchů i krachů“ (s. 125). Několik takových popisů, či přesněji řečeno vědeckých studií, Jan Boukal využil v kapitole Jakoubek v kontextu své doby. Myslím si, že tato kapitola je slibným náběhem k nějaké „metanaraci“ o pohusitské nobilitě, která pochopitelně musí vycházet z kritických biografí, ale také musí vycházet z kritérií umožňujících komparace. Taková kritéria ovšem mohou vzniknout až na základě široké odborné diskuse většího týmu a jejich formulování nelze očekávat od autora jedné z monografií. V šířeji pojatém zhodnocení pohusitského aristokrata (či – chcete-li – zbohatlíka) by asi neměl chybět výklad o jeho klientech a hlavních spojencích, o sociálních sítích šlechty v regionu, jak připomíná např. Martin Musílek (SMB, roč. 9, 2017, č. 1, s. 119), tyto cíle, vzhledem k pramenům poněkud ambiciózní, však dostávají svou

hodnotu především při komparaci, která je bez jasných kritérií nemožná. Boukal se rozhodně nepouští dál, než mu dovolují dosavadní monografie husitských a pohusitských šlechticů: naznačuje, v čem se Jakoubek s nimi shodoval a v čem se od nich lišil.

Vraťme se však k podobě recenzované knihy. Boukal ji neopomněl ozdobit výtvarnými rekonstrukcemi Jakoubkových sídel, černobílými i barevnými fotografiemi hmotných i písemných památek. Cenná je zejména jeho znalost historické topografie a artefaktů poněkud opomíjených utrakvistických Žlutic (i dalších míst spjatých s Vřesovci) nebo archeologické práce Milana Sýkory, specialistu na hrady husitské a pohusitské epochy. V propojení hmotných a písemných památek vidím další přínos Boukalovy práce, která na řadě míst prozrazuje mimořádné badatelské nasazení a entuziasmus. Tím nemá být řečeno, že je prostá několika omylů či nevhodných interpretací, na které upozornila již zmíněná recenze Martina Musílka. Jedním z dalších omylů je zařazení sjezdu radikálních husitů pod vedením Jana Roháče z Dubé a jejich spojení s žatecko-lounským svazem a s Jakoubkem na prosinec 1435, časově za brněnské úmluvy z léta 1435 (s. 48-49). Záznam o sjezdu na Táboře v latinském znění Jiljího Charliera, který Jakoubka zmiňuje, náleží spíše do předchozího „lipanského“ roku a nenaznačuje tedy Boukalem uvedené ochladnutí vztahů mezi lounsko-žateckým svazem a Jakoubkem před svatojánským sněmem 1434 (s. 47). Poslední výtkou by mohlo být to, že soubor pramenů, který měl autor k dispozici, neumožňuje rozšířit náš obzor týkající se mentality pohusitské nobility. I proto se celková hodnocení Jakoubkovy osobnosti tak říkajíc točí na místě. Přesto lze knihu Jana Boukala považovat za nadprůměrně kvalitní obraz Jakoubka z Vřesovic a jeho doby, cenný řadou nových drobnějších postřehů regionálního i nadregionálního významu. Ukazuje, že strážlivá, nicméně kvalitní pozitivistická práce v dobrém slova smyslu může být čtivá a ve spojení se studiem hmotné kultury obohacující a inspirující.

Zdeněk Žalud

**Do 22. čísla Husitského Tábora přispěli
(Vol. 22 – List of authors):**

Mgr. Pavlína Cermanová, Ph.D.

Centrum medievistických studií Praha
P.Cermanova@seznam.cz

PhDr. Miloš Drda, CSc.

Husitské muzeum v Táboře
drda@husitskemuzeum.cz

Mag. Alexandra Kaar, Dr.

Historický ústav Akademie věd ČR, Praha
kaar@hiu.cas.cz

Mgr. Lukáš Reitinger, Ph.D.

FF MU Brno
64694@mail.muni.cz

doc. PhDr. Martin Šandera, Ph.D.

Historický ústav FF Univerzity Hradec Králové
martin.sandera@uhk.cz

Mgr. Zdeněk Žalud, Ph.D.

Husitské muzeum v Táboře
zalud@husitskemuzeum.cz

**HUSITSKÉ
MUZEUM
V TÁBOŘE**

VEDOUcí REDAKCE (EDITOR-IN-CHIEF): ZDENĚK VYBÍRAL

VÝKONNÁ REDAKCE (MANAGING EDITORS):

JAKUB SMRČKA, ZDENĚK VYBÍRAL

ADRESA REDAKCE (ADDRESS OF EDITORIAL BOARD):

HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE

NÁM. MIKULÁŠE Z HUSI 44, 390 01 TÁBOR

WWW.HUSITSKEMUZEUM.CZ/HUSITSKY-TABOR/

E-MAIL: VYBIRAL@HUSITSKEMUZEUM.CZ

TEL.: +420 739 468 408

K VYDÁNÍ PŘIPRAVILO HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE

(PUBLISHED BY THE HUSSITE MUSEUM IN TÁBOR)

ROKU 2018

NÁKLADEM (PRINT RUN) 300 KUSŮ

GRAFICKÝ NÁVRH OBÁLKY (COVER DESIGN): GUSTAV FIFKA

SAZBA (LAYOUT): VIVA DESIGN s.r.o., TÁBOR

TISK (PRINT): INPRESS a.s., ČESKÉ BUDĚJOVICE

ISBN 978-80-87516-51-5

ISSN 0231-6080